T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE – İRAN TURİZM İLİŞKİLERİ VE TURİSTLERİN DESTİNASYON SEÇİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN ANALİZİ

Soudabeh AZİZİRENDİ
2502190965

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Muzaffer BAKIRCI

İSTANBUL – 2025

ÖZ

TÜRKİYE – İRAN TURİZM İLİŞKİLERİ VE TURİSTLERİN DESTİNASYON SEÇİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN ANALİZİ

Soudabeh AZİZİRENDİ

Turizm, ülkeler arası iletişimi güçlendiren ve ekonomik büyümeye katkı sağlayan bir sektördür. Türkiye ve İran, zengin tarihleri ve kültürel mirasları ile önemli turizm merkezleridir. Türkiye, tarihi yapıları, doğal güzellikleri ve zengin mutfağı ile dikkat çekerken, İran, UNESCO mirasları ve geleneksel sanatsal etkinlikleri ile öne çıkmaktadır. Her iki ülke de doğa severler ve kültür meraklıları için çeşitli deneyimler sunmaktadır. Misafirperverlikleri ile ziyaretçileri bekleyen bu ülkeler, dünya turizminde önemli bir yer edinmektedir.

Türkiye ve İran, tarihsel olarak komşu ve stratejik ilişkiler içerisinde olan iki ülkedir. İki ülke arasındaki ilişkiler, ticaret, enerji ve güvenlik alanlarında iş birliğini içermektedir. Ancak, zaman zaman siyasi ve ideolojik farklılıklar da yaşanmıştır. Özellikle Suriye iç savaşı gibi bölgesel krizler, ilişkileri etkilemiştir. Genel olarak, Türkiye ve İran, karşılıklı çıkarlar doğrultusunda ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Türkiye ve İran arasındaki turizm ilişkileri, tarihi ve kültürel bağların yanı sıra ekonomik iş birliği ile de desteklenmektedir. İranlı turistler, Türkiye'yi özellikle yaz tatili, alışveriş ve kültürel geziler için tercih ederken, 2022'de Türkiye'yi ziyaret eden İranlı turist sayısı önemli bir artış göstermiştir. Türk turistler ise İran'ın tarihi ve doğal güzelliklerini keşfetmek amacıyla sıkça seyahat etmektedir. Ulaşım açısından, iki ülke arasında düzenli uçuk seferleri ve karayolu bağlantı olması bu seyahatleri kolaylaştırmaktadır. Türkiye ve İran, turizm alanında iş birliğini geliştirerek ve karşılıklı çıkarları gözeterek ilişkilerini güçlendirmeye devam etmektedir.

Bu araştırmada, nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılarak, Türkiye ve İran arasındaki turizm ilişkileri incelenmektedir. Çalışma kapsamında hazırlanan anket; kişisel bilgiler, ziyaret bilgileri ve ziyaret yeri seçiminde etkili faktörler başlıklarından oluşmaktadır. Anketin bölümünde cinsiyet, medeni durum, yaş, meslek, eğitim ve gelir durumu gibi kişisel bilgiler sorulmaktadır. İkinci bölümde seyahat tarzı, kalma süresi ve

ziyaret edilen yerler hakkında sorular yer almaktadır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ziyaretçilerin yer seçiminde etkili olan 8 fonksiyonel ve 8 psikolojik faktör 5'li Likert ölçeği ile sorgulanmaktadır. Son bölümde ise, seyahat hedefinin memnuniyeti ve beklentilerin karşılanma durumu gibi genel değerlendirme soruları bulunmaktadır. Anket, 4 farklı lokasyonda toplam 500 katılımcı ile yapılmıştır. 44 anket Bezirgan Sınır Kapısı, 154 anket İstanbul Havalimanı, 203 anket Tebriz Havalimanı ve 99 anket İstanbul'daki tur şirketlerinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışma sonucunda, Türkiye İran turizm potansiyeli yükseltmek amacıyla geleceğe yönelik ortak kültürel etkinlikler düzenlemek, ulaşım altyapısı geliştirmek, turistlerin güvenliği için sağlık ve güvenlik önlemleri artırmak, dil ve kültürel eğitim programları uygulamak, dijital pazarlama ve sosyal medya kullanımıyla tanıtım faaliyetlerini desteklemek, uygun fiyatlı konaklama seçenekleri sunmak, ortak tur paketleri ile her iki ülkenin ziyaret edilmesini teşvik etmek gibi öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Turizm İlişkileri, Destinasyon Seçimi, Etkili Faktörler

ABSTRACT

ANALYSIS OF TÜRKİYE-IRAN TOURISM RELATIONS AND AFFECTING FACTORS TOURISTS' DESTINATION SELECTION

Tourism is a sector that strengthens communication and contributes to economic growth between countries. Türkiye and Iran are significant tourism centers with their rich histories and cultural heritages. Türkiye attracts attention with its historical places, natural beauties, and rich cuisine, while Iran stands out with its UNESCO heritage sites and traditional artistic activities. Both countries offer various experiences for nature lovers and culture enthusiasts. With their hospitality, these countries have carved out an important place in global tourism.

Historically, Türkiye and Iran are neighboring countries with strategic relations. The relationship between the two countries encompasses cooperation in trade, energy, and security. However, there have been occasional political and ideological differences. Regional crises, such as the Syrian civil war, have influenced these relations. Generally, Türkiye and Iran strive to develop their relations in line with mutual interests.

The tourism relations between Türkiye and Iran are supported not only by historical and cultural ties but also by economic cooperation. Iranian tourists particularly prefer Türkiye for summer vacations, shopping, and cultural trips, with a significant increase in the number of Iranian tourists visiting Türkiye in 2022. Turkish tourists frequently travel to Iran to explore its historical and natural attractions. In terms of transportation, there are regular flight connections and road links between the two countries, making travel easier.

Türkiye and Iran continue to strengthen their relations by developing cooperation in the tourism sector and considering mutual interests. This research examines the historical development of tourism relations between Türkiye and Iran through qualitative and quantitative research methods, utilizing literature reviews.

The prepared survey consists of sections on personal information, travel information, and factors influencing destination choices. The first section includes questions about personal information such as gender, marital status, age, occupation, education, and income. The second section contains questions about travel style, duration of stay, and visited places.

The third and fourth sections investigate eight functional and eight psychological factors influencing destination selection using a 5-point Likert scale. The final section includes general evaluation questions regarding travel satisfaction and the fulfillment of expectations. The survey was conducted with a total of 500 participants in four different locations: 44 surveys at the Bezirgan Border Gate, 154 surveys at Istanbul Airport, 203 surveys at Tabriz Airport, and 99 surveys at travel agencies in Istanbul.

As a result of the study, several recommendations are proposed to enhance the tourism potential between Türkiye and Iran, including organizing joint cultural events for the future, developing transportation infrastructure, increasing health and safety measures for tourists, implementing language and cultural education programs, supporting promotional activities through digital marketing and social media, offering affordable accommodation options, and encouraging the visitation of both countries through joint tour packages.

Keywords: Türkiye, Iran, Tourism Relations, Destination Selection, Effecting Factors

ÖNSÖZ

Turizm, günümüzde ülkelerarası iletişimi güçlendiren, ekonomik büyümeye katkıda bulunan ve kültürel etkileşimi artıran önemli bir sektördür. Türkiye ve İran, zengin kültürel mirasları, tarihi yerleri ve doğal güzellikleri ile turizm açısından önemli destinasyonlardır. İki ülkenin coğrafi yakınlığı, ziyaretçilerin seyahat etmesini kolaylaştırmakta ve karşılıklı turizm akışını artırmaktadır. Türkiye, deniz turizmi, kaplıca ve sağlık turizmi ile öne çıkarken, İran tarihi ve kültürel zenginlikleri ile dikkat çekmektedir. İran, antik kalıntıları ve mistik atmosferi ile turistlerin ilgisini çekerken, Türkiye'nin çeşitli kültürel etkinlikleri ve festivalleri de büyük ilgi görmektedir.

İki ülke arasındaki turizm ilişkileri, ekonomik işbirliklerini güçlendirmekte ve kültürel alışverişi teşvik etmektedir. Ayrıca, her iki ülke de turistlerin beklentilerine uygun hizmetler sunarak rekabet avantajı elde etmektedir. Türkiye'nin sunduğu misafirperverlik, İranlı turistlerin ülkeye olan ilgisini artırırken, İran'ın tarihi ve kültürel derinliği, Türk turistler için önemli bir deneyim sunmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye ve İran arasındaki turizm ilişkileri, her iki ülkenin ekonomik kalkınmasına ve kültürel etkileşimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye ve İran arasındaki turizm dinamiklerini anlamak ve turistlerin destinasyon seçiminde etkili olan faktörleri analiz etmektir. Araştırma, nicel ve nitel yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Anket ve mülakatlar aracılığıyla elde edilen veriler, Türk ve İranlı turistlerin seyahat alışkanlıklarını, beklentilerini ve tercihlerini açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Ayrıca, bu faktörlerin turizm endüstrisine olan etkileri de değerlendirmektedir.

Bu çalışma, Türkiye ve İran arasındaki turizm ilişkilerine dair daha geniş bir perspektif sunmayı, bu alanda gelecekte yapılacak araştırmalara ışık tutmayı ve iki ülke arasındaki turizm potansiyelinin artırılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Araştırma sürecimin tüm aşamalarında tecrübe ve bilgisiyle bana rehber olan, araştırmanın niteliğini arttırmak için sürekli çaba sarf eden, öğrencisi olmaktan her daim gurur duyacağım çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Muzaffer BAKIRCI'ya emekleri ve bana kattıkları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez

aşamasında yakın ilgi ve desteğini gördüğüm Prof.Dr. Mesut DOĞAN'a ve Doç.Dr. Ali Osman KACALAR'a çok teşekkür ederim. Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı'nın tüm Öğretim Üye ve Elemanlarına da destekleri için ayrıca çok teşekkür ederim.

Bu tezin hazırlanmasında en büyük desteği aldığım anne ve babamın ruhuna, en derin teşekkürlerimi sunuyorum. Hayallerimi gerçekleştirmem için beni cesaretlendirdiler ve bana güven verdiler. Eğitimin önemini vurgulayan değerleri ve bana kattıkları, bu çalışmanın temelini oluşturan motivasyon kaynaklarım oldu. Bu tez, onların bana kattığı tüm değerlerin bir yansımasıdır. Anne ve babama olan minnettarlığımı kelimelerle ifade etmek zor; ancak bu tez, onlara olan sevgimin ve saygımın bir göstergesi olarak kalacaktır. Ayrıca yanımda olan, hayatımın en özel parçası eşim Hasan BAŞPINAR'a tüm kalbimle teşekkür ediyorum. Her anımda bana sunduğu sevgi, destek ve ilham, bu zorlu yolculukta gücüm oldu. Onun ile paylaştığım her an, bu çalışmanın hayata geçmesinde bir adım daha ileri gitmemi sağladı.

Soudabeh AZİZİRENDİ

İstanbul-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZ……ii

ABSTRACT……iv

ÖNSÖZ..... vi

TABLOLAR LİSTESİ xi

ŞEKİLLER LİSTESİ xii

KISALTMALAR LİSTESİ xiii

BİRİNCİ BÖLÜM

AMAÇ, KAPSAM, YÖNTEM VE VERİ

1.1. Araştırma Konusu ve Kapsamı 3

1.2. Araştırmanın Amacı ve Hedefleri 5

1.3. Araştırmanın Özgün Değeri ve Önemi 6

1.4. Neden Türkiye ve İran?..... 6

1.5. Veri, Yöntem ve Araştırma Teknikleri 7

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE İRAN'IN TURİZM POTANSİYELİ VE ÇEKİCİLİKLERİ

2.1. Türkiye'nin Turizm Potansiyeli ve Turistik Çekicilikleri 9

2.1.1. Doğal Çekicilikler..... 10

2.1.1.1. Yeryüzü Şekilleri 10

2.1.1.1. Akarsular, Göller ve Jeotermal Sular..... 13

2.1.1.2. Bitki Örtüsü..... 14

2.1.1.3. İklim 15

2.1.2. Beşeri Çekicilikler 15

2.1.2.1. Tarihi Çekicilikler..... 15

2.1.2.2. Kültürel Çekicilikler..... 16

2.2. İran'ın Turizm Potansiyeli ve Turistik Çekicilikleri..... 26

2.2.1. Doğal Çekicilikler..... 27

2.2.1.1. Yeryüzü Şekilleri 27
2.2.1.2. Akarsular, Göller ve Jeotermal Sular 28
2.2.1.3. Çöller 29
2.2.1.4. Bitki Örtüsü 30
2.2.1.5. İklim 30
2.2.1. Beşeri Çekicilikler 30
2.2.1.1. Antik ve Tarihi Yerler 31
2.2.1.2. Ünlü İnsanların Mezarları 32
2.2.1.3. Kule ve Anıtlar 32
2.2.1.4. Kiliseler 33
2.2.1.5. İslam Dinine ait Ziyaret Yerleri 33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

3.1. Türkiye - İran İlişkileri 35
3.1.1. Tarihsel Gelişim 35
3.1.1.1. Türkiye Cumhuriyeti'nden Önce Türkiye - İran İlişkileri 36
3.1.1.2.Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Türkiye-İran İlişkileri 44
3.1.1.3.İran İslam Devrimi'nden Sonra Türkiye İran İlişkileri 48
3.1.1.4. 2002 Yılından Sonra Türkiye - İran İlişkileri 50
3.1.2.Türkiye-İran İlişkilerinde Mevcut Durum 57
3.1.2.1.Türkiye – İran Siyasi İlişkilerde Mevcut Durumu 57
3.1.2.2.Türkiye – İran Ticari İlişkilerinde Mevcut Durumu 58
3.1.2.3.Türkiye – İran Kültürel İlişkilerinde Mevcut Durum 60
3.1.2.4.Türkiye-İran İlişkilerinin Geleceği 62

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE-İRAN TURİZM İLİŞKİLERİ VE TURİSTLERİN DESTİNASYON SEÇİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

4.1.Türkiye –İran Turizm İlişkilerinde Mevcut Durum 64
4.1.1.Türkiye ve İran'da Turizm Gerçekleşmeleri 66
4.1.1.1.Türkiye Turizm Gerçekleşmeleri 66
4.1.1.2.İran Turizm Gerçekleşmeleri 69

4.2.Turistlerin Destinasyon Seçiminde Etkili Olan Faktörler 73
4.2.1.Kişisel Bilgiler..... 74
4.2.2.Ziyaret Bilgileri 77
4.2.3.Ziyaret Yeri seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel..... 82
4.2.4.Ziyaret Yeri seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik 89
4.2.5.Genel Değerlendirme 95
4.3.Türkiye-İran Turizm İlişkilerinin Geleceği..... 95
4.3.1.Bölgesel Güvenlik ve Stratejileri 95
4.3.2.Ekonomik İlişkiler ve Ticaret..... 96
4.3.3.Diplomatik İlişkiler ve Uluslararası Durum..... 96
4.3.4.Sosyal ve İç Politika..... 96
4.3.5.Kültürel Bağlar ve Halklar Arası İlişkiler 96
4.3.6.Altyapı ve Ulaşımın Gelişmesi 97
4.3.7.Kültürel Tanıtım..... 97
4.3.8.Sağlık ve Güvenlik..... 98
4.3.9.Karşılıklı Fırsatlar ve Öneriler 98
KAYNAKÇA 100
EKLER..... 111
ÖZGEÇMİŞ..... 114

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 4.1: Yıllar itibarıyle Türkiye'ye Giriş Yapan Turist Sayısı 67

Tablo 4.2: 2023 yılında Türkiye'ye En Fazla Turist Gönderen Ülkeler 69

Tablo 4.3: Yıllar Itibariyle İran'a Giriş Yapan Turist Sayısı 70

Tablo 4.4: 2023 Yılında İran'a En Fazla Turist Gönderen Ülkeler 72

Tablo 4.5: Yıllara göre Türkiye'yi Ziyaret Eden İran'lı Turist Sayısı 72

Tablo 4.6: Yıllara Göre İran'ı Ziyaret Eden Türk Turist Sayısı 73

Tablo 4.7: Katılımcıların Cinsiyet Durumu 74

Tablo 4.8: Katılımcıların Medeni Hali 74

Tablo 4.9: Katılımcıların Yaş Grupları 75

Tablo 4.10: Katılımcıların Meslek Türleri 76

Tablo 4.11: Katılımcıların Eğitim Düzeyi 77

Tablo 4.12: Katılımcıların Gelir Düzeyi 78

Tablo 4.13: Katılımcıların Seyahat Şekli 78

Tablo 4.14: Katılımcıların Kalma Süresi 80

Tablo 4.15: Katılımcıların Ziyaret Ettiği Yerler 80

Tablo 4.16: Katılımcıların Hedef Seçiminde Etkili Olan Faktörler 81

Tablo 4.17: Katılımcıların Ziyaret Sayıları 82

Tablo 4.18: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel 83

Tablo 4.19: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel 87

Tablo 4.20: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik 90

Tablo 4.21: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik 93

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1: Yıllar İtibarıyle Türkiye'ye Giriş Yapan Turist Sayısı 68

Şekil 4.2: Yıllar Itibarıyle İran'a Giriş Yapan Turist Sayısı 71

Şekil 4.3: Katılımcıların Yaş Grupları 75

Şekil 4.4: Katılımcıların Meslek Türleri 76

Şekil 4.5: Katılımcıların Eğitim Düzeyi 77

Şekil 4.6: Katılımcıların Gelir Düzeyi 78

Şekil 4.7 Katılımcıların Seyahat Şekli 79

Şekil 4.8: Katılımcıların Kalma Süresi 80

Şekil 4.9: Katılımcıların Hedef Seçiminde Etkili Olan Faktörler 81

Şekil 4.10: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel 84

Şekil 4.11: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel 88

Şekil 4.12: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik 91

Şekil 4.13: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik 94

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

BKT : Bölgesel Kalkınma Teşkilatı

DAEŞ : Devlet-i İslamiye Irak ve Şam

ECO : Economic Cooperation Organization

EİE : Elektrik İşleri Etüt İdaresi

GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GİK : Gelişmiş İletişim Kanalları

HESAP : Hızlı Ekonomik Sistem ve Analiz Programı

MTA : Maden Tetkik ve Arama

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

SDA : Sosyal Demokratlar Asamble

SPSS : Statistical Package for the Social Sciences

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

UNWTO : United Nations World Tourism Organization

WTO : World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

GİRİŞ

İnsanların gezmek, görmek, eğlenmek ve dinlenmek için mekanlar arasında yerdeğiştirmesi olarak tanımlanacabilecek olan turizm, aynı zamanda önemli bir ekonomik faaliyet alanı durumundadır. Yapısı ve işleyişi itibarıyle diğer ekonomik faaliyet alanlarından büyük ölçüde farklılaşan turizm sektörü ülkelerin genel ekonomilerinde önemli bir yer tutabilmektedir. Turizmin bu önemi ülkelerin turizm alanına daha fazla yatırım yapmasına ve ekonomi politikalarında daha fazla yer vermesine zemin hazırlamaktadır.

Aslında turist kelimesi orta sınıf insanların seyahat etmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Finansal olarak daha güçlü hale gelmeleri ve daha uzun yaşamaları, seyahat meyilli bu sınıf insanları daha çok iklim ve kültürel destinasyonlar ile ilgili olarak turizm dünyasına çekmiştir. Zenginler her zaman belirli bir amaç için uzak diyarlara seyahat etmişlerdir. Örneğin ünlü binaları ve sanat eserlerini görmek, yeni diller öğrenmek ve farklı yemeklerin tadına bakmak gibi (Sepinar News, 2021).

Turizmin kendine özgü yapısı ve farklı bilim dallarının inceleme alanına girmesi, süreç içinde birbirinden farklılaşan turizm ve turist tanımlamalarının yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Dünya Turizm Örgütü (WTO) 1995 yılında 1994'ten önceki tüm turizm tanımlarına dayanarak nihai bir tanım yayınlamıştır. Bu tanıma göre "bir kişi veya kişilerin her zaman yaşadığı mekândan hariç, boş zaman geçirmek amacıyla en az bir gece en çok bir yıl süren seyahatler turizm tanımı kapsamına girmekte, herhangi iş ve kazanç içeren hareketleri ise tanımın dışında bırakılmaktadır. Dolayısıyla bu tanıma dâhil olanlar turist olarak adlandırmaktadır (Haydari Çiyane,1999).

Farklı tanımlamalar yapılmasına karşın bu tanımlamamalarda bazı ortak özelliklerin olduğu görülmektedir. Bu özellikler (Akova, 2021:377);

1. Seyahatin devamlı ikamet edilen ve çalışılan yerin dışına yapılması
2. Konaklama sırasında turizm sektörünün ürettiği mal ve hizmetlerin alınması
3. Konaklamanın geçici olması
4. Gelir elde etme amacının bulunmaması
5. Sürekli ikamet edilen yere geri dönülmesi şeklinde sıralanabilir.

Turizm kazançları ülkelerin kalkınmasında ve altyapılarının gelişmesinde önemli bir faktör haline gelmiştir. Son altmış yılda turizm, sürekli gelişme ve çeşitlenme yaşamış ve dünyanın en büyük ekonomik sektörlerinden biri haline dönüşmüştür. Zaman zaman yaşanan

şoklara rağmen turizm, gücünü ve dayanıklılığını göstererek neredeyse kesintisiz bir şekilde büyümüştür.

Özellikle dış turizmle daha fazla yabancı turist çekme hedefi oldukça sert bir rekabet ortamının oluşmasına neden olmaktadır. Dış turizmden sağlanan döviz girdisi dolayısıyla, özellikle dış ticarette ekonomik çeşitliliği kısıtlı olan ülkeler için turizm adeta bir kurtarıcı rol üstlenebilmektedir. Turizmin sağladığı cazip ortam ülkelerin turizmde çeşitlendirme çabaları içine girmesine yol açmakta ve bu faaliyetin tüm yıla yayılmasına yönelik planlamalar gerçekleştirilmektedir. Ayrıca farklı ülkelerden turist çekmek yani turizm pazarını genişletmek de önemli hedeflerden biri olmaktadır.

1950 yılında 25 milyon olan uluslararası turist sayısı 1980'de 278 milyona, 2000'de 674 milyona ve 2016'da 1.235 milyona yükselmiştir. Benzer şekilde, küresel destinasyonlardan uluslararası turizm gelirleri 1950'de 2 milyar dolardan 1980'de 104 milyar dolara, 2000'de 495 milyar dolara ve 2016'da 1.220 milyar dolara yükselmiştir. Dünya çapında bir ihracat grubu olarak turizm, kimyasallar ve yakıtlardan sonra otomotiv ve gıda ürünlerinin üzerinde üçüncü sırada yer almaktadır. Gelişmekte olan birçok ülkede turizm en iyi ihracat grubunu oluşturmaktadır (UNWTO, 2017).

Herhangi bir yerin (ya da ülkenin) turist çekebilme potansiyeli üç şeye bağlıdır. Turizmin temel unsurları ya da turizmin arz kaynakları denilen bu üç unsur; çekicilikler, erişim ve konaklamadır. Bunların yeterliliği ve organizasyonu turizmde gelişmenin temellerini oluşturmaktadır. Çekicilikler, turizmin yer seçiminde rol oynayan coğrafi kaynaklardır ve turistin bir alanı ziyaret etme isteğini doğrular (Özgüç, 2017).

Rekabetin kıyasıya yaşandığı turizm sektöründe, destinasyon seçimine etki eden faktörleri anlamaya yönelik çabalar, hem bilimsel araştırma yapan akademisyenler hem de turizm sektöründe aktif rol oynayan yöneticiler için oldukça önemlidir (Beerli vd. 2007). Ancak zorlu rekabet koşulları, plan ve politikacıların destinasyonlarını markalama ve onların hizmet ve ürünlerini eşsiz bir kimliğe bürünerek diğer destinasyonlara karşı rekabet etmeye odaklanmalarına neden olmaktadır (Chena ve Phou, 2013).

Destinasyon algılaması her turistin deneyimlerine, seyahat güzergâhlarına kültür arka planlarına ve eğitim düzeyine göre değişmektedir. Örneğin Alman bir iş adamına göre Londra bir destinasyon olabilirken, boş vakit geçirmek isteyen ve altı şehri kapsayan bir Avrupa turu planlayan bir Japon turiste göre ise Avrupa bir destinasyon olabilmektedir (Buhalis, 2000).

BİRİNCİ BÖLÜM

AMAÇ, KAPSAM, YÖNTEM VE VERİ

1.1. Araştırma Konusu ve Kapsamı

Turistlerin Destinasyon Seçiminde Etkili olan Faktörlerin Analizini konu alan tez çalışmasının kapsamını Türkiye ve İran oluşturmaktadır. Turizm faaliyetlerinde fiziki mesafe öncelikli bir seçim kriteri olmamakla birlikte, aynı hizmetin alınabildiği durumlarda özellikle ulaşım süresi ve maliyeti gözönünde bulundurularak daha yakın destinasyonların tercih edildiği bir gerçektir. Bu bakımdan Ülkeler için diğer komşu ülkeler veya yakın ülkeler hedef ülkeler durumuna gelebilmektedir.

Türkiye sahip olduğu fiziki ve beşeri coğrafya özellikleriyle farklı ülkelerden turist çekme potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır (Baykal, 2019: 357). Gerek doğal çekicilikler ve gerekse kültürel ve tarihi unsurlar çok sayıda turisti kendine çekmektedir.

Var olan bu potansiyel aynı zamanda turistlerin destinasyon seçimlerinde de etkili bir rol oynamaktadır. Keza, idari özellikleri ve zaman zaman yaşadığı uluslararası siyasi sorunlar dolayısıyla bazı olumsuzluklar yaşasa da, İran bulunduğu konumu ve sahip olduğu coğrafi çeşitlilik ve kültürel zenginlik dolayısıyla turist çekme potansiyeli yüksek olan bir ülke niteliğindedir (İrib News Agency, 2017).

İki komşu ülke olan Türkiye ile İran arasında geçimişten beri çeşitli alanlarda ilişkiler sözkonusudur. Zaman zaman stabil kalan bu ilşkiler günümüzde başta enerji ve ticaret olmak üzere daha canlı bir görünüm sergilemektedir. Turizm sektörü de bu canlılıktan kısmen payını alan bir ekonomik alan durumundadır. Özellikle İran'dan Türkiye'ye yönelik olmak üzere önemli bir ziyaretçi akışı sözkonusudur.

2019 yılında Türkiye'ye gelen toplam 45.058.286 yabancı turistin 2.102.590'ını (%4.7) Iranlı turistler oluşturmuştur. Belirtilen yıl Türkiye'ye en fazla turist gönderen ülkeler arasında İran 5.sırada yer almıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Türkiye'nin komşu ülkelerle turist hareketliliğinde de İran yine önemli bir yer tutmuş, Bulgaristan'ın ardında en fazla Türkiye'ye turist gönderen ülke olmuştur.

2020 yılı Covid-19 pandemisi dolayısıyla turizm faaliyetlerinin küresel anlamda adeta durma noktasına geldiği bir yıl olmuştur. Bu durum turist sayısına da doğrudan etki etmiş ve 2020 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı 12.734.213'e gerilerken, bu sayının 385.762'sini (%3) İranlı turistler teşkil etmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Bu dönemde İran 8.sıraya gerilemiştir. Yine komşu ülkeler arasında da İran, Bulgaristan ve Irak'tan sonra 3.sırada yer almıştır.

Konu İran yönünde değerlendirildiğinde; 2019 yılında İran'a gelen toplam 7.804.000 yabancı turistin 947.000'ini (%12) Türk turistler oluşturmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Belirtilen yıl İran'a en fazla turist gönderen ülkeler arasında Türkiye 4. sırada yer almıştır. İran'ın komşu ülkelerle turist hareketliliğinde de Türkiye yine önemli bir yer tutmuş, Irak, Azerbaycan ve Afganistan'ın ardında en fazla İran'a turist gönderen ülke olmuştur.

2020 yılı Covid-19 pandemisi tüm ülkelerde olduğu gibi Iran turizminde de belirgin olumsuzluklar ortaya çıkarmıştır. Bu durum turist sayısına da doğrudan etki etmiş ve 2020 yılında İran'a gelen turist sayısında %40'a yakın bir gerileme yaşanmıştır. Pandeminin ortaya çıkardığı olumsuz durumun ortadan kalkmasıyla gerek ülkelerin toplam turist sayısının ve gerekse her iki ülke arasında turist hareketlilğinin artış eğilimine girdiği görülmektedir.

Birbirine komşu olmakla birlikte, Türkiye ile İran arasında, idari ve sosyo-kültürel açıdan belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum sadece turistlerin ülke seçimini etkilememekte, aynı zamanda beklenti ve destinasyon seçimlerini belirleyen bir faktör olmaktadır.

Özellikle Türkiye'nin çoklu seçim şansı sunması İranlı turistler için cazip bir ortam oluşturmaktadır. Türkiye'nin özellikle dışa açık moderniteyi temsil eden bir yapıya sahip olması belirtilen cazibeyi arttırmakta, bu durum İranlı gençlerin ve ailelerin ilgisini çekmektedir. Belirtilen kapsamda, İran ve Türkiye'nin turizmdeki güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini karşılaştırmak ve turistlerin destinasyon seçimleri etkileyen faktörleri analiz etmek tezin konusu olarak seçilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Hedefleri

"Türkiye-İran Turizm İlişkileri ve Turistlerin Destinasyon Seçiminde Etkili olan Faktörlerin Analizi" başlığını taşıyan bu tezin temel amacı, Türkiye-İran arasındaki turizm ilişkileri çeçevesinde turistlerin Türkiye ve İran'da destinasyon seçiminde etkili olan faktörleri belirlemek ve analiz etmektir.

Bu amaç kapsamında aşağıda belirtilen çalışmaların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

1. Türkiye'nin uluslararası turizm potansiyelinin analiz etmek, güçlü yanlarını irdelemek ve Türkiye-İran turizm ilişkileri özelinde bu güçlü yanların daha aktif hale getirilmesine yönelik öneriler sunmak.
2. İran'ın uluslararası turizm potansiyelinin analiz etmek, güçlü yanlarını irdelemek ve Türkiye-İran turizm ilişkileri özelinde bu güçlü yanların daha aktif hale getirilmesine yönelik öneriler sunmak.
3. Türkiye'nin uluslararası turizm açısından zayıf yanlarını analiz etmek ve Türkiye-İran turizm ilişkileri özelinde bu zayıf yanların ortadan kaldırılmasına yönelik öneriler sunmak.
4. İran'ın uluslararası turizm açısından zayıf yanlarını analiz etmek ve Türkiye-İran turizm ilişkileri özelinde bu zayıf yanların ortadan kaldırılmasına yönelik öneriler sunmak.
5. Türkiye-İran turizm ilişlerinin tarihsel bir perspektifte incelemek, farklılaşan dönemleri analiz etmek
6. Türkiye-İran turizm ilişiklerinin ekonomik boyutunu analiz etmek
7. İranlı turistlerin Türkiye'yi turizm faaliyet alanı olarak seçmesinde etkili olan temel faktörleri belirlemek
8. Türk turistlerin İran'ı turizm faaliyet alanı olarak tercih etmelerinde etkili olan faktörleri belirlemek.
9. İranlı turistlerin Türkiye'de destinasyon seçimi (bölgesel/yerel) ve bu seçimde etkili olan faktörleri analiz etmek.
10. Türk turistlerin Türkiye'de destinasyon seçimi (bölgesel/yerel) ve bu seçimde etkili olan faktörleri analiz etmek.
11. Türkiye-İran turizm ilişkilerine geleceğine yönelik projeksiyonlar oluşturmak
12. Elde edilen veriler ve yapılan analizlerden çıkan sonuca göre Türkiye-İran turizm ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmak.

1.3. Araştırmanın Özgün Değeri ve Önemi

Herhangi bir toplumda önemli ekonomik değişkenlerden biri, bir ölçüm endeksi olarak o toplumdaki üretim miktarı ve büyüme eğilimidir. Bu endeks, turizm endüstrisinin istihdam yaratma, altyapı geliştirme, yabancı turistlerin gelişi, artan yerli mal talebi, ihracat ve yabancı yatırım olasılığını artırma gibi kapasitelerinin başlıca olduğu çeşitli faktörlerden etkilenir. Ekonomik büyüme için buna özel dikkat gösterilmelidir. Bu nedenle günümüzde turizm, farklı ülkeler için kazançlı ve ekonomik olarak tasarruf sağlayan bir endüstri olarak tanıtılmaktadır. Turizm, ülkenin kalkınma stratejilerine uygun şekilde dâhil edilirse, yoksulluğu ortadan kaldırmak ve gelişmekte olan ülkeleri birbirine bağlamak amacıyla üretken sistemlerin temeli olabilir. Belirtilen öneminden dolayı bu çalışma, iki komşu ülke olan İran ve Türkiye turizm ilişkileri destinasyon seçimi özelinde incelemeye odaklanmıştır.

1.4. Neden Türkiye ve İran?

Türkiye, turizm sektöründe rekabet gücü açısından dünyada 43. sırada yer almasına rağmen, dünyanın ilk 10 turist ülkesinden biridir ve 2018 yılında en çok turist çeken ülkeler sıralamasında altıncı sırada yer almıştır. Türkiye, 2018'de %6'lık bir büyümeyle 46 milyon yabancı turisti ağırlamış ve uluslararası turizmden 25 milyar dolar kazanmıştır.

2019 yılında ise Türkiye %12'lik bir büyüme ile 51 milyondan fazla yabancı turisti ağırlamış ve 30 milyar dolar gelir elde etmiştir. Son 10 yılda, turizm gelirleri Türkiye ekonomisi önemli bir yer almıştır. Türkiye'nin GSYH'sinin ortalama %12'si turizm pazarından gelmiştir. Dünya Turizm Örgütü istatistiklerine göre 2019 yılında turizm pazarının Türkiye ekonomisindeki payı %17'ye ulaşmıştır (Donya-e-Eqtesad, 2020).

Dünya Ekonomik Forumu'na göre turizm pazarı, Türk ekonomisinin en önemli merkezlerinden biridir. Böylece gıda, otel, hizmet, perakende ve ulaşım vb. dâhil olmak üzere 54'ten fazla sektör turizm alanında faaliyet göstermekte ve bu sektörün büyümesini sağlamaktadır. 2019'da yaklaşık 35 milyar dolara ulaşan yüksek hacimli turizm pazarı geliri göz önüne alındığında, ülkedeki turizmin 2020 için hedefi 41 milyar dolar gelir elde etmek olmuştur. Ocak ayındaki Corona salgını öncesinde Türkiye, 2019 yılının aynı dönemine göre yüzde 16 artışla yaklaşık 2 milyon yabancı turisti ağırlamıştır. Ancak Corona krizi, başta istihdam olmak üzere turizmin tüm sektörlerine ciddi zarar vermiştir. Otel girişleri kapasitelerinin %10'unun altına düşmüştür. Mart ayında (Mart ve Nisan başı) otel rezervasyonları %55 azalmıştır (Kaderi, 2019).

"Ekonomi Dünyası'na göre 2018'de bu pazardan gelir elde etmede önemli bir büyüme kaydeden İran turizm pazarı, 2019'un ilk 9 ayında dolar dalgalanmaları nedeniyle %40'lık bir artışa eşlik etmiştir. 2018 yılında İran, 8 milyon yabancı turist ile turizm destinasyonu olarak dünyada 89. sırada yer almasına rağmen, %38'lik bir büyüme ile 12 milyar dolar gelir elde ederek, dünyada 35. sırada yer almıştır. Turizm pazarının İran ekonomisindeki payının ortalama yüzde 7,5 olduğu tahmin edilmekte ve 2018'de Dünya Turizm Örgütü'ne göre ülkenin GSYH'sının yaklaşık %5'i turizm pazarından sağlanmaktadır (Kaderi, 2019).

2019'da Kasım ve Ocak olaylarından sonra İran turizminde yaşanan durgunluk nedeniyle, bu durgunluğu telafi etmek için İran turizm yetkilileri önceki yılın Mart ayından itibaren yabancı turistleri çekmek için beş aylık reklam programları başlatmıştır. Ancak İran'da Corona'nın patlak vermesi İran turizm pazarını tam bir durgunluğa sürüklemiştir. 2020'nin ilk dört ayında %51 oranında düşüş yaşanmış ve yaklaşık 1,5 milyon yabancı turist kaybı meydana gelmiştir (Kaderi, 2019).

Bu durum sektördeki aktif istihdama da ciddi bir darbe vurmuş ve bu alanda birçok işletmenin kapanmasına ve çok sayıda kişinin işsiz kalmasına neden olmuştur. Ülkenin geri kalanı gibi etkilenen bankaları ve işletmeleri desteklemek için İran hükümeti, 22 bin Tümen'e eşdeğer 100 milyar Tümen'lik bir mali paket hazırlamıştır (Kaderi, 2019).

1.5. Veri, Yöntem ve Araştırma Teknikleri

Bu doktora tezi sosyal bilimler alanında başvurulan nitel ve nicel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. "Türkiye – İran Turizm İlişkileri ve Turistlerin Destinasyon Seçiminde Etkili Olan Faktörlerin Analizi" konulu tez çalışmamızda adı geçen alandaki turizm potansiyelini ve geliştirme stratejisini ortaya koyabilmek için öncelikle bir literatür taraması yapılmıştır. Bu literatür taramasında Türkçe ve yabancı dilde çeşitli makale, bildiri, kitap, yüksek lisans tezleri, doktora tezleri, internet siteleri, yazılı basın, görsel basın ve turizmle doğrudan ve dolaylı olarak ilgili olan resmi/sivil kuruluşların web siteleri, yayınları, sektörel raporlar ve istatistikler gözden geçirilerek konu ile ilgili kısımları değerlendirmeye alınmıştır. Yeni kaynakların taranarak değerlendirilmesine tez süresince de devam edilmiştir.

Tezin araştırma yaklaşımını analiz-sentez oluştururken, tezde kullanılacak olan veri setlerini, her iki ülkede kamu kurumları tarafından oluşturulan resmi turizm istatistikleri ile sahada mülakat ve anket sonucu elde edilecek veriler oluşturmuştur.

Belirtilen amaç kapsamında, Türkiye ile İran arasında turizm ilişkilerinin tarihsel gelişim süreci irdelenmiş, ilişkilerin düzeyinde etkili olan faktörler ortaya konulmuştur. Karşılıklı turist ziyaretlerinin dönemsel yoğunlukları ve bu yoğunluğun değişiminde etkili olan koşullar sorgulanmıştır. Tezin esas amacı kapsamında ise, anket ve mülakat uygulamaları yoluyla Türk ve İranlı turistlerin destinasyon (turizm faaliyetlerini gerekleştirdikleri yer) seçiminde etkili olan faktörlerin tespit edilmesi ve analiz edilmesi hedelenmiştir.

Anket uygulaması; Türkiye'den İran'a giden turistler ile İran'dan Türkiye'ye gelen turistler arasında yapılmıştır. Dolayısıyla hesaplamalarda her elemana verilecek ağırlığın aynı olduğu düşünülerek örneğin seçmesini baz alan "tesadüfi örneklem" metoduna göre yapılmıştır. Gerçekleştirilen anketlerin sonuçları Microsoft Excel programında tablolaştırılarak istatistiksel olarak yorumlanmıştır.

Anketlerin temel içeriği özellikle turistlerin ülke seçiminde etkili olan faktörler ile ülke içinde destinasyon seçiminde etkili olan faktörleri analiz etmeye yaratacak şekilde oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında Türkiye ve İran'ın en fazla turist çeken destinasyonları belirlenmiş, buna göre Türkiye ve İran'ın genel olarak turizm açısından en fazla rağbet gören sahaların seçimi, İranlı ve Türk turistlerin seçimi yönünde karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu yolla İranlı ve Türk turistlerin ülke seçiminde seçim farklılıkları tespit edilmiş ve turist kitlesine yönelik farklı uygulamalara yönelik önerilerin sunulması mümkün olabilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE VE İRAN'IN TURİZM POTANSİYELİ VE ÇEKİCİLİKLERİ

2.1. Türkiye'nin Turizm Potansiyeli ve Turistik Çekicilikleri

Turizm faaliyetleri, içinde istihdam artışı ve döviz rezervlerindeki yükseliş ve başka iyi etken olan nedenlerle ülkelerin ekonomisini pozitif etkileyen bir hizmet sektörü olarak tanınmaktadır. Turizm dünyada hızla büyük rekabet ortamında gelişmektedir. Türkiye turizm konusunda gelişmekte olan ülkeleri arasında yer alır. Türkiye sahip olduğu coğrafi konum, üç tarafının denizlerle çevreli olması, ılıman kuşakta yer alması, güneşli günlerin sayısının fazla olması, farklı yer şekilleri, su kaynakları, çeşitli bitki ve hayvan türleri, geçmişten günümüze farklı kültürler, arkeolojik kalıntılar onu yerli ve yabacı turistler için cazip bir turizm destinasyonu haline getirmektedir. Türkiye 2015 yılında dünyada turist sayısı bakımından altıncı, turizm gelirlerinde ise on ikinci sırada yer almıştır (UNTWO, 2016). 2017 de ise yine ilk on içinde olmakla beraber bu kez en fazla ziyaret edilen 8. ülke olmuştur (UNTWO, 2018). 2019 yılında bir önceki yıla göre turizm geliri ilk çeyrekte %4.6, ikinci çeyrekte %13.2, üçüncü çeyrekte %22, dördüncü çeyrekte ise %20.6 artış göstermiştir (TÜİK, 2019).

11 Mart 2020 tarihinde Türkiye'de ilk covid-19 vakasının tespit edilmesi ve bunun hızla yayılması etkisini en fazla turizm sektöründe göstermiştir. Hastalık riski, sınırların kapatılması, ulaşımda kısıtlamaların meydana gelmesi turist hareketini durma noktasına getirmiştir. T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın açıkladığı verilere göre, 2020 yılının ilk çeyreğini kapsayan yani Ocak, Şubat ve Mart aylarında Türkiye'ye gelen toplam turist sayısı 2019 yılının ilk çeyreğine göre %20,52 oranında bir azalma göstermiştir ki bu azalma oranı ikinci ve üçüncü çeyreklerde %90'a kadar yükselmiştir (TÜRSAB, 2020). Covit-19 hastalığına yönelik aşının bulunması ve uygulanan ek tedbirler salgının etkininin kısmen ortadan kalkmasına zemin hazırlamış ve turizm faaliyetleri yeniden aktif hale gelmeye başlamıştır. Bu gelişme Türkiye'den çıkış yapan ziyaretçi sayısına yansımış, 2021 yılında Türkiye'den çıkış yapan ziyaretçi sayısı bir önceki yıla göre %85,5 artış göstermiştir (TÜİK 2021).

Özetle, salgın hastalık, güvenlik sorunları, komşu ülkelerde yaşanan çatışma ve terör olayları gibi istisnai durumlar hariç tutulduğunda, Türkiye'de turizm sektörü hâlihazırda

genel ekonomiye katkısı bakımından en önemli sektörlerin başında gelmekte ve gelişmeye yönelik önemli potansiyeller barındırmaktadır. Sahip olduğu özgün coğrafi koşullar ve çekicilikler onu Dünyanın en önemli destinasyonlarından biri haline getirmektedir. Türkiye'nin Turizme ilişkin çekiciliklerini doğal çekicilikler ve beşeri çekicilikler olmak üzere iki temel başlık altında ele almak mümkündür.

2.1.1. Doğal Çekicilikler

Çekici olmak; farklı olmayı, kendine has, ender, eşsiz, hatta sıra dışı ve ilginç şeylere sahip olmayı gerektirmektedir. Bu yönüyle çekicilikler turizm destinasyon seçimlerinde en önemli faktörlerden biri sayılmaktadır. Günümüzde insanların büyük bir kısmı şehirlerde; apartman, kapalı alan, trafik, dumanlı ve kirli hava, stres dolu yerlerde yaşadıklarından tatil destinasyon seçimlerini doğal çevreden yana kullanmaktadır. Türkiye bulunduğu coğrafi konumundan dolayı birçok doğal çekiciliğe sahiptir.

Coğrafya, turizmde başlı başına çekicilik kaynağı olarak yararlanılan turizm şekillerinin varlığı üzerinde olduğu kadar, herhangi bir yerin turistik imajının ya da markasının yaratılmasına da katkı sağlamaktadır (Akova, 2018). Örnek olarak deniz, kum ve güneşe bağlı olan kıyılarda gerçekleşen turizm şekli en başta gelen coğrafi çekiciliklerden sayılır. Turizm destinasyon seçimlerinde önemli olan doğal çekicilikleri; yeryüzü şekilleri, denizler, göller, akarsular, iklim ve bitki örtüsü şeklinde sıralamak mümkündür.

2.1.1.1.Yeryüzü Şekilleri

Kıyılar: Günümüzde kıyılar turistlerin yeryüzü şekli seçimlerinin ilk sırasında yer almaktadır. Uygun kumsal uzunluğu ve genişliği, uygun deniz derinliği, kıyı gerisinde turistik tesislerin inşa edilmesi, diğer taraftan denize girmek ve güneşlenmek süresinin uzun olması, hava neminin %70 altında olması kıyı bölgesinin seçimini etkileyen faktörler niteliğindedir.

Kıyı ve denizle ilgili en tanınan turizm türü kıyı turizmidir, Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili olduğu için, adalar hariç Akdeniz, Ege Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz Kıyıları olmak üzere uzun kıyı alanlarına sahiptir. Akdeniz ve Ege Denizi kıyıları turizm konusunda daha gelişmiştir. Bu sahalar her yıl bir çok turistin destinasyon seçiminde başta yer almaktadır. Belirtilen deniz kıyılarından Edremit Körfezinden itibaren Altınoluk, Akçay, Ören, Ayvalık, Dikili, Çandarlı, Foça, Urla, Karaburun, Çeşme, Seferihisar, Selçuk-Pamucak, Kuşadası-Davutlar, Didim, Güllük, Bodrum, Gökova Körfezi, Datça, Bozburun

Yarımadası, Marmaris, Fethiye (Ölüdeniz vd.), Dalyan, Kalkan, Kaş, Finike, Kekova, Kemer, Konyaaltı, Lara, Side, Alanya, Erdemli, Taşucu, Karataş, İskenderun ve Samandağ öne çıkan sahalardır (Baykal, 2019).

Karadeniz ve Marmara denizi kıyıları ise güneşleme süresi daha kısa, nem ve yağış miktarı ise daha yüksek oranda olduğundan daha çok iç turizme hitap etmektedir. Marmara Denizi kıyılarından; Saroz körfezi, Kumburgaz, Şarköy, Kumbağ, Marmara Ereğlisi, Yalova, Çınarcık, Erdek, Mudanya, Denizkent, Gemlik, İğneada, Kıyıköy, Şile, Ağva, Kilyos, Karasu ve Sakarya ağzı en tanınmış olanlardır. Karadeniz kıyılarından ise Trabzon, Ordu, Samsun, Sinop, Amasra, Bartın, Ereğli, İnebolu, Abana, Cide, Akçakoca kıyılarında kıyı turizmi yapılmaktadır.

Deniz kıyılarında gerçekleştirilen bir diğer turizm çeşidi yat turizmidir. Egenin turkuaz renkli denizi, enine kıyıların en güzel örneklerinin bulunduğu koyları, körfezleri, girinti-çıkıntılı yarımadaları ve önündeki küçük adalardan oluşan kıyılarıyla yat turizminin Türkiye'de en çok uygulanan yerlerin başında gelmektedir. Akdeniz'in batısındaki Teke Yarımadası kıyıları da enine kıyı ve dalmaçya tipi kıyı özelikleriyle yat turizmine uygun şartlar sağlamaktadır (Doğaner, 2001).

Dağlar ve Yaylalar: Türkiye'nin yüzölçümünün %56'sı 1000 metre üzerindeki arazilerden oluşmaktadır (Canpolat, 2018). Dağ, sıraları Türkiye'de topografyanın yüksek ve engebeli olmasını beraberinde getirmektedir. Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Ağrı dağı, Cilo dağı, Süphan dağı, Palandöken dağı Türkiye'nin yüksek noktaları durumundadır. Karadeniz Bölgesinde Kaçkar dağı, Karçal dağı, Akdeniz'de Toroslarda Bey dağları, Medetsiz dağı, İç Anadolu'da Kızılkaya dağı, Demirkazık dağı, Hasan dağı, Marmara bölgesinde Uludağ ve Ege bölgesinde Honaz dağı konumlandıkları bölgelerin temel yükseltilerini teşkil etmektedir.

Dağların turizm için çekicilikleri sportif etkinliklerden dağcılık ve kayak sporu sayesinde ortaya çıkmıştır ve 'kış turizmi' unvanıyla tanınmaktadır. Türkiye'de ilk kez 1970'lerde Uludağ'da kış turizmi başlamış ve günümüzde 29 kış turizm merkezine ulaşmıştır. Bunlardan 9 adedi konaklama ve mekanik tesis bakımından faal ve 7 adedi kısmen faal sayılır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018). En tanınan kayak merkezlerini; Uludağ (Bursa), Kartepe (Kocaeli), Erciyes (Kayseri), Kartalkaya (Bolu), Ilgaz (Kastamonu/Çankırı), Palandöken (Erzurum), Sarıkamış (Kars), Davraz (Isparta), Saklıkent (Antalya), Elmadağı (Ankara) şeklinde sıralayabiliriz. Ancak kış turizmi; kar yağışına, kar

kalınlığına (1 metre), karın yerde kalma süresine (120 gün) bağlı olarak bazı dağlık bölgelerde yılın 6 ayı (kasım ve nisan ayların arası) aktif olabilmektedir.

Yayla turizmi yüksek düzlüklerin turizm amaçlı kullanımıyla ortaya çıkmıştır. Yaylalar, bitki örtüsü, yaban hayvanları, göl, şelale, kanyon, vb. doğal çekicilikler ile yerel mimari tarzının korunduğu, geleneksel kırsal yaşam ortamıyla eko turizm özelliklerine sahip sahalar durumundadır (Doğaner, 2001). Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye'de 26 yayla turizm merkezi ilan etmiştir. Kaçkar ve Kafkasor (Artvin), Ayder ve Anzer (Rize), Zigana (Gümüşhane), Bektaş, Kümbet (Giresun) vb. Türkiye'nin öne çıkan turizm yaylaları arasında yer almaktadır.

Mağaralar: Mağaralar ilginç oluşumları ve görsellikleriyle turistler için önemli uğrak noktası niteliğindedir. Bu durum "mağara turizmini"ortaya çıkarmıştır. Her yıl çok sayıda turist mağara alanlarını ziyaret etmektedir. Türkiye'de 20 binden fazla mağaranın olduğu, bunlardan 1500 kadarının MTA ve mağaracılıkla ilgili dernek, kulüp ve kuruluşlarca incelendiği bilinmektedir (Canpolat, 2018).

Traverten Taraçaları: Traverten taraçalarının en güzel örneği Pamukkale'de bulunmaktadır. Bu saha her zaman termal suları ve renkli, basamaklı, şelaleli traverten taraçalarıyla yerli ve yabancı turistler için ilgi noktası olmuştur. Travertenlerin turizmde ilgi çekiciliğinin başında peyzaj güzelliği, basamaklar, havuzlar, saçaklar, kanallar ve ılık sular gelmektedir (Doğaner, 2001).

Volkanik Şekiller: Volkanik şekiller volkanizma sonucunda ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin en genç volkanik dağı Kula'da volkanik koniler geniş bir alana yayılmıştır (Baykal, 2019:370). Türkiye'de en çok ilgi çeken volkanik dağlardan Ağrı, Tendürek, Süphan, Nemrut, Erciyes, Hasandağı ve Karacadağı sayabiliriz.

Peri bacaları turizmde görsel kaynak olarak kullanılan ve "Doğa Anıtları" olarak kabul edilen yer şekillerinin başlıca çekim gücü oluşturduğu yerler arasındadır (Doğaner, 2001:108). Ürgüp-Göreme yöresinde yaygın olarak yer alan Peribacaları, Hasan Dağının volkanizma sonucu çıkan küllerin tüf örtüsü ve bunları örten lav tabakasıyla, volkanizma bittikten sonra devamlı yağışlarla birçok aşınımdan sonra ortaya çıkmıştır. Bu yerşekilleri dünya çapında çok nadir görünen şekillerdir. Bu şekiller her yıl binlerce turisti bu sahaya çekmektedir.

Yüzen adalar göllerde farklı boyutlarda bir ya da birden fazla kütleden oluşan parçalardır. Dünya'da yüzen adaların olduğu göllerden örnek olarak, Burma'daki Ingle Gölü ve Titicaca Gölü, Meksika'da Zacaton Gölü verilebilir. Türkiye'de Bingöl, Erzincan, Erzurum, Artvin, Rize, Giresun, Samsun, Çorum, Sivas, Kayseri, Adıyaman, Gaziantep, Mersin, Afyonkarahisar, Denizli ve Sakarya'da yüzen adalara rastlanmaktadır (Bulut, 2012).

2.1.1.1. Akarsular, Göller ve Jeotermal Sular

Su demek hayat demek, geçmişten günümüze kadar su olan yerler yerleşmelerin oluşmasına ve gelişmesine sebep olmuştur. İnsanoğlu yerleşik hayata geçişinden sonra geçiminin büyük bir kısmını tarım yoluyla devam ettirmiştir ki bu nedenle de olsa deniz, akarsu, göllerin kenarı en güzel seçimdir.

Akarsular denizler gibi turizm sektörünün çekici destinasyonlarından sayılır. Bunun sebebi etrafındaki rekreasyonel faaliyetlere (yüzmek, rafting, sörf, kürek çekme, su kayağı, yelken açma vb.) müsait olması, çeşitli bitki örtüsü, kültürel kalıntıları, ulaşım olanaklarının gelişmiş olmasıdır.

Türkiye, yaklaşık olarak 10.000 km uzunlukta akarsuları ve gölleriyle çok önemli iç su kaynaklarına sahiptir. Uluslararası öneme sahip 135 sulak alan belirlenmiş ve bunlardan 14 tanesi Ramsar Alanı olarak ilan edilmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016). Türkiye'de spor amaçlı akarsu turizmi 1985 yılından itibaren akarsular üzerinde rafting parkurlarının araştırılmasıyla başlamıştır (Doğaner, 2001). Dalaman çayı, Köprülü kanyon, Alara çayı, Manavgat çayı, Göksu nehri, Çoruh nehri, Barhal çayı, Seyhan nehri, Melen çayı, Munzur çayı, Karasu, Zap suyu Türkiye'de en çok rafting ve turizm için ilgi çeken akarsulardır.

Göller de akarsular gibi turizm de başlıca çekicilik kaynağı su olmakla göl turizmini yaratmıştır. Göl kıyıları diğer kıyılara nazaran daha sakin ve az nüfuslu (köy) ve daha çok eko turizme ve faunaya bağlı bir ortam sunmaktadır. Göllerde rekreasyonel faaliyetler su kenarında daha çok göllerin kıyılarındaki doğaya dayalıdır (yürüyüş, bisiklet binmek, fotoğraf çekmek, piknik, kamping, avcılık, manzara seyretmek, kuş gözlemek, balık tutmak, vb). Hazar gölü, Borabay gölü, İznik gölü, Sapanca gölü, Salda gölü, Van gölü, Abant gölü, Çıldır gölü, Meke krater gölü, Borçka Karagöl, Tuz gölü, Nemrut krater gölü, Eğirdir gölü, Sapanca gölü, Bafa gölü, Manyas kuş cenneti gölü vb. Türkiye'nin en güzel ve çekici gölleri niteliğindedir.

Soğuk veya sıcak mineralli sular, sağlık turizminin bir kolu olanı termal (kaplıca) turizmi kapsamında değerlendirilmektedir. Termal sıcak sular, içinde geliştiği rezervuarın özeliklerine bağlı olarak, değişen kimyasal bileşimleri nedeniyle başta romatizma ve eklem rahatsızlıkları olmak üzere, cilt hastalıkları gibi farklı rahatsızlıkların tedavi edilmesine olanak sağlamaktadır. Tüm bu oluşumların varlığı ise her şeyden önce fiziki coğrafya koşullarıyla ilgilidir (Baykal, 2019:362).

Türkiye'de 1500 den fazla termal kaynak bulunmaktadır. Fakat iç ve dış turizm için hazırlanmış olan ve konaklama tesisleri bulunan kaynakların sayısı daha azdır. Türkiye'de Marmara, Ege ve İç Anadolu Bölgeleri bu turizm türünde daha gelişmiştir. 371 termo mineral su kaynağı üzerine yapılan bir araştırmada bu kaynakların %33.5'inin Ege Bölgesi, %28'inin İç Anadolu, %20'sinin Marmara Bölgesi, %9,9'unun Doğu ve Güneydoğu Anadolu, %4,6'sının Akdeniz, %3.5'inin Karadeniz bölgesinde bulunduğu tespit edilmiştir (Başak ve Karagülle, 1991). Hüdai (Afyonkarahisar-Sandıklı) kaplıcası peloidoterapi (çamur tedavisi) açısından ünlüdür. İçinde 2-8 cm büyüklüğünde balıkların yaşadığı Sivas-Balıklı Çermik, Türkiye'ye özgü termo mineral sudur (Canpolat, 2018). Ankara kaplıcaları, Afyon kaplıcaları, Bursa kaplıcaları, Pamukkale kaplıcaları, Yalova kaplıcaları, Bolu kaplıcaları, Balıkesir kaplıcaları, Rize kaplıcaları, Hatay kaplıcaları, Kahramanmaraş kaplıcaları vb. diğer önemli kaplıcalar olarak Türkiye'de tanınmaktadır.

Şelaleler: Antalya'da Manavgat, Düden ve Kurşunlu, Sinop'ta Erfelek, Ordu'da Ohtamış, Düzce'de Güzeldere, Konya'da Yerköprü-Göksu, Van'da Muradiye, Erzurum'da Tortum, Malatya'da Gürpınar, Tunceli'de Munzur Vadisi-Kırkmerdivenler Şelalesi Türkiye'nin en güzel şelaleleri niteliğindedir (Baykal, 2019:368).

2.1.1.2. Bitki Örtüsü

Flora zenginliği önemli bir turizm çekiciliği olup, nadir ve özgün bitki türlerinin bulundukları yerlere yapılan turistik ziyaretlerin sayısı giderek artmaktadır (Doğanay ve Zaman, 2013). Bitki örtüsü diğer turizm çekicilikleri yanında her dönem tercih edilen unsurlardan biri olmaktadır. Özellikle orman kenarında olan kıyılar turistlerin destinasyon seçiminde ilk sıralarda yer almaktadır. Böylece doğaya dayanan rekreasyonel etkinliklerde sular kadar bitki örtüsü de önem taşımaktadır. Bu kapsamda ormanlar, koruluklar, park ve bahçeler, spor, keşif, merak, inceleme, hobi gibi istekler ve amaçlar doğrultusunda ziyarete konu olmaktadır (Baykal, 2019:365).

2.1.1.3. İklim

İklim ve turizm arasında çok sıkı ve karşılıklı bir ilişki vardır. İklim özellikleri bir bölgenin turizm çekiciliği ve dolayısıyla turizm gelişmesi veya gelişmemesine sebep olan etkenlerdendir. İklim, turizm destinasyonunun seçiminde, turizm faaliyetlerinin ve turizm periyodunun belirlenmesinde önemli bir faktördür. Sözgelimi kıyı turizmi, kış turizmi ve yayla turizmi gibi iklimle doğrudan ilişkili turizm şekillerinde iklimin etkisi açıktır (Yılmaz, 2016). İklim koşulları turizmin alansal dağılışını etkilediği gibi, mevsimlik turizm hareketleri ve turistlerin ortalama kalış süresi üzerinde de rol oynamaktadır (Akova, 2018). Türkiye değişik iklim özelliklerine ve hava koşullarına sahip olduğu için çeşitli turizm türleri ve aktivitelerinin uygulanması için fırsat yaratmaktadır. Bu durum turizmde de çeşitliliğe ve talep artışına neden olmaktadır.

İklim-turizm ilişkisinde önemli bir diğer konu küresel ısınma veya iklim değişikliğidir. Öngörülere göre, küresel ısınmaya bağlı olarak kara ve deniz buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, iklim kuşaklarının yer değiştirmesi, şiddetli hava olayları, taşkın ve sellerin daha sık meydana gelmesi ve etkilerinin şiddetlenmesi, kuraklık, erozyon, çölleşme, salgın hastalıklar, tarım zararları gibi, insan hayatını ve olumsuz sonuçlar görülebilecektir (Baykal, 2019.367). Bütün bu değişimler Türkiye turizmini etkileyecek ve yönünü değiştirebilecek güce sahiptir.

İlginç doğal oluşumlar, eşsiz peyzajlar bazı doğal oluşumlar sahip oldukları kendine has ve tek özeliklerle insanların gezme merakını uyandırmaktadır. Türkiye'de mevcut bazı şelaleler, mağaralar, travertenler, peribacaları, volkanik şekiller, yüzen adalar vb. bu eşsiz doğal oluşumlardan sayabiliriz.

2.1.2. Beşeri Çekicilikler

Beşeri çekicilikleri birbirine bağlı iki ana başlık altında değerlendirmek mümkündür. Bunlardan biri tarihi çekicilikler diğeri ise kültürel çekiciliklerdir. Bu iki grup birbirine çok yakın olduğu için bazen ayırdetmek zor olabilmektedir.

2.1.2.1. Tarihi Çekicilikler

Ilıman bir iklime sahip olması, tarım yapılabilecek verimli toprakların bulunması, bol su kaynaklarının varlığı, önemli kara ve deniz ticaret yolları üzerine yer alması, coğrafi şartlarının savunma ve güvenlik açısından uygun olması ile yer altı ve yer üstü kaynaklarının zengin olması Anadolu yarımadasında yerleşme tarihinin çok eskiye inmesine neden

olmuştur (Sertkaya Doğan, 2018). Bu tarihi süreçte yaşayan insanların hayat tarzları, inançları, yaşadıkları doğal çevreden nasıl yararlandıkları, sığınakları ve mimarileri günümüzde birer turizm değeri olarak belirginleşmektedir.

Sanat tarihi veya mimari özellikleri nedeniyle önem taşıyan binalar, çeşitli yapılar, arkeolojik eserler veya günlük hayatta kullanılan önemli unsurlar turizm sektörü tarafından değerlendirilen tarihi değerler arasında yer alabilmektedir (Akova, 2018). Turistler geçmişe duyulan merak nedeniyle tarihi mekânları ilgiyle ziyaret etmektedir. Tarihi kaynaklar farklı özellikleri ve çeşitliliklerine göre sınıflandırılmaktadır. Özgüç'e göre (Özgüç, 2007) tarihi kaynaklar fiziki yapılarına göre dört gruba ayrılmaktadır:

1. Binalar veya bina kalıntıları: Büyük malikâneler, camiler, kiliseler, şatolar, fabrikalar vb.
2. Tarihi olayların meydana geldiği yerler: savaşlar, dini, mitolojik ya da siyasi olayların meydana geldiği yerler ve kalıntılar. Buralarda hiçbir kalıntı bulunmasa bile (savaş meydanları gibi) tarihi öneme sahiptirler.
3. Arkeolojik "sit"ler: insan tarafından yapılmış bina şeklinde olmayan anıtlar ya da diğer inşaatlar (gömütler, eski tarla sistemleri, sular, dikili taşlar, demir yolları, madenler vb.).
4. Çeşitli "sit"lerden toplanmış ve her türlü müzede bir araya toplanmış nesneler şeklindeki kalıntılar: bu gruba açık hava müzeleri de dâhil edilmektedir.

2.1.2.2. Kültürel Çekicilikler

Yüzyıllar boyunca yeryüzünde farklı insanların farklı coğrafi bölgelerde yaşam sürdürmeleri, değişik kültürleri ortaya çıkartmıştır. Kültürel çekicilikler; bir bölge halkının hayat tarzı, değer yargıları, gelenek ve görenekleri, dil, din, giyim-kuşam, el sanatları, beslenme-mutfak, mimari, siyasal ve toplumsal örgütlenme biçimi vb. tüm ortak değerlerini ifade etmektedir (Akova, 2018). Her bölge ne kadar birbirine yakın olsa da kendine has kültüre sahiptir. Böylece bu çeşitli farklılıkları kültür ismiyle hepsini görmek ve tanımak fazlasıyla turistlerin ilgisini çekmektedir. Bu durum kültür turizmini ortaya çıkarmıştır. Bu turizm çeşidi mevsimlerden bağımsız olarak yıl boyunca yapılabilmektedir.

Türkiye farklı kültürleri bünyesinde barındıran nadir coğrafi mekânlardan biridir. Aşağıda bu kültürel çekicilikler coğrafi bölgeler özelinde kısaca özetlenmiştir.

Marmara Bölgesi: Marmara Bölgesi yaklaşık 67.000 kilometrekarelik bir yüz ölçüme sahiptir ve Türkiye'nin %8,5'ini teşkil etmektedir. En büyük özelliği iki kıtanın birbirine bağlayan köprülerin (boğaz köprüleri) bu bölgede yer almasıdır. Bu bölge Avrupa'ya en yakın olan ve ulaşım konusunda en avantajlı kısımdır. Bunun dışında bölgenin kültürel çekiciliklerinin temelini oluşturan yüksek rekabet gücü yaratan başka yönleri de bulunmaktadır. Mesela bölgenin hem Anadolu hem Trakya topraklarını kapsaması, Karadeniz ve Ege ve Marmara denizlerinin arasında yer alması çok çeşitli bir kültür tablosunu ortaya çıkarmıştır. Bu bölgenin yerleşim tarihi çok eskilere kadar inmekte ve günümüze kadar zengin bir tarih ve kültür birikimi sağlanmış bulunmaktadır. Mesela Osmanlı Devletinin kuruluş yeri ve başkentleri (Bilecik, Bursa, Edirne, İstanbul) Bizans imparatorluğunun başkenti (Konsantinapolis), Dünyaca ünlü bir destanının geçtiği (Troya) bu bölgede yer almaktadır. Çanakkale ve Bilecik savaşları bu bölgede yaşanmıştır.

İstanbul: İstanbul, Türkiye'nin en fazla talep gören turizm destinasyonlarının başında gelmektedir. Güçlü kültürel çekiciliklere sahip olan bu şehir eski dönemlerden beri tarihsel unsurlar, eğlence, alışveriş vb. birçok özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Dolmabahçe Sarayı, Topkapı Sarayı, Sultanahmet Camisi, Ayasofya Cami, Mısır Çarşısı, Kapalı Çarşı, Rumelihisarı ve Anadoluhisarı, Galata Kulesi, Kız kulesi, Pierre Loti vb. yapıları kentin tarihi ve kültürel zenginliklerinin başında gelmektedir.

Bursa: Osmanlının ilk başkenti olması nedeniyle birçok tarihi eserin yer aldığı ve eski bir geçmişe sahip olan Bursa yine bu bölgede yer almaktadır. Yedi külliye, Kervansaray, Kapalıçarşı, Bursa Kalesi, Emir Sultan Camisi ve Külliyesi, Yeşil Cami ve Yeşil Türbe, Ulu Cami, Pirinç Hanı, Eski İpek Hanı, Koza hanı, Irgandı Köprüsü vb. yapılar kentin kültürel zenginliklerinin başında gelmektedir.

Edirne: Osmanlı İmparatorluğunun 88 yıl başkenti olma görevini üstlenen şehir, birçok tarihi ve kültürel zenginliğe sahiptir. Mimar Sinan'ın ustalık eseri Selimiye Cami, Rüstem Paşa Kervansarayı, Ali Paşa Çarşısı ve Bedesten Kırkpınar Yağlı güreşleri kentin öne çıkan kültür değerleridir (Gönenç Güler, 2008).

Çanakkale: Troya antik yerleşimi ve destanı, Assos antik liman kenti, Çanakkale Savaşlarına ait cepheler ve şehitlikler, savaş kalıntıları, 25 Nisan Anzak Kutlamaları ile turizmde adı anılan Çanakkale ilinde ayrıca, Bozcaada ve Gökçeada, Kaz Dağlarında Yörük kültürüne sahip köyler de cazip turizm çekicilikleri durumundadır (Baykal, 2019:381). Marmara Bölgesinde yer alan Tekirdağ, Kırklareli, Yalova, Kocaeli, Sakarya, Balıkesir,

Bilecik İlleri daha ziyade iç turizme hizmet eden turizm destinasyonu olarak belirginleşmektedir.

Ege Bölgesi: Türkiye'nin batısında yer alan ve ismini kıyılarında yer alan Ege denizinden alan bu bölgede Akdeniz iklimi hâkimdir. Başta deniz turizmi olmak üzere çok sayıda farklı turizm çekiciliğine bünyesinde barındıran bu bölge Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarının başında gelmektedir.

İzmir: Bu şehirde Helenistik dönemden itibaren Roma, Yunan, Bizans, Selçuklu, Osmanlı kültürlerinin özelliklerini taşıyan bir destinasyon olarak farklı kültürlerin mimari yapılara, heykellere, açık ve kapalı kent müzelerine yansıdığı görülmektedir (Soğukkuyu ve Tunç, 2013:158). Tarihi ve kültürel miraslar açısından zengin olan İzmir şehrinin simgeleşmiş yapısının saat kulesi olduğu bilinmektedir (Cılasun ve Bayram, 2016:2). Bu yapıyla sınırlı kalmayarak birçok mimari yapının bulunduğu İzmir şehri turistleri çekerek kültürel turizmin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Gökçen Dündar, 2014). Birgi Çakırağa Konağı, Saint Polycarp Kilisesi, Fatih Camii, Kemeraltı Çarşısı, Tarihi Asansör, Kızlarağası, Ulu Cami, Çukurhan, Küplü Hamam vb. Izmir in en çok gezilen yerleri arasındadır. Selçuk ilçesindeki Efes Antik Kenti, en parlak dönemlerini MÖ. 3. ve MS. 2.yüzyıllar arasında yaşamıştır. Ayrıca, Meryem Ana Evi, Artemis Tapınağı (Artemission, dünyanın 7 harikasından biri) (Baykal, 2019:381), Şirince köyü (19.yüzyıl Rum Köyü) İzmir İlinin diğer kültürel zenginlikleridir.

Manisa: Manisa, Ege bölgesinin kültür turizmin bakımından diğer bir öenmli kenti durumundadır. Bu şehir Osmanlı Devleti döneminde şehzadelerin eğitim gördüğü yer olduğu için "Şehzadeler Şehri" olarak anılmaktadır. Ulu cami, Hatuniye Cami Külliyesi, Sultan Cami Külliyesi, Muradiye Cami Külliyesi, Mesir Macunu, Sardes Antik Kenti ve Artemis Tapınağı, Tarihi Kula Evleri, Thiatira Antik Kenti (Tepe Mezarları) bu kentin önemli kültürel çekicilikleridir.

Kütahya: Kütahya birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış medeniyetler şehridir. Sekiz bin yıllık dönemde birçok uygarlığın merkezi ve önemli geçit noktalarında biri olarak tarihte adından oldukça söz ettirmektedir (Gökdemir, Demirel ve Kurt, 2014). Bu şehir çini ve seramik sanatının merkezidir. Frig Vadisi, Aizanoi Antik Kenti, Kütahya Kalesi, Çinili Cami, Dönenler Camii bu kentin kültürel çekiciliklerindendir.

Denizli: Tarih öncesi dönemden başlayan bir yerleşme alanıdır (Beycesultan höyüğü, MÖ 4-5 bin yıl önce). Hierapolis ve Laodikeia ören yerleri ve geleneksel

dokumacılık (Merkez, Buldan, Babadağ, Tavas, Kale) kültürel çekiciliklerin başında gelmektedir.

Muğla: Muğla yaklaşık 3000 yıl boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış oldukça eski yerleşim yerlerinden biridir. Likya yolu, Bodrum Kalesi, Kayaköy, Knidos Antik Kenti, Kaunos Antik Kenti, Kral Mezarları, Bodrum Antik Tiyatro, Marmaris Kalesi, vb. bu bölgenin kültürel çekicilikleri arasındadır.

Aydın: Bereketli topraklarıyla her zaman medeniyetlere odak noktası olmuştur. Aydın'da yer alan Afrodisias Antik Kenti, Didyma Antik Kenti, Milet Antik Kenti, Priene Antik Kenti, Alabanda Antik Kenti, Nysa Antik Kenti, Tralleis Antik Kenti, Aydın Arkeoloji Müzesi, Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı, Kurşunlu Manastırı, Yörük Ali Efe Müzesi, Nazilli Etnografya Müzesi, Küçükada Kalesi, Oleatrium Zeytin ve Zeytinyağı Tarihi Müzesi ve Kuva-i Milliye Tarihi Müzesi gibi yapılar dikkat çekmektedirler.

Afyonkarahisar: Bu kent zengin tarihi geçmişi nedeniyle Frig Vadisi, Afyonkarahisar Kalesi, Afyon Arkeoloji Müzesi, Afyonkarahisar Ulu Camii, Büyük Taarruz Şehitliği, Yedikapılar Manastırı, Sultan Divani Mevlevihane'si, İscehisar Peri Bacaları vb. gibi kültürel çekiciliklere sahiptir. Ayrıca bu il yemek kültürü (kaymak, sucuk, lokum, haşhaş vb.) ve el sanatları (keçecilik, koşumculuk, demircilik, hasırcılık, kilimcilik) açısından da zengin bir ildir (Baykal, 2019:382).

Akdeniz Bölgesi: Akdeniz'in ismi geçince ilk akla gelen 'kum, güneş, deniz' ve Antalya'dır. Bu bölge de kıyısında yer aldığı denizden ismini almıştır. Prehistorik mağaralardan antik bölgelere ve yerleşmelere, Toroslarda göçerler ve yörüklerden farklı dinlerin ve kültürün buluştuğu Hatay'a Kilikya Ermeni Krallığından, Beylikler, Selçuklular ve Osmanlı eserlerine, kutsal mekânlardan Akdeniz mutfağına uzanan bu kültür harmonisi, bölgenin en az kıyı turizmi kadar kültür turizmi ve onun çeşitli formlarına ev sahipliği yapabileceğini kanıtlamaktadır (Baykal, 2019:383).

Antalya: Antalya, Türkiye'nin turizm başkenti olarak kabul edilen bir kenttir. Tarihi Kaleiçi, Yivli Minare, Tarihi Liman, Antalya Marina, Hadrian Kapısı, Phaselis Antik Kenti, Perge Antik Kenti, Xanthos Antik Kenti, Termessos Antik Kenti, Alanya Kalesi, Myra Antik Kenti, Apollon Tapınağı, Olimpos Antik Kenti, Rhodiapolis Antik, Gelidonya Feneri vb. Antalya ilinin kültürel çekiciliklerinden bazılarıdır.

Mersin: Bu ilin bir ilçesi olarak Tarsus eski yerleşim merkezidir. Hz. İsa'nın havarilerinden St. Paul'un doğum yeri olması ve burada yaşaması, Müslümanlar ve Hristiyanlar tarafından kutsal mekân kabul edilen Ashab- Kehf Mağarası'nın bu ilde olması, Mersinin sembolü kız kalesi vb. kültür turizm için yüksek potansiyele sahip unsurlar. Bu unsurlar Mersin'i önemli destinasyonlardan biri haline getirmektedir (Şenol, 2016).

Hatay: Ezan, Çan, Hazzan üçlüsünün buluştuğu dinlerin kavşağı konumunda olup cami ve kiliseler açısından çok zengin, dünyanın bilinen ilk kilisesi olarak kabul edilen Saint Pierre Kilisesi, mozaik koleksiyonu ile dünyanın sayılı müzeleri arasında yer alan Hatay arkeoloji müzesi, Titus tüneli ve eşsiz mutfağı ile ünlü bir ildir (Baykal, 2019 383).

Adana: Bu şehir başta kebap olmak üzere mutfak kültürüyle anılsa da, Taşköprü, Saat Kulesi, Varda Köprüsü, Misis Köprüsü vb. tarihi kültürel zenginlikler ile farklı amaçlarla ziyaretlerin gerçekleştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Ayrıca yaylacılık kültürünün bu bölgede halen devam ediyor olması, yayla turizminin de kültür turizmi kapsamında uygulanmasını sağlamaktadır. Bürücek, Kozan-Horzum, Saimbeyli-Çatak, Feke-İnderesi vb. bu ilin yaylaları durumundadır.

Burdur, Isparta ve Kahramanmaraş illeri kültürel zenginlikleri yukarıdaki bahsettiğimiz illere göre daha az olsa da iç turizm için hareketliliğe sahiptirler.

Karadeniz Bölgesi: Yıl boyunca bol yağış alması, bu bölgenin özellikle dağlık sahanın denize bakan yamaçlarında ilgi çekici doğal güzelliklerin oluşmasına yol açmıştır. Sadece doğal özellikleri açısından değil, geçmiş dönemlerin izlerini taşıyan birçok tarihsel ve kültürel unsur da bölgede turizmin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Hitit, İyon, Pontus, Bizans, Trabzon-Rum ve Osmanlı'nın taşınmaz kültürel miras örnekleri yanında, geleneksel el sanatları, yerel mimari, halk dansları ve yaylacılık gibi 'Karadeniz' kimlikli özellikler, bu bölgemiz için yakıştırılan 'Yeşil Turizm' kadar kültürel turizmin de büyük bir potansiyel taşıdığına işaret eder (Baykal, 2019:384).

Trabzon: 4000 yıllık tarihi geçmişiyle, Roma ve Bizans dönemlerini yaşayan, Fatih Sultan Mehmet'in Fethettiği, Yavuz Sultan Selim'in Valilik yaptığı, Kanuni Sultan Süleyman'ın doğduğu bir yer olan Trabzon kültürel unsurlar konusunda zengin bir ildir. Sümela Manastırı ve Ayasofya Kilisesi, Kaymaklı Manastırı (Amenapırgiç Ermeni Kilisesi), Kızlar (Panagia Theoskepastos) Manastırı, Gregorios Peristera (Hızır İlyas) Manastırı, Kızlar (Panagia Kerameste) Manastırı, Vazelon Manastırı, Hagaios Savas (Maşatlık) Kaya Kiliseleri, Hagia Anna (Küçük Ayvasil), Sotha (St. John) K, Fatih (Panagia

Khrysokephalos), Yeni Cuma (Hagios Evgenios), Nakip (Hagios Andreas Kilisesi), Hüsnü Köktuğ (Hagios Eleutherios), İskender Paşa Camii, Semerciler, Çarşı Cami, Gülbahar Hatun Cami vb. İlin kültürel zenginlikleridir.

Rize: Bu ili turizmde ön plana çıkaran güzel yaylalarıdır. Ayder yaylası, Ovit yaylası, Göl yaylası, Sal yaylası, Verçenik yaylası, Aşağı ve yukarı Kavron yaylaları vb. gibi yaylalar 'yayla turizmi' ve o bölgenin geleneksel kültürünü öne çıkartarak kültür turizmi bakımından aktif bir il olmasını sağlamaktadır. Rize aynı zamanda çayı ve yerel dokumalarıyla da meşhurdur.

Giresun: Giresun ili, Pontus Krallığı'ndan kalma Giresun kalesi, Meryemana kaya kilisesi, Amazonların yaşadığına inanılan Giresun Adası gibi tarihsel zenginlikleri yanında, yayla kültürü (Kümbet, Kulakkaya, Bektaş vb.) ve fındığı ile de tanınmıştır (Baykal, 2019:384).

Sinop: Yüzyıllar boyunca bir liman şehri olarak öne çıkan ve Hitit, Frig, Lidya, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu, Candaroğlu ve Osmanlı gibi uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan Sinop, aynı zamanda eşsiz doğal güzellikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Tarihi Sinop Cezaevi, Sinop Kalesi, Alaeddin Camii, Sinop Pervane Medresesi, Balatlar Kilisesi vb. gibi tarihi ve kültürel zenginlikler bu ilde bulunmaktadır.

Samsun: Samsun ili de diğer Karadeniz illeri gibi doğal turizm çekiciliklerine sahip olmasının yanında, onu farklılaştıran husus Kurtuluş savaşının başladığı yer olarak Türkiye tarihinde önemli bir yer tutmasıdır.

Amasya: Manisa gibi 'şehzadeler şehri' olarak tanınmaktadır. Tarihi Hititlerden, Pontus Krallığı, Selçuklu ve Osmanlı'ya kadar uzanmaktadır. Amasya Kalesi, Kral kaya mezarları, Mehmet paşa cami vb. tarihi eserlere sahiptir.

Tokat: Tokat'ın MÖ. 5500'lere inen bir tarihi olduğu, 14 Devlet ve 5 Beyliğin yaşayıp egemen olduğu yörede yapılan kazılarda ele geçen buluntular, yörenin Kalkolitik Çağ'dan beri yerleşime açık olduğunu göstermektedir (T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022)

Çorum: Boğazkale ilçesinde Hititlerin Başkenti Hattuşaş ve Alaca ilçesinde Tunç Çağrı'na tarihlenen Alacahöyük, önemli kültürel mirasıdır (Baykal, 2019).

Bartın: Bartın ilindeki Amasra ilçesi Karadeniz bölgesinde turizme ilk açılan yerlerden biridir. Fatih Sultan Mehmet Amasra'yı (Çeşm-i Cihan) olarak adlandırmıştır (Baykal, 2019). Amasra Kalesi ve Kemere Köprüsü, Ağlayan ağaç vb. tarihi çekiciliklere sahiptir.

Karabük: Karabük 1937 yılında Safranbolu'ya bağlı Öğlebeli Köyü"nün bir mahallesi iken 1935 yılında açılan Ankara-Zonguldak demiryolu ile önemini arttırmıştır. Karabük, 6 Haziran 1995 gün ve 22305 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 550 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çankırı'dan; Ovacık ve Eskipazar ilçeleri ile Zonguldak'tan; Eflani, Safranbolu ve Yenice ilçelerinin birleştirilmesiyle Türkiye"nin 78. ili olmuştur. (T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Bu ilde yer alan Safranbolu evleri kendine özgün mimarisiyle meşhurdur.

Kastamonu: Evliyalar şehri olarak tanılan bu şehrin tarihi antik çağa kadar gitmektedir. İl, Kastamonu Kalesi, Atabey Camii, Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi, Yanık Sultan Türbesi, Nasrullah Camii, Saat kulesi ve buna benzer birçok tarihi esere sahiptir.

Karadeniz bölgesinin diğer illeri de güzel doğasıyla ve kültürel çekicilikleriyle daha çok iç turizme hizmet eder niteliktedir.

İç Anadolu Bölgesi: Anadolu'nun orta kısmında yer alan bu bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi hariç bütün diğer bölgelerle sınıra sahiptir. Bölge yüksek dağlarla çevrili olduğu için, denizlerin nemli ılıman havası bölgeye sokulma imkânı bulamaz. Bu sebeple bölgede, yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı karasal iklim hâkimdir. Bölgede, doğuya doğru gidildikçe yüksekliğin artmasına bağlı olarak karasallık derecesi artar ve kış sıcaklıkları çok düşük değerlere ulaşır (Coğrafya Dünyası, 2022).

Kapadokya: Bu bölgede ilk insan yerleşim tarihi Paleolitik (taş yontma devri) döneme kadar inmektedir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Kapadokya Hıristiyanlığın ilk döneminde Roma imparatorluğunun baskıları sonucunda eşsiz topoğrafik yapısı sayesinde önemli bir gizlenme ve yaşam alanı olmuştur. Üç Güzeller Peribacaları - Esbelli / Nevşehir, Zelve Açık Hava Müzesi - Avanos / Nevşehir, Uçhisar Kalesi - Uçhisar / Nevşehir, Derinkuyu Yeraltı Şehri - Derinkuyu / Nevşehir, Ortahisar Kalesi - Ortahisar / Nevşehir, Paşabağ Rahipler Vadisi - Avanos / Nevşehir, Aşk Vadisi - Göreme / Nevşehir, Kocabağ Şarapçılık - Uçhisar / Nevşehir, Çavuşin Köyü - Avanos / Nevşehir, Sarıhan Kervansarayı - Avanos / Nevşehir vb. Kapadokya'nın kültürel zenginlikleridir.

Konya: Yerleşik şehir hayatının Prehistorik (tarih öncesi) çağda başladığı anlaşılmakta, şehir merkezine yakın olan bir konumda bulunan Çatalhöyük, bugüne kadar keşfedilmiş en eski ve en gelişmiş Neolitik devir yerleşim merkezi olarak bilinmektedir. Çumra Çatalhöyük, dünya ölçüsünde ilk defa yemek kültürünün başladığı, tarımın yapıldığı, ateşin kullanıldığı, yerleşik hayata geçildiği ve vahşi hayvan saldırılarına karşı ortak savunmanın yapıldığı merkez olarak tanınmaktadır (T.C.Kültür Turizm Bakanlığı, 2017). Bu şehir Selçuklu Devletinin başkenti olmuştur. Konya, Hz. Mevlana ve Nasrettin hoca gibi şahsiyetlerin şehri olarak da tanınmaktadır. Hz. Mevlana türbesi, Mevlana müzesi, Karatay Medresesi, İnce Minareli Medrese, Sırçalı Medrese ve Çatalhöyük ilde sıkça ziyaret edilen yerlerdendir.

Ankara: Ankara, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak resmen ilan edilmesiyle farklı bir niteliğe bürünmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'ün Anıtkabir'i bu şehirde en fazla ilgi gören yerlerdendir. Ayrıca Ankara Kalesi, Anadolu Medeniyetler Müzesi, Hamamönü evleri, Hacı Bayram Cami, Kocatepe Cami, Beypazarı vb. bu ilin tarihi kültürel zenginliklerinden sayabiliriz.

Eskişehir: Çok eski bir tarihi geçmişe sahip olan şehir, Porsuk çayı çevresi, Yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi, Odunpazarı Belediyesi Lületaşı Müzesi, Odunpazarı semti, Kent Belleği Müzesi vb. gibi kültürel çekiciliklere sahiptir.

Karaman: Yunus Emre türbesi ve müzesi, Taşkale Tahıl gibi tarihi yerler bu şehirde mevcuttur.

Sivas: Divriği Ulu Cami, Darüşşifa, Şifahiye Medresesi, Gök Medresesi, Çift Minare Medresesini bu şehrin tarihi ve kültürel çekiciliklerinden sayabiliriz.

İç Anadolu'nun diğer illeri de özellikle iç turizm için önemli destinasyonlar olarak belirmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi: Bu bölge son dört bin yılık zengin kültürel birikimiyle (Hititler, Asurlar, Urartular, Persler, Medler, Moğollar, İlhanlar, Harzemşahlar, Eyyübiler, Artuklular, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Selçuklular, Osmanlılar, Ruslar, Ermeniler vb.) Kültürel turizm için büyük bir imkân yaratmaktadır (Baykal, 2019:387). Bu bölge aynı zamanda iklim özelliklerinden dolayı kış sporları turizmi bakımından da çok ilgi görmektedir.

Kars: Doğunun 'serhat şehri' Türklerin Anadolu'da fethettikleri ilk toprak parçası olması ve Osmanlı-Rus savaşlarının en çetin mücadelesinin geçtiği yerlere sahip olması nedeniyle özel bir önem taşımaktadır (Şenol, 2016). Bu şehrin tarihi yerlerinden Kars Kalesi, Kümbet Cami, Katerdal Fethiye Cami vb. sayabiliriz.

Erzurum: Bu şehir tarihi gezilecek yerleri ve kış sporlarıyla ön plana çıkmaktadır. Çifte Minareli Medrese, Rüstem Paşa Kervansarayı, Çobandede Köprüsü, Tarihi Erzurum Evleri, Erzurum Kalesi, Saat Kulesi, Aziziye Tabyaları, Nene hatun anıtı vb. tarihi ve kültürel zenginliklerinden sayabiliriz.

Van: Anadolu'nun en büyük kapalı havzası olan Van Gölü kıyısında toprakları verimli, akarsuları bol, iklim koşulları oldukça elverişli bir yerleşim merkezi olarak, tarihin eski çağlarından beri birçok medeniyetin hâkim olduğu bir yer olmuştur. Arkeolojik araştırmalara göre Van ili yazılı tarih öncesi dönemleri MÖ. 5000-3000 yılları Kalkolitik dönem başlarına kadar uzanmaktadır (T.C.Van Valiliği, 2022). Van Kalesi, Hoşap Kalesi, Çavuştepe Kalesi, Yedi Kilise, Halime Hatun Kümbeti, Akdamar Kilisesi, Amik Kalesi bu ilin tarihi yerlerinden sayabiliriz.

Ağrı: Bu il orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden kavimlerin geçiş yolu olduğu için birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Ağrı Kalesi, Ahmet-i Hani Türbesi, İshak Paşa Sarayı vb. tarihi eserlere sahiptir. Bu şehir ismini yanındaki Türkiye'nin en yüksek dağı Ağrı dağından almıştır. Hz.Nuh tufanı bu bölgede ve gemisinin bu dağlarda olduğuna inanılmaktadır (T.C.Ağrı Valiliği, 2017).

Malatya, Elazığ, Bitlis, Erzincan, Iğdır, Ardahan, Bingöl, Muş, Tunceli ve Hakkâri bu bölgenin diğer illeri olarak daha az ve tanınmış kültürel çekiciliklere sahiptir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi: Bu bölge kuzeyde Güneydoğu Toroslardan, güneyde Suriye ve Irak sınırlarına kadar uzanmaktadır. Bu bölgede yazlar kurak ve sıcak kışlar ılık ve yağışlı geçer. Türkiye'de en az yüzölçümüne sahip bölgesidir.

Şanlıurfa: Bu şehir 'Peygamberler şehri' olarak tanınmaktadır. Hz. İbrahim ve Nemrut'un bu şehirde yaşadığı ve şehrin Nemrut tarafından kurulduğuna inanılmaktadır. Bu il Anadolu ve Suriye ile sınır olduğu için bu iki kültürün birleştiği yer olarak tanınmaktadır. Urfa Kalesi, Halil-ül Rahman Medresesi, Halil-ül Rahman Cami, Der-Yakup Kilisesi, Şövalye Kilisesi, İsa Kilisesi, Ayn-ı Zeliha Gölü, Kapalı Çarşı, Eyüp Peygamber Çile Mağarası, Halil Rahman Gölü kentin en çekici kültürel zenginlikleridir. Göbeklitepe

Arkeolojik Alanı, Büyük ve yekpare kireçtaşından yapılmış-biçimli dikilitaşların ön plana çıktığı yuvarlak–oval ve dörtgen yapılardan oluşan, MÖ.9600-8200'e tarihlenen bir kült merkezidir ve dünyanın en eski tapınak kalıntılarını oluşturmaktadır (Baykal, 2019).

Mardin: Mardin birçok farklı dil, din ve kültür mozaiğiyle farklı tarihi süreçlerden geçmesine rağmen, özellikle Mezopotamya ve Mısır'da görülebilen büyük boyuttaki birlik ve beraberliği sergilemektediar (T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Mardin Müzesi, Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi, Mezopotamya vadisi önünde Mardin Ulu Camii, Latifiye Camii, Melik Mahmut (Savurkapı) Camii, Eminüddin Medresesi, Hatuniye Medresesi, Sultan İsa Medresesi (Zinciriye Medresesi), Mardin Ulu Camii, Zairi Camii, Zeynel Abidin Cami, Deyrüzzaferân Manastırı, Mor Behnam Kilisesi (Kırklar), Mor Yusuf Kilisesi (Surp Hovsep), Mor Efrem Manastrı, Mor Mihael Manastırı, Mardin kent merkezinin güneybatısındadır. Deyrüzzaferân Manastırı, Deyrulumur Manastırı, Meryemana Manastırı, Mardin Kalesi, Kız Kalesi, Erdemeşt Kalesi, Arur Kalesi vb. bu ilin kültürel çekiciliklerinden sayabiliriz.

Gaziantep: Bu il de çok zengin bir tarihe sahiptir. Şehrin yakınlarında bulunan Dülük Arkeolojik kazılarından Paleolitik döneminden insanların yaşamı keşfedilerek en eski yerleşim yerlerinden biri olarak tanınmaktadır. Gaziantep Kalesi, Naip Hamamı, Bakırcılar Çarşısı, Boyacı Camii, Kurtuluş Camii, Şirvan Camii, Tarihi Antep Evleri, Gaziantep Arkeoloji Müzesi, Gaziantep Mevlevihanesi, Vakıf Müzesi, Şahinbey Savaş Müzesi, Medusa Cam Müzesi vb. bu ilin kültürel çekiciliklerinden sayabiliriz.

Diyarbakır: Bu şehir eski çağlardan etrafı surlarla çevrili olarak 'kale kent' olarak tanımlanmıştır. Diyarbakır kalesi 5.5 km. uzunluğundaki surlarıyla Çin Seddi'nden sonra dünyada ikinci sıradadır. 4 giriş kapısı ve 82 burcu bulunmaktadır (Baykal, 2019). Tarihi Hasan Paşa Hanı, Deliller Hanı, Hazreti Süleyman Cami, Ulu Cami, Dört Ayaklı Minare, Cahit Sıtkı Tarancı Müzesi, Diyarbakır Arkeoloji Müzesi vb. bu ilin tarihi zenginliklerinden sayabiliriz.

Siirt: Bu şehir türbeleriyle meşhurdur. Veysel Karani Türbesi, Erzurumlu İbrahim Hakkı Türbesi vb. binlerce evliyanın mezarı olduğuna inanılmaktadır.

Batman: Bu ilin tarihi Sümerlere kadar uzanmaktadır. Ancak en ünlü ve eski Hasankeyf ilçesidir. Artuklular döneminde bu şehir başkent olarak tanınmıştır. Malabadi Köprüsü, Hasankeyf Kalesi, Memikan Köprüsü, Mor Kiryakus Manastırı, Zeynel Bey

Kümbeti, Hasankeyf Yol Geçen Hanı, Mor Aho Manastırı, Bozikan Kalesi vb. bu ilin kültürel zenginliklerinden sayabiliriz.

Adıyaman: Tarihi 40 bin öncesine kadar inen şehir etrafındaki mağaralarıyla meşhurdur. Kâhta'ya 65 km uzaklıktaki Nemrut Dağı, dünyanın 8. harikası olarak kabul edilmektedir. Cendere Köprüsü, eski kalıntılar, Arsemia Antik Kenti, Pirin Ören Yeri, Karakuş Tümülüs'ü, Saffan Bin Muattal Türbesi, Hz. Üzeyir Peygamber Türbesi, Adıyaman Ulu Cami vb. bu ilin kültürel çekiciliklerinden sayabiliriz.

2.2. İran'ın Turizm Potansiyeli ve Turistik Çekicilikleri

İran veya resmî adıyla İran İslam Cumhuriyeti, Asya'nın Güneybatısında yer alan bir ülkedir. Kuzeyde Azerbaycan, Ermenistan, Türkmenistan ve Hazar Denizi, Doğuda Pakistan ve Afganistan, Güneyde Pers Körfezi ve Umman Körfezi, batıda Türkiye ve Irak'la sınırlanmıştır.

31 İl'e bölünen İran'da her ilin idaresi, o ilin en büyük şehri olan il merkezinin sorumluluğundadır. İran 25 ile 40 derece kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Bu sebepten İklim farklılıkları fazla olan, zengin biyolojik çeşitliliğe sahip ülkelerinden biridir. Bu farklılıklar, İran'ı dört mevsim destinasyon haline getirmiştir. Öyle ki İran'ın güney kıyılarında kış mevsiminde yaz turizmi, kuzey kesimlerinde kış rekreasyonu yapılabilmektedir. Bu durum turizm sektörü için farklı boyutlarıyla önem arz etmektedir. Yarımkürenin ortasında yer alan bir ülke için açık sulara yakın olması, turizmin gelişmesinde çok iyi bir fırsattır. İran'da bu fırsata sahip bir ülkedir.

İran coğrafi yapısının yanında kadim tarihsel ve kültürel geçmişe sahip olma nedeniyle turizm için çekici bir destinasyon sayılır. İslam dininin uygulandığı İran'da innaç açısından bir homojenlik olmakla birlikte, etnik ve ırki açıdan, sosyal bileşiminde ilginç bir çeşitlilik sözkonusudur. Fars, Azeri, Kürt, Arap, Gilek, Taleş, Mazen, Lor, Beluç, Gurci, Ermeni, vb. belirtilen etnik çeşitliliği teşkil etmektedir. Bunlardan her biri kendine has farklı dil ve kültüre sahiptirler. Bu çeşitlilik turizm faaliyetleri açısından çok değerli ve çekici bir ortam oluşturmaktadır. İran'ın turizm potansiyel ve çekiciliklerini de doğal ve beşeri olmak üzere iki başlıkta ele almak mümkündür.

2.2.1. Doğal Çekicilikler

Doğal çekiciliklerin kaynağı, doğal çevrenin süreçleridir. İnsan yaratılışında bir rol oynamamış veya eğer bir dokunuş yapmışsa doğasını ve özünü değiştirmemiştir (Sadri, 2014). Doğa güzellikleri, dünyadaki en önemli turizm kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. İran'ın coğrafi konumu, dağlarının yüksekliği ve konumu ve Hazar Denizi ile Pers Körfezi ve Umman Denizi arasında yer alması, yılın her mevsiminde farklı yönlerden İran'a giren veya İran'dan geçen hava kütlelerinin varlığı, farklı doğal çekiciliklerin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Kaderi, 2019). Doğal çekicilikleri; iklim, yeryüzü şekilleri, denizler, göller, akarsular ve bitki örtüsü gibi kaynaklara ayırabiliriz.

2.2.1.1. Yeryüzü Şekilleri

***Kıyılar*:** En önemli turizm destinasyonlarından biri kıyılardır. Deniz kumsal güneş kıyı turizminin en çekici tarafları sayılır. Dünya Turizm Örgütü istatistiklerine göre dünyada en yüksek gezme isteği kıyısı olan bölgelere yönelik olmaktadır (Badii, 1998). İran'ın kuzeyinde 400 kilometrelik kıyısı olan Hazar Denizi, güneyinde ise 1480 kilometrelik kıyıları ile Pers Körfezi ve Umman Denizi yer almaktadır (Rahnemai, 2015).

Hazar kıyısı, benzer coğrafi perspektiflere sahip olmasına rağmen aynı doğal ve ekolojik koşullara sahip değildir. Batıdan doğuya doğru yağış miktarı giderek azalır. Anzali'de yağış miktarı yaklaşık 1800 mm'den Türkmen Sahra'da yaklaşık 750 mm'ye kadar azalır (Aliakbari, 2019). Sıcaklık da batıdan doğuya doğru artmakta, çevre koşullarındaki bu farklılık, batıdan doğuya tarımsal peyzajı ve ekim türünü bile değiştirmektedir.

Hazar kıyıları uygun hava koşulları, denizin rekreasyonel faaliyetler için kullanma imkanı, kültürel çeşitlilik, dağ manzaraları, ormanları, dinlenme ve eğlence merkezlerinin varlığı, kolay erişim, merkeze yakın olmak, el sanatları, vb. nedeni ile iç ve dış turizm için önemli bir destinasyon sayılır.

İran'ın güneyinde, Umman Denizi kıyısı 600 km. ve Pers Körfezi kıyısı 880 km. uzunluğuyla yer almaktadır. Bu iki denizin arasındaki Hürmüz Boğazı, ham petrol taşımacılığı için önemli bir stratejik rotadır (Rahnemai, 2015).

İran'ın güney kıyılarının en önemli özelliklerinden biri, yılın soğuk mevsiminde bu bölgenin hava koşullarıdır. İran'ın batı, kuzey ve kuzeybatı bölgeleri çoğunlukla karla kaplı ve kışın soğuğundayken, güney kıyıları 25 derece sıcaklıklara ulaşmakta ve kışın turistler

için yaz sıcaklık koşulları sağlamaktadır. Bu konu günümüz turizm endüstrisinde ekonomi ve pazar talebi açısından oldukça önemlidir.

Ancak İran'ın kıyıları iç turizm dışında dış turizm için fazla kullanılmamaktadır. İç turizm içinde kuzey kıyıları güzel hava durumu, dinlenmek ve doğal manzarası için tercih edilmektedir. Ayrıca Güney kıyıları pazarları ve kışın sıcak havası için talep görmektedir.

***Dağlar*:** İran toprakları genellikle dağlık engebeli, ortalama yüksekliği deniz seviyesinden 1200 metreden fazladır. Yüzölçümünün yarısından fazlası ülkenin yaylaları ve dağlarından, dörtte biri ovalardan ve dörtte birinden azı ekili arazilerden oluşmaktadır. En alçak iç noktası 56 metre yüksekliğiyle Daşt Lot, en yüksek noktası ise 5610 metre yüksekliğiyle Alborz sıradağlarının ortasında yer alan Damavand'dır (Rezvani, 2019).

İran dağları; kuzey dağları, batı dağları, orta dağları, doğu dağları olmak üzere dört ana bölüme ayrılmaktadır. İran'ın kuzey dağları İran Türkiye sınırından Ağrı dağlarından başlayıp, Afganistan Hendokeş dağlarına kadar uzanmaktadır. Sahand, Sabalan, Eresbaran, Taleş, Alborz, Damavand, Binalud, Aladağı bu dağların en bilinen zirveleri niteliğindedir.

İran'ın kuzey dağları İran'ın batısında, İran'ın kuzeybatı dağlarından paralel olarak duvar benzeri devasa dağ sıralarıyla başlar, güney ve güneydoğuya doğru devam eder. Bu dağlar Zagros adıyla tanınır. Zagrosun en ünlü zirveleriden Elvend, Biston, Oştorankuh, Zardrud, Dena, Tangestan, Beşagerd sayabiliriz.

İran'ın Doğu dağları, doğusunda Hurasan İlinden kuzeyden Baluçestan ilinin güneyine kadar uzanmaktadır. Cam, Süleyman, Kelat, Şah kuh, Taftan, Bazman, Sorkh bu dağların zirvelerinden sayabiliriz. İran'ın orta dağları orta ve merkezi kısmında yer almıştır. Gaflankuh, Karkes, Hezar, Lalezar bu dağların önemli zirvelerinden sayabiliriz.

İran'daki dağlar; kış sporları (kayak), geleneksel ve yarı profesyonel dağ tırmanışı, teleferik olanakları, orman ve dağ manzarasına izlemek, mağaralar, eğlence veya bilimsel amaçla geziler gibi turizm kullanımlarına sahne olmaktadır. Bazı ünlü mağaralardan Katehor, Alisadr, Gurigale sayabiliriz.

2.2.1.2. Akarsular, Göller ve Jeotermal Sular

İran dünyanın kurak bir bölgesinde ve çöl kuşağında konumlanmış bulunmaktadır. Ülkedeki yağışların kaynağı çoğunlukla Akdeniz'dir. Ancak Kuzeyde Alborz batıda ve güneyde Zagros'un yüksek dağları, yeterli nemin İran'ın orta kısımlarına ulaşmasını

engellemekte, böylece az yağışlı ve kurak çöllerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Aliakbari, 2019). Ancak buna rağmen Alborz ve Zagros dağlarından kaynaklanan akarsulara sahiptir ki bunlardan bazıları mevsimlik bazıları devamlı akarsular niteliğindedir. Bazı akarsular yol üzerinde birçok şehir ve nüfus merkezinden geçer. Karhe, Karun, Dez, Sefidrud, Zayanderud, Karaj böyle bir özelliğe sahip oldukları için turizm ve eğlence için daha çok çekici olmaktadır. Akarsular su aktiviteleri, doğal manzara, balık tutmak, yüzme, rafting vb. gibi eğlence kaynağı olduğu için turizm sektöründe önem taşımaktadır.

Göller için, bulunduğu yerin lokasyonu, suyun derinliği, bileşimi, sıcaklığı ve miktarı, hayvan yaşamı, çevresindeki doğal manzara olması önem taşımaktadır. Göl turizmi ile ilgili aktiviteler arasında yüzme, tekne gezintisi, balık tutma, kamp yapma, göçmen kuşların uçuşunu izleme ve göl çevresindeki doğal manzara izleme vb. yer almaktadır (Rahnemai, 2015). Urmiye Gölü gibi bazı durumlarda Voljan suyunun bileşiminden dolayı sağlık amacıyla da kullanılmaktadır. İran tuzlu ve tatlı göllere sahiptir. Urmiye, Tuzgölü, Gohar, Zeribar bu göllerden sayabiliriz.

Termal suları, yeraltı süreçlerinin coğrafi etkileri olmak üzere olumlu sonuçlardan biridir ve İran'ın yeni volkanik bölgelerinde fayların ve kırıkların varlığını kaynakların ortaya çıkış nedeni olarak kabul edilmektedir (Darvişzade, 2011). Termal sular en önemli turizm kaynaklarından biri olarak sağlık ve tedavi amacıyla kullanılmaktadır. Böylece sağlık turizmi adı verilen su bazlı turizm türü ortaya çıkmıştır. İran birçok termal sulara sahip bir ülkedir. Bunlardan Sarein, Biledare, Sardabe, Gotursu, Halhal, Ask, Mahalat öne çıkan termal sular niteliğindedir.

2.2.1.3. Çöller

İran'ın yaklaşık yarısı bir halka gibi çevreleyen yüksek dağlar ile kaplıdır. Bu dağlar arasında 320.000 kilometrekarelik bir alana sahip İran'ın iç çölleri bulunmaktadır (Alicani, 2010). Dünyanın en büyük tuz çölü olarak Dasht Kavir ve en büyük kum havzası olarak Dasht Lut İran'ın merkezi kısmında yer almaktadır.

Kalkınma literatüründe çöl ve çöl alanları ile ilgili olumlu bir zihniyet yoktur ve bunların çoğu engebeli, kullanımdan yoksun ve estetik unsurlardan yoksun ortamlar olarak bilinmektedir (Aliakbari, 2019). Ancak tam tersi, çöller tuz düzlükleri, kum tepeleri, akan kumlar, kum kayağı, yıldızlı gökyüzü, mutlak sessizlik ve huzuru, temiz hava, el değmemiş doğası, kanatları, eski ve tarihi şehirleri ve kervansaray kalıntıları, farklı kültür ve sanatları ile çekici turizm destinasyonları olma potansiyeli taşımaktadır (Kaderi, 2019).

2.2.1.4. Bitki Örtüsü

Bitki örtüsü, diğer doğal kaynaklarla birlikte bir turizm kaynağıdır ve diğer turizm faaliyetleri ile birlikte kullanılır. İlkbahardan kışa kadar yılın farklı mevsimlerde peyzajın çeşitliliği, kendi turizm pazarını ortaya çıkarmaktadır. İran'ın iklim koşullarının düzensizliği ve toprak tipleri, bazı bölgelerde yoğun ormanlar (Alborz Dağı'nın kuzey yamaçları gibi) bazı bölgelerde ince ormanlar (Zagros dağı bölgesi), bazı bölgelerde ise yıllık bitki örtüsü, bahçeler, tarım alanları vb. olarak ortaya çıkmıştır (Hayderi, 2015).

2.2.1.5. İklim

Sıcaklık, yağış, nem, güneş ışığı ve rüzgâr gibi iklim unsurlarının tümü turizm faaliyetlerini bir şekilde etkiler. Bu niteliksel durumlar, turizm açısından çok önemli olan insan ihtiyaçlarına ve algısına göre olumlu veya olumsuz hava şeklinde ifade edilir. İklim, turizm için ana motivasyon ve çekicilik sebebi olabilir veya deniz kıyısı ve dağlar gibi cazibe merkezleri için tamamlayıcı bir motivasyon olarak tanınır (Darvişzade, 2011).

İran'ın bir yandan enlemdeki genişliği, diğer yanda irtifa farkları ile dağlarının uzanış yönü ilginç bir iklim değişikliği yaratmış, onu dört mevsimli bir destinasyon haline getirmiştir. Ülkenin kuzey kesimleri soğuk mevsimde buz ve karla kaplandığında, güney kıyı bölgeleri sıcak ve hoş bir havaya sahiptir. Öte yandan, ülkenin güneyindeki sıcaklığın çok yüksek olduğu, yılın sıcak mevsiminde, yüksek enlemlerde yer alan kuzey bölgeleri ılıman ve serin bir havaya sahiptir. Taftan (Sistan beluçestan), Bazraft (Çaharmehal Bahtiyari), Lavic (Mazanderan), Beheşt gomşode (Horasan razavi), Talegan (Alborz) İklimsel cazibe merkezlerine sahip turistik alanlara örnekler olarak sayabiliriz.

2.2.1. Beşeri Çekicilikler

Beşeri çekicilikler kültürel ve tarihi cazibelere ayrılır. Beşeri çekicilikler, insan faaliyetlerinin ürünü olan çekicilikleri ifade eder ve özel niteliklere sahip olması nedeniyle turistler tarafından ilgi görür. Tarihi ve kültürel cazibe merkezlerini diğer turistik cazibe merkezlerinden ayıran iki önemli özellik vardır: Birincisi, turistik seyahatlerin bu cazibe merkezleri hakkında ön bilgilerinin varlığı bu eserleri ziyaret etme motivasyonunu sağlar ve turist daha fazla bilgi için seyahat eder. İkinci özelliği, az miktarda çevresel atık ve sosyal zarardır (Aliakbari, 2019). İran birçok kültürel ve tarihi cazibe merkezine sahip olması ile turizm gelişimi için büyük potansiyele sahip bir ülkedir.

Bu bölümde İran'ın tarihi ve kültürel çekicilikleri beş bölüme ayrılarak incelenmiştir.

1. Antik ve tarihi yerler (müze, pazar, kervansaray vb.)
2. Ünlü insanların mezarları
3. Kule ve anıtlar
4. Kiliseler
5. İslam dinine ait ziyaret yerleri

2.2.1.1. Antik ve Tarihi Yerler

İran toprakları kadim bir tarihe ve binlerce yıllık kültüre sahiptir. Bu ülkenin ataları, özgün şaheserler yaratarak kültürel miraslarını gelecek nesillere bırakmışlardır. Geçmişi anlamak ve görselleştirmek her zaman insanların ilgi ve meraklarından biri olmuştur. Ancak geçmişe dönüp onu yöneten koşulları göremediği için geçmiş dönemlerden kalan fiziksel kalıntıları gözlemleyerek tarihsel merakına yanıt aramaktadır. Bu nedenle tarihi eserler ve mekânlar insanlar için bir cazibe merkezi olarak turizm değeri kazanmaktadır.

İran'da yaklaşık bir milyon antik ve tarihi eser bulunmaktadır. Yüzölçümü 1.648.000 kilometrekare olan İran'da ortalama olarak her 1.65 kilometrekareye bir tarihi anıt düşmektedir. Böylece ülke zengin bir turizm sermayesi ve kapasitesine sahip olmaktadır (Aliakbari, 2019:71). Yukarıda anlatılan eserlerden 4.500 eser İran Kültür Mirası Teşkilatı tarafından dâhili olarak tescil edilmiş, 22 eser ise Dünya Kültür Mirası Listesi'ne kaydedilmiştir. Bu eserler: Horaman kültürel peyzajı/Uramanat (2021), İran Ulusal Demiryolu (2021), Fars bölgesinin Sasani arkeolojisi perspektifi (2018), Yazd'ın tarihi şehri (2017), İran su kemerleri (2016), Çağazanbil, Sus (1979), İmam Meydanı, İsfahan (1979), Takht Cemşid, Fars (1979), Taht Süleyman, Takab (2003), Bam ve tarihsel perspektifi, Kirman (2004/2007), Pasargad, Fars (2004), Soltaniye, Zencan (2005), Biston, Kirmanşah (2006), İran'da Ermeni manastır eserlerinden oluşan bir koleksiyon (2008), Şuştar Mavi-Tarihi Yapılar (2009), Tebriz tarihi pazar kompleksi (2010), Şeyh Safiuddin Ardabili'nin Mezarı (2011), İran Bahçesi: Akbarieh Birjand, Fin Kashan Qaboos Dome, Gülistan Eyaleti (2012), İsfahan Jame Camii (2012), Gülistan Sarayı, Tahran (2013), Yanmış Şehir (2014), Maimand kültürel peyzajı (2015), Susa Antik Sitesidir (2015) (UNESCO İran Ulusal Komisyonu, 2021).

Müzeler, her ülkenin tarihini ve medeniyetini ifade etmekle birlikte, turizm ürününün bir parçası olarak çok önemlidir. İran'da Dünya Turizm Örgütü tarafından

sınıflandırılmış 6 ana müze grubu bulunmaktadır. Bunlar; dini, doğal, kültürel, tarihi, askeri ve diğer genel müzeler şeklinde sıralanabilir. Ülkenin önemli ve büyük müzeleri genellikle Tahran, İsfahan, Meşhed, Tebriz, Şiraz gibi büyük şehirlerde yer almıştır. Bu müzelerden Astan Quds hazinesi, Flak El Aflak, Nyavaran, Chelestun, Bagcheh Jouk, Kutsal Savunma, Mumlar, Sanseh Müzesini sayabiliriz.

Geleneksel pazarlar, turizm ürününün özel bir unsuru ve ayrılmaz bir parçasıdır. İran'da pazar, kentin mekânsal organizasyonunda ilk kez Ahamenişler döneminde oluşmuş ve içinde madeni paraya dayalı mübadele yaygınlaşmıştır (Rezvani, 2019). Sasani döneminde pazarın ülke ekonomisindeki yeri daha da güçlenmiştir. İlk başta Müslümanlar şehir kültürüne ve şehir planlamasına yabancıydılar, ancak ticari faaliyetlerin ana yeri olduğundan, şehir ve şehir pazarlarını geliştirmişlerdir. İran'ın tarihi şehirlerinde eski Pazar kalıntıları mevcuttur.

Kervansaray, günümüzde kademeli oteller şeklinde evrilmiş tipleri görülen, ülkenin ilk konaklama tesisleri olarak kabul edilmiştir. Kervansaraylar şehir içi ve şehirlerarası olmak üzere ikiye ayrılır. Bunların çoğu İslami dönemde inşa edilmiştir. Kervansaraylardan Hafezieh, Golshan, Qasrshirin, Shushtar, Pasangan, Sangi Pleur Henoud sayabiliriz.

2.2.1.2. Ünlü İnsanların Mezarları

Tarihi ve kültürel gurur taşıyan insanların türbesi, turizm ürünlerinin arzında önemli rol oynayan cazibe merkezlerinden biridir. Belki de ülkenin tarihi cazibe merkezleri arasında, bu kadar çeşitli insan ve grupların ziyaret edebileceği çok az çekici yer vardır. Bu özellik sadece ulusal, kültürel ve tarihi onur ve ünlülerin bolluğundan değil, aynı zamanda İran toplumunun ahlaki inançlarından ve davranış özelliklerinden de kaynaklanmaktadır. Hafız, Saadi, Firdevsi, Hayyam, Abu Ali Sina gibi bazı mezarlar dünyaca ünlüdür. Bu nedenle, turizm talebi küresel ölçekte canlandırılabilir. Parvin Etsami, Nima Yoshij, Attar, Babataher, shahriar gibi mezarlar ise daha çok iç turizm için tanınmış ve çekicidir.

2.2.1.3. Kule ve Anıtlar

İran mimarisi, yaşamı boyunca büyük başarılara ve değerli eserlere sahip olmuştur. Geniş kolonlu salonların inşası, kare mekânlarda kubbe örtüleri, iskele kullanmadan mükemmel kemer yapma kabiliyeti ve bunun gibi olağanüstü inşaatlar yapılmıştır (Mehregan ve Kordbacheh, 2012). Anıtlar, özel bir durumda veya belirli bir olay nedeniyle inşa edilen cazibe merkezleri arasındadır. Ancak tarihi çekicilikler, insan ihtiyaçlarına cevap

vermek için oluşturulmuş girdilerdir (Kaderi, 2019). İran'ın coğrafi yapısında yerli ve yabancı kökenli çeşitli kuleler ve anıt yapılar bulunmaktadır. Bu arada Zencan'daki Soltanieh Kubbesi, Tahran'daki Toghrel Kulesi, Kirmanşah'taki Bostan Kemeri, İsfahan Minarjunban ve Şiraz'ın Kuran Kapısı gibi eserler daha ünlü ve turizmde çekicidir. Yerli halk tarafından inşa edilen anıtların dışında, Rusya Aşurade Adası'nda, Fransa Şuş Kalesi'nde, Yunanistan Biston'da, İngiltere Buşehr'de, Portekiz Kiş Adası'nda gibi hatıra olarak nostaljik turizm kullanılabilecek tarihi eserler ve yapılar bulunmaktadır.

2.2.1.4. Kiliseler

Uzun zamanlardan beri İran toplumu ve hükümeti diğer dinlerle barışçıl ilişkiler içindedir. Persepolis'ten kalan harabeler ve anıtlar üzerindeki taş oymaları bu tür ilişkilerin kanıtıdır ve içerikleri bu gerçeği çok iyi ifade etmektedir (Hafezniya, 2003). Bu tür ilişkilerin mekânsal yansıması ise, Hristiyanlıkla ilgili kiliselerin ve kutsal mekânların varlığıdır. Siah Cheshme Mako'daki Tataros kilisesi, Selmas kiliseleri, İsfahan, Jolfa'daki 13 kilise bunlar arasındadır. Dini ve kültürel festivaller düzenlenerek kiliselere yönelik iç ve dış talepler turizm akışları şeklinde uyarılabilir ve bu şekilde potansiyel kapasiteleri turizmin gelişmesinde kullanılabilir.

2.2.1.5. İslam Dinine ait Ziyaret Yerleri

Allah ve Allah'ın tecellilerine ibadet etmek, insanoğlunun en önemli doğal ve fitri ihtiyaçlarından biridir. Tevhid çağının başlangıcında, gerçek anlamda İslam ve mesihiyet gibi tektanrıcılığın öncüsü olan çeşitli dinler, tevhidi kolektif ve kalıcı bir harekete dönüştürmek için tek tanrılığın tezahürlerini oluşturmuşlardır. Bu tecelliler ister mitolojik, ister fiziki olsun, tüm dinlerde dinin mensuplarına tavsiye edilen kutsal yerlerdir. Bu tavsiyeler geçmişten günümüze dini ziyaretlerin temelini oluşturmuştur. Dini ziyaretlerin geniş ve çeşitli insan gruplarının katıldığı kitlesel olgulara dönüşmesi, çevrede geniş ekonomik, sosyal ve kültürel mekânsal etkilerle ilişkilendirilmiş ve bu nedenle dini ziyaret önemli bir turizm faaliyeti haline gelmiştir (Ahmadi, 2011).

İran'da İslam'ın yayılmasıyla birlikte imamların, İmam Zadeler'in ve bilgelerin türbesi yavaş yavaş bir dini ziyaret yeri haline gelmiştir. Hazreti İmam Rıza'nın türbesi Meşhed'de ve İmam Rıza'nın kız kardeşi Hazreti Masoumeh'in mezarı Kum da, bu iki şehri ülkenin dini ziyaret turizminin iki ana merkezi yapmıştır. Bu iki şehrin dışında Şiraz'da Şahcharagh olarak bilinen Hazreti Ahmed bin Musa Cafer'in Mezarı, Şahreri'de Hazreti Abdul Azim ve Hamzah bin Musa Al-Kazem'in Mezarı, Astana Ashrafieh'de Seyyed

Celaleddin Ashraf bin Musa Al-Kazem, Shush'ta Daniyal Nabi'nin Mezarı dini ziyaret mekânlarına yerel ve bölgesel kapsamda örnekler olarak sayabiliriz. Bazen bir arifin mezarı, Erdebil kentindeki Şeyh Safiuddin Ardabili'nin gibi bir türbe haline gelmiştir.

İran da Şiilerin dışında Sünniler, Zertüştler, Hıristiyanlar ve Yahudiler gibi diğer dinleri kabul eden insanlar da yaşamakta, her biri dini ziyaret yeri olarak kabul edilen kutsal yerlere sahip bulunmaktadır. Sünniler için en önemli mekânlar, Horasan'daki Şeyh Jam'in mezarı ve Sanandaj Ulu Camii'dir. İran'ın Zertüştleri genellikle Tahran, Yezd, Kerman ve Bem'de yaşarlar, her yıl kutsal yerlere dini törenler yapmak için giderler. Persepolis, Naghs Rüstem, Bostan Kulesi, Bistun Gölü, Urmiye, Kaşmer Kulesi ve Azar Havai Fişek gibi törenler, Taht Süleyman'da Ghishab'a onların kutsal yerlerinden sayabiliriz. Başta İsfahan ve Batı Azerbaycan olmak üzere çeşitli yerlerde Hristiyan kiliseleri de bulunmaktadır. En önemli Yahudi mabetleri Hamedan'daki Esther'in mezarı (Estromerdekhai) ve Şuş'taki Daniel Nabi'nin mezarıdır (Aliakbari, 2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

3.1. Türkiye - İran İlişkileri

3.1.1. Tarihsel Gelişim

Türkiye - İran iki komşu ülke, Orta Doğu'nun önemli güçleri, toplam 180 milyona yakalaşan toplam nüfusları, bütün Avrupa'dan daha geniş olanları, tarihi birikimleri, stratejik konumları, toplumsal dini ve kültürel yapılarıyla ilişkileri tarih boyunca inişli çıkışlı bir çizgide devam etmiştir.

Bu konuda, birbiriyle zıt iki temel söylemle karşılaşmaktayız: Bir kesim 'son 400 yıldır' devam eden 'ebedi' Türk-İran dostluğundan bahsederek, 1639 Kasr-ı Şirin antlaşmasından bu yana Türkiye-İran sınırının hiç değişmediğini, iki ülke arasında hiç bir problem yaşanmadığını, yaşansa da barışçı yollardan halledildiğini tekrarlarken; diğer kesim 'son 400 yıldır' iki ülke arasında 'ebedi' bir düşmanlık yaşandığını, Şii İran tehlikesinin hiç bir zaman bitmeyeceğini, İran'dan asla dost olmayacağını savunur (Çetinsaya, 2006).

Bu iki tezin dışında bu iki ülke arasındaki ilişkiler hep karmaşık süreç geçirmiştir. Benzer tarihi ve coğrafi şartlar ile jeopolitik koşullar, bu iki ülkenin birlerine bağımlı olmak zorunda olduğunu göstermektedir. Türkiye-İran turizm ilişkilerini analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada, tuizme ait ilişkilerin durumuna irdelemeye başlamadan önce iki ülkenin genel ilişkileri birbirinden farklılaşan belirli dönemler halinde ele alınmıştır.

Bu çerçevede iki ülke ilişkileri;

- ✓ Türkiye Cumhuriyeti'nden önce Türkiye-İran ilişkileri
- ✓ Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Türkiye-İran ilişkileri
- ✓ İran İslam Devrimi'nden sonra Türkiye-İran ilişkileri
- ✓ 2002 yılından sonra Türkiye-İran ilişkileri başlıkları altında genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1.1.1. Türkiye Cumhuriyeti'nden Önce Türkiye - İran İlişkileri

Tarih, geçmişle geleceğin arasında güçlü ve sağlam bir köprüdür. Yüzyıllar boyunca insan hayatı, zamanını sürekli bir akışta geçmişe bağlı ve geleceğe de bağlanacak uzun bir zincirin halkaları gibi geçmiştir. Geçmişin sistematik ve sınıflandırılmış bilgisi, gelecek için olumlu beklentiler oluşturmakta, etkili ve benzersiz bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda iki ülkenin ilişkilerini daha iyi anlamak için bu ülkelerin tarihlerini genel olarak ele almakta fayda bulunmaktadır.

İran Tarihine Genel Bakış: İran, sayısız arkeolojik kalıntılara göre milattan binlerce yıl öncesine kadar uzanan zengin, değerli bir kültür ve medeniyete sahiptir. Ancak bu kadim tarihe rağmen İran genellikle Ahameniş Dönemi'nden başlayan 2500 yıllık tarihiyle tanınmaktadır. Iran toprakları stratejik olarak büyük öneme sahip olup, eski çağlardan beri Orta Asya, Orta Doğu ve Anadolu arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Genel olarak İran tarihini, İslam öncesi İran tarihi ve İslam'dan sonra İran tarihi olmak üzere iki döneme ayırabiliriz:

İslam Öncesi İran Tarihi: Bu dönemi de Aryayilerden önce İran ve Aryayilerin İran'a Göçü şeklinde iki dönem halinde incemek mümkündür.

***Aryayilerden Önce İran Tarihi*:** Aryayilerdan önce İran'ın farklı bölgelerinde farklı kabileler yaşıyordu. Kasi Uygarlığı (Kermanşah ve Lorestan'da), İpek Tepesi Sakinlerinin Uygarlığı (Keşan'da), Yanmış Şehir Uygarlığı (Sistan'da), Jiroft Uygarlığı (Kerman'da) Urartu Uygarlığı (Azerbaycan'da), Tepe Gyan Uygarlığı (Nahavand'da), Tabaristan Uygarlığı (Mazandaran) Elam Uygarlığı (Kuzistan'ın kuzeyinde) bunlardan başlıcalarını teşkil etmekteydi. İran'ın güneybatısında bulunan ve neredeyse Huzistan'a tekabül eden Elam Devleti (M.Ö. 640-3200) İran tarihinin en büyük uygarlıklarından biri sayılmaktadır. Bu devletin Mezopotamya'nın Babil, Akad, Sümer ve Asur gibi gelişmiş devletlerinin çoğuyla hep savaş halinde olduğu bilinmektedir. Başkenti Susa olan bu uygarlığın medeniyetle ilgili eserlerinin izlerine bu bölgede halen rastlanmaktadır (Maleki,1985).

Aryayilerin İran'a Göçü Sonrası İran Tarihi: Aryayilerin topraklarının Karadeniz ve Hazar Denizi'nin kuzeyinden Seyhun ve Ceyhun nehirlerine kadar uzanmış olduğu bilinmektedir. Bu topluluk, nüfus artışı ve iklim değişikliği gibi nedenlerle göçe konu olmuştur. Göç edenlerin bir kısmı İran ve Hindistan'a yönelirken, bir kısmı ise Avrupa'nın çeşitli bölgelerine doğru hareket etmiştir. Bu yüzden Asya halklarına ve dillerine Hint-Avrupa dil ailesi denilmiştir. İran'ın tarihi metinlerinde, Aryayilerin İran'a göçü bazıları

tarafından M.Ö. 2000, bazıları tarafından ise M.Ö. 14. yüzyıl ile M.Ö. 6. yüzyıl olarak kaydedilmiştir. Aryayiler İran topraklarına girdikten sonra, en önemlileri Medler, Partlar ve Parsiler olmak üzere farklı kavimlere ayrılmışlardır. İran'ın adı, Aryan ülkesi ASİL anlamına gelen Aryayilerin adından türemiştir (Razi, 1987:54).

M.Ö. 550'de Büyük Kiros tüm dünyadaki ilk medeni hükûmet olan Ahameniş adında yeni bir hükûmet kurdu. Kültür ve medeniyetin ilerlemesine öncülük ettiği bu dönemde, İran tarihinin ve dünya tarihinin atılımının Ahameniş döneminde gerçekleştiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Ahameniş İmparatorluğu, iki yüzyıldan fazla bir süre tüm dünyayı birleştiren ilk ve tek hükûmet idi. M.Ö.480'de genişliğinin zirvesindeyken İran İmparatorluğu, Hindistan'daki İndus Vadisi'nden Mısır'daki Nil Nehri'ne kadar sekiz milyon kilometrekareydi (bazıları beş buçuk milyon kilometrekare olduğunu söylüyor) ve bugünkü Libya'daki Bingazi Bölgesi ve Avrupa'daki Tuna Nehri'nden Orta Asya'ya kadar uzanarak dünya tarihinin en büyük antik imparatorluk haline geldi. Ahameniş döneminde, Anadolu yarımadası (günümüz Türkiye'si) yaklaşık iki yüz yıl boyunca Ahameniş İmparatorluğu'nun bir parçasıydı (Razi, 1987:58). Bu imparatorluk, farklı milletlerden ve farklı dinlerden insanları yönetmiştir ve birçok etnik grup Ahameniş topraklarında kendi gelenek ve görenekleriyle yaşayarak kültürlerini korumuşlardır. Aslında bu hükümetin en önemli özellikleri, bireysel özgürlüğü, kanun ve düzene saygıyı, geleneksel sanatı, ticareti, kültür ve bilgiyi teşvik etmesidir.

Uzun yıllar süren Ahameniş hükûmetinden sonra General Seleucus, Seleukos hükümetini kurarak kralığını başlatmıştır. Selevkosların kökeni Yunanlılardır ve bu nedenle Yunanlıların dilini ve kültürünü İran'a getirmişlerdir. Bu hükûmet nihayet II. Antiokhos zamanında son bulmuştur. Seleukoslar'dan sonra egemenliğini başlatan Yunan uygarlığı Partlardır. Ardeshir Babkan, Parth egemenliğinden sonra Sasani hükûmetini kurdu ve Bağdat yakınlarındaki Tisfon şehrini Sasani hanedanının başkenti yaptı. Bu kral zerdüştlüğü ülkenin resmi dini ilan etmiştir. Sasani hükûmetinde ilk kez bir kadın Meleke Purandoht hükûmetin başına geçmiştir. Nihayet III. Yazdgerd zamanında müslümanların İran'a istilasi başlamıştır. Müslüman Arapların Sasanilere karşı kazandığı zaferden sonra İran'da İslam dini yerleştirilmiştir. Bu dönemde İran tarihi; siyasi, sosyal ve dini alanlarda birçok değişikliğe uğramıştır. İran'da Müslümanların zaferi kolay olmamıştır. Çünkü şehirler hızla Müslüman yönetimini kabul etse bile köyler kolay kolay boyun eğmemiş ve Müslümanlığı kabul etmemiştir. İran'ın doğu kesimleri ile Taberistan ve Gilan, batı bölgelerine göre daha

sonraları Müslümanlar tarafından ele geçirilmiştir. Müslümanlar bazı yerleri defalarca kez fethetmek zorunda kalmışlardır.

Arapların Sasaniler'e karşı kazandığı zaferlerden sonra İran'da ilk olarak Emeviler, Arapların İslam hâkimiyetlerini başlattı. Sonra Abbasiler, Taheryan, Aleviler, Safariler, Samaniler, Al Ziyar, Al Boyeh, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar, Moğollar, Patrikler, Timurlular, Safevi, Afganlar, Afşariya, Zandiye, Gacariye, Pahlevi hükûmetleriyle İran İslam Devrimi'ne kadar devam etmiştir (Maleki, 1987:104).

Türkiye Tarihine Genel Bakış: Bugün Türkiye'nin büyük bir bölümünü kapsayan Anadolu Yarımadası, geçmişi Neolitik döneme kadar uzanan, her zaman dünyanın en eski yerleşim alanlarından biri olmuştur. Eski çağlarda bugünkü Türkiye, "Lodia" ve "Ionia" gibi birkaç şehir devletinin egemenliği altındaydı. M.Ö. 500 yıllarına kadar bu hükûmetler büyük kral Ahameniş hanedanının kurucusu Kiros tarafından yıkıldı ve bugünkü Türkiye büyük Ahameniş imparatorluğunun bir parçası oldu. Ancak İskender'in M.Ö. 333'teki saldırısından sonra Küçük Asya, Selevkosların eline geçti ve bir süre sonra onların yerini Romalılar aldı. Daha sonra Roma İmparatorluğu, büyüklüğünden dolayı sorunlar yaşadı. M.S. 395'te İmparator Konstantin Bizans şehrini (Konstantin/Konstantinopolis/İslambul/İstanbul) başkent yaptı. Bu eylem, Roma'nın doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmesinin başlangıcıydı. Bundan sonra, Doğu Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu bugünkü Türkiye'yi devraldı. 1071 yılında "Alp Arslan" komutasındaki Selçuklu Müslüman Türkmenleri, Bizans İmparatorluğu ile savaşa girerek Bizans İmparatoru IV. Romanus'un ordusunu Malazgirt'te bozguna uğrattı. Böylece Türkiye'nin doğu yarısı Selçukluların eline geçmiştir, bu bölge halkının İslamiyet'i kabul etmesi ve Türkçe'nin nüfuz etmesi için şartlar sağlanmıştı (Küntay, 2020).

Bundan sonra Müslüman Türkmen boylarının Doğu İran'dan Küçük Asya'ya göçü başlamış ve bu boylar burada yavaş yavaş küçük yerel yönetimler kurmaya başlamışlardır. Bu boyların en meşhurlarından biri de Ankara yakınlarında yaşayan "Kayı" boyudur ve reisi Osman'dır. Hicri 678'de (699 Ay/M.S. 1300) kendi adından gelen Osmanlı Devletini kurdu. Yaklaşık 150 yıl sonrasına kadar, Osmanlı hükümeti Anadolu'nun çoğunu kendi topraklarına katmıştır.

H. 832'de Kh. (M.S. 1453), Fatih Sultan Mehmed, Bizans İmparatorluğu'nun (Doğu Roma) bin yıllık yaşamına son verdi. Onun parlak fethi, Bizans'ın başkenti olan ve o

zamanlar Konstantinopolis olarak adlandırılan (şimdi İstanbul) şehrini ele geçirmesiydi. Bu fetih, Avrupa tarihinde yeni yüzyılların başlangıcı olarak bilinir.

1512 yılında Yavuz Sultan Selim padişah olmuştur. 8 yıllık hükümdarlığı sırasında Suriye, Mısır, Diyarbakır, Batı Kürdistan, Irak, Hicaz (Batı Arabistan) ve Balkanlar'ın bazı bölgelerini (güneydoğu Avrupa'da) fethetmiş ve kendisini Müslümanların Halifesi ilan etmiştir. Ayrıca işgal altındaki topraklardan şu anda Türk kütüphanelerini süsleyen birçok kitap almıştır. H. 893 yılında Sultan Selim (H. 920/M. 1514) Çaldıran Savaşı'nda I. Şah İsmail'i mağlup etmiştir (Aktepe, 1970).

Osmanlı gücünün zirvesi, Sultan Selim'in oğlu Sultan I. (Kanuni) Süleyman döneminde gerçekleşti. Daha fazla bölge fethetti ve Viyana'yı kuşattı. Safevi Şahı Tahmasab ile yaptığı savaşlardan birinde Sultaniyeh'e kadar gitti. Ondan sonra Osmanlı İmparatorluğu gerilemeye başladı. Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'nda parçalanmış, İngiltere ve müttefikleri tarafından işgal edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, yabancı ülkelere karşı milli mücadele ruhuyla Türkiye'nin milli kahramanı olmuş ve 1923'te dinin siyasetten ayrılması ilkesine (laiklik) dayanarak Türkiye Cumhuriyeti'ni kurabilmiş ve Atatürk (manevi baba) soyismini almıştır. Türk dilini yazmak için dil devrimi ile Latin alfabesine geçilmiştir. Türkiye'yi sanayileştirmek ve batılılaştırmak için devrimler yaparak Türkiye'de yeni bir dönem yaratmıştır.

Türkiye İran İlişkileri: İran ve Türk devletlerinin kurduğu ilişkiler İslamiyet'in doğuşu ile daha çok gelişsede Osmanlı İmparatorluğu döneminde daha da yoğunlaştı. Bu dönemde Türkler Orta Asya'dan batıya yayılarak İranlılarla karşılaştılar. İki halkın çok daha yakın ilişki içine girdiği dönem, Selçuklu Devleti'nin İran coğrafyasına egemen olmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Farsça, Fars sanatı ve Fars bürokrasisi, Selçuklu Devleti içinde önemli bir yer tutmuştur ve Türk dili çok sayıda Farsça kelimeyi benimseyerek İran kültüründen derin bir şekilde etkilenmiştir. Sanat, bilim ve devlet yönetimi konusunda Türkler İranlılardan birçok bilgi edinmişlerdir (Özgüdenli. 2015). Ancak Türk-İran ilişkilerindeki en önemli dönüm noktası yine bir Azeri asıllı Türk hanedanı olan Safevilerin işbaşına geçmesi ve Şiiliği kabul ederek Doğu Anadolu Bölgesi'nde Oniki İmam inancını yayıp Alevi Türkmenleri ve Kızılbaşları kışkırtıp İran'ı dünya Şiiliğinin odak noktası haline getirmesi ile başlamıştır. Osmanlılar ise Hilâfeti ele geçirerek Sünniliğin önderi haline gelip bu tarihten sonra Osmanlı-İran çekişmesi aynı zamanda Sünni-Şii ve Sünni-Alevi çekişmesinin de bir parçası haline gelmiştir (Özgündeli, 2015). Daha sonra Osmanlı Devleti Safevi Devleti'nin gönderdiği elçilik heyetini kabul etmiş, Osmanlı Devleti tarafından da bir

heyet gönderilerek Safevileri resmi olarak tanıyarak, yumuşak ama samimi olmayan Osmanlı-Safevi İlişkileri başlamıştır. Fakat bu durum, Şah İsmail'in Sünni hükümdar Şeybani Han'ı mağlup etmesine ve Safevi sınırlarını Fırat Nehri'nden Ceyhun Nehri'ne kadar genişletmesine kadar devam etmiştir (Sümer, 1992). Böylece güçlenen Şah İsmail, karşısında en büyük engel olarak Osmanlı Devleti'ni görmüştür. Türkistan liderine karşı üstünlük sağlayan Şah İsmail, Osmanlı Devleti ile sınır olan Batı topraklarını da genişletmek istemiş ve yaşanan gerginlik sonucunda Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasında 1514 tarihinde yapılan Çaldıran Savaşı sonrası Osmanlı, Safevi Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğratmıştır (Tekindağ, 1967).

1524 yılında Şah İsmail'in ölümüyle Osmanlı-İran savaşları (Sünni-Şii) savaşları yıllarca devam etmiştir. Şah İsmail'den sonra tahta çıkan Şah Tahmasb İran'da siyasi birliği yeniden kurmuş ve 52 yıl boyunca tahtta kalarak Şiiliğin güçlenmesini sağlamıştır (Kırzıoğlu, 1976). Tahmasb'ın hükümdarlığı boyunca karşılaştığı ilk ve en büyük zorluk, Kızılbaş hizipçiliğini kontrol altına almaktır. Bu sorun İran'ı siyasi ve askeri olarak zayıflatmıştır (Garthwaite, 2018).

Şii-sünni çatışmalar devam ederek Kanuni Sultan Süleyman Irak, Tebriz ve Nahçivan üzerine seferler düzenlemişken Şah Tahmasb barış istemiştir. Bu barış istemi sonucunda 1555 yılında bu iki devlet arasında Amasya Antlaşması imzalanmıştır. Şah Tahmasb'ın ölümü ile yerine gelen oğlu Şah II. İsmail Sünniler ile dost olarak, Sünni ve Şii inançlarını bir araya getirmeye çalışsa bile bu barış ortamından rahatsız olan Şii aşiretler karışıklıklar çıkartmıştır. Böylece Osmanlı Devleti İran'a tekrar savaş açmıştır. 1590 yılında yapılan İstanbul Antlaşması ile iki ülke arasındaki karışıklıklar son bulmuş, İran; Gürcistan, Azerbaycan ve Dağıstan üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini tanımaya başlamıştır (Boyle, 1975). Şah I. Abbas dönemi ile beraber Hıristiyan dünyası ile ilişkiler gelişmeye başlamış, Osmanlı'ya karşı Avrupalı devletler ile birlik kurulmuştur (Sarıkaya, 1993). 1603 yılında yapılan savaşlarda Şah Abbas Osmanlı'ya karşı üstünlük sağlamış, Azerbaycan, Irak ile Gürcistan'ı almış ve Kerbela'da hâkimiyet kurarak Şii ulemanın desteğini almıştır (Saray, 1990). Şah Abbas'ın ölümü ile beraber tahta Şah Safi çıkmıştır. Osmanlı sınırlarına yapılan baskılar sonucunda IV. Murat sefere çıkmış ve Bağdat'ı almıştır. Nihayet Osmanlı-İran arasında bir asırdan fazla süren bu mücadeleler 1639'da yapılan Kasrı-ı Şirin Antlaşması ile sona ermiştir. Bu antlaşmayla, iki devlet arasındaki 2.185 kilometrelik sınır, büyük bir savaş yaşanmayacak şekilde belirlenmiştir.

İran'da Afşar ve Kaçar hanedanlarının iktidara gelmesiyle Osmanlılar ile ilişkiler daha dostane hale gelmiştir. 1747'de birinci Mahmud, Nadir Şah'a hediye olarak mücevherli bir hançer göndermiştir. Ancak yolda İran kralının öldürüldüğü haberini alan haberciler yarı yolda İstanbul'a dönmüşlerdir. Kaçar döneminde İran hükümeti tarafından Sultan II. Abdülhamid'e bir dizi aslan ve güneş madalyası verilmiştir.

Savurganlık ve güç gösterisi, iki komşu ülkenin sınırlarından kaynaklanan bölgesel saldırılar ve Şiiler ile Sünniler (bazı Şiiler Osmanlı topraklarında ve bir grup Sünni İran'da yaşıyordu) arasındaki dini farklılıklar ilişkilerde çok büyük etkiler yaratmıştır. Yukarıdaki faktörlerin sonucu, sınırların değişmesi, sınırlarda huzursuzluk, bazı şehirlerin ve sınır bölgelerinin taşınması Şii ve Sünni taraftarların komşu ülkelere göçü ile sonuçlanmıştır.

Bütün gerilimlere rağmen krallar arasındaki ilişkilerin çoğunlukla çok samimiydi. Birbirlerine Gazi, Cihadgar vb. değerli unvanlarla hitap etmişler ve birbirlerine pahalı hediyeler göndermişlerdir. Bu iki ülkenin halkları her zaman birbirleriyle yakın ve dostane ilişkiler içinde olmuştur. İki ülke liderleri arasında siyasi ve askeri gerilimlerin yaşandığı günlerde bile bu iki ülke halkı arasındaki kültürel ve ticari ilişkiler sürdürülmüş, ülkeler arası seyahatler devam etmiştir.

Türkiye–İran İlişkilerini Etkileyen En Önemli Etkenler: İran-Osmanlı ilişkilerinin tarihini incelediğimizde, 19. Yüzyılda bu iki ülkenin, bir yandan küresel reform sürecinden, diğer yandan İngiltere ve Rusya gibi iki büyük gücün bölgedeki varlığından etkilendiğini görüyoruz. Genel olarak benzer iç ve dış durumları yaşamış ve bazı durumlarda birbirlerinden etkilenmişlerdir. Özellikle Kaçar döneminde bazı İranlı yetkililerin bu süreçten ve Osmanlı Devleti'ndeki dönüşüm ve reform sürecinden, İran'ın etkilenmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin şekillendirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Küresel Reform: İran ve Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın başından Birinci Dünya Savaşı'nın başına kadar olan iç gelişim süreci birbirine çok benzemekle birlikte, birbirlerinden de etkilenmektedir. 19. yüzyılın ilk yarısında Kaçar sultanları, dini âlimlerin desteğini çekerek halk üzerindeki nüfuzlarını kullanmaya ve hükümetin kutsallığını korumaya çalışmışlardır. Kaçar krallarından Fath Ali Shah, dini yerlerin inşasına ve restorasyonuna çok önem vermiş, ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren Kaçar kralları, hükümet sisteminin içinden ve dışından iki reformizm dalgasıyla karşı karşıya kalmışlar ve dışarıdan gelen reformizm radikal bir hal almıştır. İran vatandaşlarının başta Avrupa olmak üzere yurt dışına seyahatlerindeki artış bu yüzyılın en önemli gelişmelerinden biri olarak

kabul edilmektedir. Bu dönemde Avrupa ve Kafkasya'ya, Irak, Hindistan gibi bölgelere seyahat etmek isteyenler dört ana gruba ayrılmıştır. Bunlar; tüccarlar, diplomatlar, öğrenciler ve göçmenlerdir. Bu kişiler yurda döndüklerinde yürtdışında kaydedilen ilerlemeye ilişkin izlenimlerini ülkeye aktarmışlar ve ülkedeki reformizm ateşini daha da yakıcı hale getirmişlerdir. Ayrıca ülke içinde hükûmet yapısında yeni temeller atmaya çalışan ve Avrupa yöntemini izleyerek ülkeyi kalkınma ve ilerleme yoluna sokmaya çalışan reformcular da vardı. Bu kişilerin başında Abbas Mirza ve Amir Kabir vardı. Abbas Mirza'nın Rusya ve Osmanlı Devleti'ndeki ilerlemeden izlenimleri ve Amir Kabir'in Osmanlı Devleti'nde dört yıl kalması, ülke içindeki reform sürecini fiilen hızlandırmıştır (Yıldız, 2017).

19. Yüzyılda aynı süreç Osmanlı Devleti'nin içinde de görülmektedir. Bu yüzyılın ortalarında İran'da reform çabası oluştuğu gibi, Osmanlı'da da reform süreci Sultan Abdülhamid tarafından başlatıldı. Osmanlı hükümetinde reformizmin beyni olan ve bu yeni akımı yöneten hükûmet içinde kişiler vardı. Bu reformcuların başında, Raşid Paşa gibi kişiler bulunmaktaydı (Öztürk. 2006).

Yine aynı yüzyılın sonlarında nasıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Mithat Paşa gibi kişiler reformlardan yana olmuş ve anayasanın padişah tarafından uygulanmasına vurgu yapmışlarsa, İran'da da reformcular ve meşrutiyetçiler parlamentonun kurulmasına ve padişahın yetkilerinin sınırlandırılmasına vurgu yapmıştır.

İran ve Osmanlı arasındaki diğer benzerliklerden bazıları da bu ülkelerin sultanlarının Avrupa'ya yaptıkları ziyaretlerdir. Bu gezilerde hem İran kralları (Nasereddin Şah ve Muzaffereddin Şah) hem de Osmanlı padişahları (Abdülhamid) gelişmelerden ve batı medeniyetinden etkilenmişler ve ülkelerinde batı modelini uygulamaya çalışmışlardır.

İngiltere ve Rusya: 19. Yüzyıla girerken bölge ve dünyadaki gelişmelerde söz sahibi iki büyük güç, Rusya ve İngiltere olmuştur. Rusya, Büyük Petro'nun vasiyetine dayanarak Fars Körfezi ve Akdeniz'in ılık sularına erişim arıyordu. Fars Körfezi'ne ulaşmak için İran'dan geçmesi ve Akdeniz'e ulaşmak için Osmanlı İmparatorluğu'ndan geçmesi gerekiyordu. İngiltere ise Hindistan'ın güvenliğinin tehlikeye atılmaması için bir yol arıyordu ve bu amacına ulaşmak için İran ve Osmanlı Devleti'nden geçen Hindistan'a erişim yolunu tehlikeye atmak istemiyordu (Barzegar, 2010).

1815 yılında Büyük Fransız İhtilali'nden sonra bütün büyük güçlerin katıldığı Viyana Kongresi'nde, Osmanlı Devleti'nin herhangi bir yabancı devlet egemenliğine girmemesi kararlaştırılırken, Osmanlı topraklarını işgal etmek için Rusya ve İngiltere arasında gizli bir

anlaşma yapılmıştır. Aslında Rusya ile İngiltere arasında ve Rusya ile İran arasında meydana gelen savaşların çoğunda amaç Akdenize ulaşmaktı.

Rusya ile İngiltere'nin İran ve Osmanlı'ya yönelik politikasında dikkat çekici olan, Rusya'nın İran'a, İngiltere'nin ise Osmanlı'ya olan destekleriydi. 19. Yüzyılda İran'a karşı yapılan iki savaş dışında Rusya, geri kalan yıllarda İran'ın yanında yer aldı. Örneğin Berlin Kongresi'nde Rusların İran'a verdiği destek, İran ile Osmanlılar arasında çıkan ve Osmanlıların işgal ettiği Qatur meselesinin İran'ın lehine sonuçlanmasına neden olmuştur. Elbette bu desteklere karşılık İran, Rus ve Osmanlı savaşlarında genellikle Rusların yanında yer almıştır.

Rusya'nın İran'ı destekleme politikasına kıyasla İngiltere, iki ülke arasındaki çatışma ve anlaşmazlıklarda çoğunlukla Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Hatta bazı durumlarda İngiltere, Osmanlı ile İran arasında bir çatışma yaratarak İran'ın dikkatini Doğu'nun (Afganistan ve Hindistan) sorunlarından uzaklaştırmaya çalışmıştır. İngiltere'nin Osmanlı'yı desteklemesinin sebeplerinden biri de Arvandrud meselesiydi. İran hükümetinin Osmanlıların doğudaki ana ulaşım damarı olan Arvandrud gibi büyük bir nehri kontrol etmesi İngiliz hükümeti için çok tehlikeli bir durum oluşturmaktaydı ve Arvandrud'un tamamen Araplar veya Türkler tarafından yönetilmesindeki çıkarlarını görmekteydi (Omidi, 2001).

Rusya ve İngiltere'nin İran ve Osmanlı'ya yönelik politikasında önemli olan bir diğer nokta da bu iki ülkenin İran ile Osmanlı arasındaki sorunların giderilmesindeki rolüdür. O dönemde Birleşmiş Milletler gibi uluslararası teşkilatların oluşmamış olması nedeniyle iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların Rusya ve İngiltere'nin arabuluculuğuyla çözülmesini tercih etmeleridir. Örneğin Arzaneh al-Rum Konferansı gibi iki ülkenin sınır ihtilaflarıyla ilgili toplantılarda Rusya ve İngiltere temsilcileri kilit rol oynamıştır. Söz konusu konferansın ardından iki ülke arasında kalan görüş ayrılıkları Rusya ve İngiltere ile yazışmalar yapılarak giderilmeye çalışılmıştır.

O dönemde Rusya ve İngiltere'nin, iki ülkenin içişlerine ne düzeyde müdahale ettiğini gösteren bir diğer konu da İngiltere'nin, İran ve Osmanlı Devleti'ndeki reform sürecini hızlandırma politikasıydı. Rusya reformist hareketlere karşı olup bu yolu tıkarken İngiltere, İran ve Osmanlı'daki büyükelçileri aracılığıyla İran ve Osmanlı'daki meşrutiyet sistemini güçlendirmeye çalışmıştır. Rusya bu hamlelere çeşitli şekillerde karşı çıkmış ve

hatta İran'da Rus Liakhov, Şah Kaçar'ın (Muhammed Ali Şah) desteği ve isteğiyle İran parlamentosunu top atışına tutarak tahrip etmeye çalışmışlardır (Gundogan, 2003).

Nihayet Kaçar döneminin sonlarında I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiltere'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasında değişiklikler oluşmuş, İran ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetmiş olduğu bölgeleri ülkelere bölme fikri ortaya çıkmıştır. Bu fikir Ekim Devrimi'nden önce Rusya tarafından da desteklenmiştir. Ancak bir yandan Rusya'da Ekim Devrimi'nin meydana gelmesi ve diğer yandan Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi İran'ın bölünmesini engellemiş, ancak büyük Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını engellememişti. O sıralarda "Hasta Adam" lakabı takılan imparatorluk çökmüş ve bu imparatorluğun kalbinden yeni ülkeler dünya topluluğuna girmiştir. 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl başlarında İran-Osmanlı ilişkilerinde Rusya ve İngiltere'nin bu iki ülkeye yönelik politikalarından büyük ölçüde etkilendiği söylenebilir.

3.1.1.2.Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Türkiye-İran İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistem sahnesinde yeni gelişmeler yaşanırken, dünya arenasına yeni güçler girmiştir. Bu konu İran ve Türkiye başta olmak üzere bölge ülkelerine yönelik politikaların değişmesine neden olmuştur. O dönemde yaşanan İran-Türkiye ilişkilerini doğrudan etkileyen önemli gelişmeler arasında iki büyük imparatorluğun, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Çarlık Rusya'sının çöküşünü sayabiliriz.

Çarlık Rusyası'nın yerini alan yeni Sovyet hükümeti, başlangıçta İran ve Türkiye'ye yönelik yeni politikalar benimsemiştir. Çarlık Rusyası'nın politikalarına göre biraz esnek olan bu politikalar uzun sürmemiş, yerini geçmişin yayılmacı ve tehdit edici politikalarına bırakmış, Sovyetlerin İran ve Türkiye ile olan ilişkileri de aşağı yukarı aynı politikaları izlemiştir. Yeni Sovyetler Birliği'nde çarlık sistemi ve düşüncesinin komünist ve konsey düşüncesine dönüşmesi bölgeye ve uluslararası sisteme yeni bir şok getirmiş, yaklaşık bir asır boyunca uluslararası sistem bu gelişmenin gölgesinde kalmıştır (Razi, 1987).

Türklerin kaderini derinden etkileyen ve köklü değişimlerle dönüm noktası yaratan kişi Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu içindeki bazı akımlara öncülük etmiş ve 29 Ekim 1923'te yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur.

Türkiye ile İran ilişkileri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ivme kazanmıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesinden tam üç gün önce İran'da Rıza Şah Pehlevi kendini Şah ilan etmiş ve Pehlevi hanedanını kurup başına geçmiştir. Türkiye'de cumhuriyet ilan edilir

edilmez, Rıza Şah, Atatürk'e Kur'an'ın bir nüshası ve kakmalı bir kılıç kabzası hediye etmiştir. Bu hediyeler bir tebrik göstergesidir. Bu hediyeler aralarındaki dostluğun başlangıcını sağlamış ve iki ülke arasındaki dostane ilişkileri derinleştirerek, savaş ve kan dökülmüş geçmişi unutma arzusunu ifade etmiştir. Bu iki lider ülkeleri arasındaki ilişkilerin oportünizm, önyargılar, kör ve aşındırıcı çatışmalardan kaynaklanan zararlı tarihini dikkate alarak iki ülke arasındaki barışçıl ilişkilerin karşılıklı güvenin sağlanmasındaki önemini anlayarak barış ve güvenliği tesis etmiş, ülke yapılarını reforme etmeye ve modernleştirmeye, plan ve eylemlerinde öncelik vermişlerdir.

Rıza Şah, Atatürk'ün daveti ile 1934'te Türkiye'yi ziyaret etmiş, bu ziyaretle iki ülke liderleri arasındaki dostluk güçlenmiş ve Atatürk, Rıza Şah için en büyük ilham kaynağı olmuştur. Dolayısıyla 1930'lar ve 1940'larda İran ile Türkiye arasındaki ilişkileri analiz ederken bu iki liderin rolü ve birbirlerinden aldıkları etkiler göz ardı edilemez. Bu geziden sonra iki ülke arasında çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır: Güvenlik ve sınır anlaşmazlıklarının çözümü sözleşmesi, gümrük işlemlerini düzenlenme anlaşması, suçluların iade ve adli işbirliği anlaşmaları, ikamet sözleşmesi, ticaret ve denizcilik anlaşması, telgraf ve telefon sözleşmesi, hava yolu sözleşmesi, veteriner sözleşmesi, transit ile eşya ve yolcu taşımacılığı sözleşmesi bunlardan bazılarıdır.

Ancak iki ülke iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışsada, geçmişten gelen kronik sorunlar devam etmiştir. Bu sorunlardan en önemlisi, sınır bölgesinde yaşayan Kürt kabilelerdir. Bu kabileler hep istiklal peşinde sınırlarda güvenlik sorunları yaşatmıştır. Türk askeri güçleri Kürtleri bastırmak için İran sınır topraklarını birkaç kere geçmiş, hatta bazı sınır askeri karakollarını imha etmiştir. Aslında sınırların kesin belirlenmemiş olması da iki ülke güvenlik güçlerinin arasında gerilime neden olmuştur.

Nihayet Temmuz 1937'de Rıza Şah, Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, Irak Dışişleri Bakanı Dr. Nami Al Asil ve Afganistan Dışişleri Bakanı Sardar Faiz Mohammad Khan, Tahran'da Saad Abad Sarayı'nda, Saadabad Antlaşması olarak bilinen bir antlaşma imzalamıştır. İngiliz faaliyetleri bu antlaşmanın perde arkasında olmuş ve bu antlaşmanın önemi İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda daha çok fark edilmiştir (Hafezniya, 1982). Bu antlaşmayı imzalayan hükûmetler, birbirlerinin içişlerine karışmaktan kaçınmış, ortak sınırlara saygı göstermiş, birbirlerinin sınır hatlarını herhangi bir şekilde ihlal etmemiş ve amacı komşu ülkeler arasındaki barışı bozmak olan nüfus ve gruplar oluşturmaktan kaçınmayı taahhüt etmişlerdir.

İran'da Rıza Şah'ın iktidara gelmesine kadar, yabancı turistlerin girişini yönetecek ve organize edecek bir organizasyon oluşmamıştır. Elbette Safevi döneminden itibaren Batı dünyası ile olan bağlantı nedeniyle İran'a yabancı turistler girmiştir. Ancak, hükümetlerin bu konuda belirli bir ekonomik veya sosyo-kültürel amacı veya yabancıları çekmek için reklam yapmaları söz konusu olmamıştır. Bu faaliyetler İran'da Rıza Şah'ın göreve başlaması ve Pehlevi hükümetinin kurulmasıyla başlamıştır. Güvenliğin genişletilmesi, karayolu ve demiryolu iletişim ağının geliştirilmesi, sağlık seviyesinin iyileştirilmesi, İran'a araç girişinin genişletilmesi, endüstriyel dünyaya benzer yeni konaklama tesislerinin oluşturulması, konaklama ve konaklama tesislerinde hizmet verecek insan gücünün yetiştirilmesine başlanması, yabancı medya aracılığıyla küresel düzeyde İran'ın tanıtımının yapılması, gazetecilerden film yapımcılarından ve fotoğrafçılardan İran'dan fotoğraf ve filmler hazırlamaları ve bunları yabancı dergilerde yayınlamaları ve filmi yabancılara göstermeleri için resmi davet yapılması, hepsi bu dönemden yabancı turistleri çekmek amacıyla başlamıştır (Kaderi, 2019)

Eylül 1941, İran tarihinin en hüzünlü sayfalarını oluşturmuştur. İngiltere ve Sovyetler Birliği, İran'ın Dünya Savaşı'ndaki tarafsızlığını ihlal ettiği gibi düzmece bir bahaneyle ülkeyi güneyden ve kuzeyden işgal ederek İran Şahı'nı devirmişlerdir.

Almanlar, Rıza Şah döneminde İran'da kapsamlı bir inşaat işbirliği yapmıştır. Bunların en ünlüsü, İran'ın ülke çapındaki demiryolu ve Tahran Üniversitesi binalarının inşasında işbirliğidir. Bu işbirliği, Hitler iktidara gelmeden önce başlamış olsada, savaşın başlamasıyla, İran Almanya'nın Polonya'ya saldırmasından sadece iki gün sonra resmen tarafsızlığını ilan etmesine rağmen, bu işbirliği İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafında bir ihlal sayılmıştır. Aslında İran'ın işgal edilmesinin ilk amacı, Amerikan yardımının Sovyetler Birliği'ne aktarılması için güvenli bir koridor sağlamaktır. Tabii İngiltere de Abadan rafinerisi için endişeliydi. Yıllık 8 milyon ton üretimle dünyanın en büyük rafinerisi olan Abadan'ın, Sovyetler Birliği'nin yenilmesiyle İngiliz kontrolünden çıkması mümkündü.

Böylece, İran'ın kuzeyi Sovyetler Birliği, güneyi İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Rıza Şah bir ültimatomun ardından tahttan çekilmiş ve Oğlu Muhammed Rıza tahta oturtulmuştur. Ancak şubat ayında Başbakan Foroughi tarafından hazırlanan plan parlamento tarafından onaylanmıştır. İşgal güçleri İran'ın toprak bütünlüğünü koruma, savaş bittikten sonra ülkeyi terk etme sözü vermiş ve karşılığında yolların, limanların kontrolünü ele almıştır. Böylelikle Pars Körfezi'ndeki Şahpur Limanı'ndan (İmam Humeyni Limanı) ikmal

maddelerinin Pehlevi Limanı'na (Anzali Limanı) taşınması için "Pers Koridoru" oluşturulmuştur (Maleki, 1985).

Bu büyük askeri projenin mühendislik ve montaj kısmı Amerikalılar tarafından yapılmış, yollar inşa edilmiş, İran limanları iyileştirilmiş ve İran'da Sovyetler Birliği'ne gönderilecek uçak ve kamyonları monte etmek için bir montaj salonu inşa edilmiştir. İran koridorunda 30.000 Amerikan askeri ve mühendisi aktifti ve dört buçuk yıl boyunca Pars Körfezi'ne 646 gemi yanaşmış ve İran'dan Sovyetler Birliği'ne yaklaşık beş milyon ton malzeme aktarılmıştır.

Muhammed Rıza Şah (1941-1979) döneminde, İran ile Türkiye arasındaki ilişkiler ortak bir siyasete, yani Batı ve ABD ile ittifak esasına dayanmakla birlikte, aralarında farklılıklar da vardır. Örneğin, Türkiye'deki pantürkizm eğilimlerinin varlığından dolayı Mohammad Reza Şah, İran'ın Azerilerin yaşadığı bölgeleri konusunda Türkiye'ye karşı bir güvensizlik hissetmiştir. Ancak bunlara rağmen, ortak düşman Soveyetler Birliği, iki ülkenin yakınlaşmasına yol açmaktaydı. Sovyet yayılmasına karşı ABD'nin geliştirdiği Kuzey Kuşağı Projesi çerçevesinde 1958 yılında iki ülke arasında Bağdat Paktı imzalanmış, fakat İran ülkedeki sol muhalefetten çekindiği için bu Pakta gönülsüz imza atmıştır. 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen darbenin ardından pakttan ayrılmış ve böylece Bağdat Paktı'nın ismi Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) olarak değiştirilmiştir. 1962 yılı itibari ile ilişkiler çok yönlü gelişmiştir. 1964 yılında Türkiye, İran ve Afganistan arasında Bölgesel Kalkınma Teşkilatı (BKT) kurulmuş ve böylece işbirliği alanlarına ticaret, ulaşım ve iletişim de eklenmiştir (Ramazani, 1966).

1960'lı yıllarda Türkiye'de Şah'a karşı protestolara neden olan sol aktivizm yükselmiş ve bu durum İran'da siyasi rahatsızlığa neden olmuştur. Diğer taraftan İran'ın Kuzey Irak'taki Kürt gruplara verdiği destek ve bölgedeki askeri gücünü artırması Türkiye'yi rahatsız etmiştir (Kaya, 2021:8).

1973-1974 yıllarında petrol fiyatlarında yaşanan artışın ardından Türkiye'de birçok ekonomik sorun yaşanmış ve döviz rezervleri büyük ölçüde azalmıştır. Yani bu yılların sürekli değişimi bu ülkede bir tür istikrarsızlığı körüklemişti. İran'ın ekonomik, askeri ve politik gücünün artması ilişkilerin durgun ve gergin olmasına sebep olmuştur.

1964 yılında İran ile Türkiye arasında kurulan iyi komşuluk ilişkileri, iki ülke arasındaki vizelerin kaldırılmasına yol açmış, bu durum Türkiye ve İran turistlerinin destinasyon seçimlerinden biri haline gelmesine zemin hazırlamıştır.

3.1.1.3.İran İslam Devrimi'nden Sonra Türkiye İran İlişkileri

1979 yılında İran'da İslam Devrimi gerçekleşmiştir. Bu Devrim Türkiye ve İran ilişkilerinin kötüleşmesine neden olsada, gerçekte ilişkiler gerilmemiş tam tersine daha da sıkılaşmıştır. Ancak 1980 yılında Türkiye'de General Kenan Evren liderliğinde askeri darbe gerçekleşmiştir. Çeşitli konuların yanı sıra İran İslam Devrimi'nin zaferi de Türkiye'deki darbenin nedenlerinden biri olarak kabul edilmiş ve bazı uzmanlara göre Batı Cephesi bu darbeyi Türkiye'de İslamcılığın büyümesini engellemek için organize etmiştir.

Aslında Türkiye'nin Devrim konusunda endişeleri vardı, öncelikle islamcı akımların Türkiye'ye bulaşması, sonrasında devrimin başarısız olması ve bunun sonucunda İran'ın dağılarak Kürt devletlerin kurulmasıydı. Türkiye'nin bu dönemde politikası İranla ilgili son derece temkinli olmuştur (Olsun & Acar, 2005:11). Türkiye'nin bu endişeleri, 22 Eylül 1980'de Irak'ın İran'la savaşa başlamasıyla daha da artmıştır. Askeri darbeden sonra askeriyenin yönetime el koymasının esas nedenlerinden biri, generallerin, solcu Türk ve Kürt milliyetçi grupların iş birliğinden duydukları endişeler olmuştur. Büyük ihtimal Türk hükümeti ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Irak'ın İran'a saldıracağından haberdar olmuş ve politik krizi dikkate alırsak, TSK belki de askeri yönetimi ve Kürt bölgesindeki olağanüstü yönetimi, Türkiye'de veya kürt bölgesinde çıkması muhtemel karışıklıkları önlemek için ilan etmiştir (Olsun & Acar, 2005:11).

Süha Bölükbaşı, Ankara'nın İslam devrimine karşı tavrını iki politikanın belirlediğini yazmıştır. Bu politikalar: İran'la yan yana varlığını devam ettirmek ve İran-Irak savaşında tarafsız kalmak [Ona göre, Amerikan hükümetinin bu politikaya hiçbir itirazı yoktu. Hiç şüphe yok ki, ne Türkiye ne de ABD, İran'ın Sovyet nüfuz alanına girmesini istedi. Fakat Sovyetler Birliği'nin on yıl sonra çöktüğünü düşünürsek, Ankara, Sovyetler Birliği'nin İran'ı yok edemeyeceğini anlamış olmalıydı**]** (Bölükbaşı, 1989).

Türkiye'nin İslamcı devrime rağmen İran'la ilişkilerini devam ettirmesinin (özelikle İran ve Irak savaşının başlamasından sonra) diğer bir nedeni de savaşın, Türk-İran ticaretini arttırması idi. 1980'de askeriye yönetime el koyduktan sonra, Türkiye ekonomisinde, özelleştirmeye ve ihracata yönelik liberal bir politika izlenmesine karar verildi. Böyle bir politika, sermaye birikimi gerektiriyordu ve Ankara, İran'la ticareti gelir kaynaklarını arttırmanın yollarından biri olarak düşündü. İki ülke arasındaki ticaret, daha sonra azalsa da, 1980'den 1985'e kadar 1 milyar dolardan 2.5 milyar dolara çıktı.

İran'ın bu dönemdeki politikasının asıl hedefi, rejime meşruiyet kazandırmak, Irak'ı yenmek, bölgesel ve dünya politikalarından soyutlanmışlığını azaltmaktı. Ancak 1989'dan sonra İran'ın komşuları ile ilişkileri, özellikle Türkiye gibi Arap olmayan ülkelerle ilişkilerinde, sermaye birikimine duyduğu ihtiyaç da oldukça önemli bir rol oynamıştır (Etheshami & Hinnebusch, 1997).

Bu iki ülkenin ilişkilerini bozabilecek esas faktör, İran'ın hem kendi içindeki hem dışardaki, Türkiye ile paylaştığı Kürt sorunu idi. Türkiye'nin en büyük endişesi, Bağdat'ın eskiden olduğu gibi kuzey Irak'ı kontrol edemeyecek olması ve KDP veya YNK'nın (Kürdistan Yurtsevenler Birliği) savaşın ilk yıllarında Kuzey Irak'ta ve Kuzey İran'da üslenmiş olan PKK ile iş birliği yapacak olması idi. 1983'ten beri KDP ve PKK'nın, ortak düşmanlarına karşı birlikte hareket edeceklerine dair söz verdikleri Birlik İlkeleri Antlaşmasını imzalamış olmalarına, Ankara'nın endişesinin yersiz olmadığı görülmesine rağmen taraflar arasındaki pakt uzun sürmemiş, taraflar Körfez Savaşı'ndan sonra sürekli karşı karşıya gelmişlerdir (Gunter, 1999).

02 Ağustos 1990 – 28 Şubat 1991 arasında meydana gelen Körfez Savaşı sırasında yine anlaşmazlıklar yaşanmıştır. ABD tarafından Saddam güçlerinden kaçan Kürtleri korumak için (Huzuru Temin Harekâtı) İran'ı oldukça rahatsız etmiştir. İkinci önemli gelişme ise Sovyetler Birliği'nin o yıllarda dağılması olmuştur. Orta Asya ve Kafkaslarda yeni devletler ortaya çıkmış, yeni kurulan devletler üzerinde nüfuz sahibi olma mücadelesi iki ülke arasında ciddi rekabete neden olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsız olmasından sonra, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki Türk milliyetçilik sembolleri ile doldurulmuş milliyetçiliğin, İran Azeri nüfusu etkileyeceğine dair korkular artmaya başlamıştır. Türkiye 'nin Kürt sorunu varken İran 'da hem Azeri hem Kürt sorunu vardı. Daha da önemlisi, Tahran, İran'daki 10 milyon Azeri, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki 5 milyon Azeri ve İran 'daki 6 milyon Kürt'ten müteşekkil toplam 21 milyonluk bir nüfusu içine alan Azeri-Kürt sorunu ile karşılaşmak istememiştir (Olsun&Acar, 2005:15).

Tahran'ın 1991'den sonra Azerbaycan'a ve Nagorno-Karabağ yüzünden ortaya çıkan Azeri-Ermeni savaşı da dahil, Kafkasya'ya yönelik politikası, Azerbaycan milliyetçiliğinin İran'daki Azeri nüfusu etkilemesini engellemeye yönelik olmuştur (Olsun&Acar, 2005:47).

1990'lı yıllarda, Türkiye-İran arasında bir soğuk savaş yaşanmıştır. Genel olarak bu soğuk savaş döneminde, terör örgütlerinin Özellikle Türkiye'deki faili meçhul cinayetlerin

ve politik suikastlarin sorumlusu olarak İran'ın gösterilmesi, buna karşın İran rejim muhaliflerinin Türkiye üzerinden İran'a karşı faaliyetlerinin olduğuna dair İran tarafının suçlamaları iki ülke arasında patolojik bir karakter arzeden ilişki tarzını belirlemiştir. Türk Hizbullahı'nın Türkiye'deki kanlı operasyonları ve bunun İran'la ilişkilendirilmesi, İran'ın da PKK'ya süregelen desteği iki ülkenin iç dinamiklerinin ikili ilişkilerde sorunlar yarattığının en açık göstergelerinden biridir (Elik, 2014:21).

Türkiye'nin NATO güvenliği şemsiyesi altında olması ve güvenlik sistemini buna göre şekillendirmesi İran'ı rahatsız etmiştir. 1980'lerde İran'ın tek müttefiki olan Suriye ile birlikte Kürt gerillalarına yardım ve yataklık etmeleri, bölgesel rekabetin daha da kızışmasına yol açmış ve Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini de 1996 Askeri Eğitim Antlaşması'na kadar yükseltmiştir (Elik, 2014:22).

Türkiye ve İran'ın 1990'larda ve 2002'lerin başındaki jeopolitik ve jeostratejik kaygıları bu iki ülkenin ekonomik ihtiyaçları ile ilgili olmuş, dolaysıyla bu ihtiyaçlar Kürt, İslamcılık veya dahili bir sorunu diğer ülkeyi tehlikeye atmak için kullanmalarını engelleyebilecek jeopolitik bir alan aramalarını zorunlu kılmıştır.

3.1.1.4. 2002 Yılından Sonra Türkiye - İran İlişkileri

İran İslam Devrimi'nden itibaren, Türkiye'de iktidardaki hükûmetin türü bu iki ülkenin ilişkilerini etkileyen en önemli değişkenlerden biridir. Öyle ki, ne zaman İslamcı veya dini yaşama esnek davranışlı bir hükûmet halk tarafından iktidara getirilse, taraflar arasındaki ilişki optimal düzeye ulaşıyordu ve ilişkiler genişliyordu. Başka bir deyişle, son yirmi yılda, her seçimde Türkiye'de laik bir hükûmet yerine İslamcı bir hükûmet iktidara geldiğinde bu iki komşu ülkede ilişkiler olumlu düzeyde ilerliyordu.

2002 yılında modern islamcıların güç piramidinin en tepesini ele geçirmeleri, Ankara'nın dış politikasında doğu-batı dengesini korumaları ve komşularla sorunların giderilmesini sağlamıştır. İran-Türkiye ilişkileri geçmişteki rekabet ve tutarsızlıklardan uzaklaşarak, bölgesel ve uluslararası konularda somut bir anlayışın ortaya çıkması sözkonusu olmuştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Ankara-Tahran ilişkileri ekonomi ve enerji gibi bazı alanlarda politik rekabetten bağımsız en yüksek seviyesine ulaştı. Ancak bu konu ikili ilişkilerin sadece bir yönünü göstermektedir. Gerçek şu ki, Ankara'nın Tahran'la ilişkileri ekonomik ve ticari alanlarda genişlemesine rağmen, diğer alanlarda laikler

döneminde bile benzeri görülmemiş bir rekabet ve çatışmaya yöneltti. Bunlardan en önemlileri: diş politika stratejilerinde farklılık, tarafların İslam dünyasında liderlik rolü oynama ve kalkınma modeli sağlama çabaları, tarafların bölgesel olarak üstün bir rol oynama çabaları, Türkiye'nin Filistin sorununu yönetme ve İran'ın rolünü devralma girişimi, Türkiye'nin NATO'nun füze savunma sisteminin konuşlandırılması konusundaki anlaşması ve İran'ın güvenliğine yönelik tehdidi, Arap dünyasındaki gelişmeler ve taraflar arasındaki ilişkilerde ciddi çatışmaların çıkması, darbe ve ilişkilerin geçici olarak iyileştirilmesi ve gelecekteki zorluklardır.

Dış Politika Stratejilerinde Farklılık: 21. Yüzyılda batıcılık Türklerin gözünde değişmeyen ilke olmuştur. Türkiye, ABD ile güçlü stratejik ilişkiler kurmuştur. İsrail konusunda Adalet ve Kalkınma Partisi yeni bir yaklaşımla, diplomatik sözlerle baskı yapsa da aynı zamanda iki ülke arasındaki kapsamlı askeri ve güvenlik ilişkileri devam etti.

Murat Mercan (Adalet ve Kalkınma Partisi Sözcüsü), partisinin Kasım 2002'deki zaferinden sonra İsrail ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: Politika değişikliği olmamasının nedeni, dış politikamız partiye değil, ulusal çıkarlara dayanmasıdır. Bu iki ülke arasında olan ilişki karşılıklı olarak faydalı olduğu sürece, ilişkiyi bozmak için hiçbir sebep yoktur (Gruen, 2004).

Avrupa Birliği Türkiye'nin mükemmellik ve ilerleme yolunun bir göstergesi olarak kabul edilmiş, katılmak için çok çaba sarf edilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Doğu ve Ortadoğu bölgesi ile ilişkilerin genişlemesine rağmen Türkiye'nin Batı ile ilişkileri çok daha istikrarlı ve disiplinli devam etmiştir.

İran batı ile ilgili "devrimci politikalar" benimseyerek, kendini karşı tarafa yerleştirmiştir. Ortadoğu ise Amerika ile İran arasındaki çatışma bölgesi haline gelmiştir (Sinkaya, 2012).

Tarafların İslam Dünyasında Liderlik Rolü Oynama ve Kalkınma Modeli Sağlama Çabaları: Son on yılda iki ülkenin politikalarındaki bir diğer önemli çatışma alanı, tarafların İslam dünyasının liderliğinin elde etme çabasıdır. İslam dünyasını etkileme potansiyeline sahip bu ülkeler bölgede ve İslam dünyasında büyük bir güç olarak konumlarını tespit etmeye çalışmıştır.

İran, tek bir ulus olmak için İslam dünyasının liderliğine ulaşmaya çalışmaktadır. Şii jeopolitiği ve Ortadoğu'daki Şiiler üzerindeki derin nüfuzu, İran İslam Cumhuriyeti'nin sahip

olduğu ve bölgede silah olarak kulandığı en önemli faktördür. Coğrafi kapsamda Pakistan'dan Lübnan'a kadar bazı ülkelerde Şii nüfusun çoğunluk olması dikkate alındığında, İran'ın bölgede üstün bir konuma gelmesi daha elverişli görünüyor (Çetinsaya, 2007).

Elbette İran'ın böyle bir konuma sahip olması için birçok güç göstergesi bulunmaktadır. Bunlardan biri Şii jeopolitiği, diğeri kültürel ve medeniyetsel bölge milletleriyle yakınlığıdır. Bununla beraber İran gibi Türkiye'nin de tarihi ve kültürel imkanları İslam dünyasının liderliği için olağandır. Genel olarak, Türkiye'nin son yıllarda iç reformların gölgesinde siyasi ve ekonomik güç kazandığını söylemek gerekir.

Adalet ve Kalkınma Partisi İslam ve demokrasinin bir arada yaşatılmasıyla, yeni bir İslam imajı sunmadaki başarısı Türkiye'yi model ve örnek bir ülke haline getirmiştir. Bu parti siyasetçileri çeşitli ideoloji unsurlarını kullanarak, İslam dünyasında demokrasiyi teşvik etme ve doğu ile batıyı yakınlaştırma rolü oynama eğilimindedir. Demokratikleşmede liderlik rolü oynama politikası, Türkiye'yi Amerika ve Avrupa ile ilişkilerini şekillendirmek ve Arap dünyasının değişim ve dönüşümlerinde öncü rol oynamak için stratejik bir konuma yerleştirmiştir (Benli Altunisik, 2008). Birinci Dünya Savaşı'ndan beri Arap dünyası nezdinde Türkiye'nin şimdiki imajının ve desteğinin en iyi durumda olduğu söylenebilir (Emrullah, 2009).

Tarafların Bölgesel Olarak Üstün Bir Rol Oynama Çabaları: İki ülke arasındaki ilişkiler karmaşık bir hikaye olmuştur. Siyasi düzeyde güven inşa edilmiş ancak kesin sonuçlara ulaşılamamıştır. İranlı liderler Türkiye ile diplomasi yoluyla dostane ilişkiler kursa da Türkiye'nin kendileriyle olan sınır ilişkilerinden endişe ve şüphe duymaktadır. Özellikle İran'ın Irak'taki nüfuzuna karşı Türklerin bir denge unsuru olarak oynadıkları rol ve Irak Sünni toplumunun temsilcilerinin gizlice değil, açıktan memnuniyetle karşıladıkları bu rol kaygılardan birini oluşturmaktadır (Perthes, 2010). Türkiye'nin bölgedeki rolünü ve etkisinin genişlemesinin örneklerinden biri, bu ülke ile Pars Körfezi İşbirliği Konseyi arasında 2002 yılında stratejik, siyasi, ekonomik ve güvenlik anlaşmasının imzalanmasıdır. Bu anlaşmanın bariz sonuçlarından biri Barış İşbirliği Konseyi üyelerinin Türkiye'nin ağırlığını kullanarak İran'ın gücünde denge oluşturma çabalarını sayabiliriz.

Türkiye, uluslararası gücün yüzü olmak ve kendini gösterme konusunda büyük adımlar atmış ve Jeopolitik olasılıkları jeokültürel yeteneklerle akıllıca birleştirerek, bu ülkenin gücünün ve geleceğinin yeni bir tanımını sağlamıştır. Bunun sonucu uluslararası siyasi meselelerde küresel bir rol üstlenmiştir.

Öte yandan İran İslam Cumhuriyeti'ndeki güç ve siyasetin özellikleri öyledir ki İran'ın bölgesel meselelerde aktif olarak yer alması kaçınılmazdır (Barzegar, 2010). Irak'ın geleceği ve iç karışıklıklar nedeniyle parçalanma olasılığı, iki ülke ilişkilerinde başka sorunlar yarattı. Türkiye, Irak'ta Sünni azınlığın iktidara geçmesini isterken, İran Şii gruplarını güçlendirip Araplardan uzaklaştırmaya çalıştı (Guzansky & Lindenstrauss, 2011). Her iki tarafta son yirmi yılda bölgesel olarak üstün bir rol elde etmeye çalışsa da aralarında tarihi, ideolojik ve siyasi rekabet alanlarının varlığına rağmen, bu iki ülke tarihsel gerekliliklerden kaynaklanan sebeplerden dolayı itidalli davranmaya çalıştı.

Türkiye'nin Filistin Sorununu Yönetme ve İran'ın Rolünü Devralma Girişimi: İki ülkenin yaklaşımlarının önemli ayrım nedeni, İslam dünyasının en önemli sorunu olan Filistin meselesine yönelik tutum farklılığıdır. 1979 İslam Devrimi'nin gerçekleşmesiyle İran, Filistin haklarını desteklemek için İsrail'e karşı mücadelenin merkezi haline geldi. Ancak Adalet ve Kalkınma Parti'si liderlerinin Filistin'i destekleyen yeni bir yaklaşım benimsemesi ve medya alanını doğru kullanması ile Türkiye, İran'ı geride bıraktı. Bir yıldan az bir sürede bu ülkeyi İslam aleminde Filistin'in birinci derece destekçisi yapmayı başardı.

2010 yılına gelindiğinde iki ülkenin Filistin ve İsrail meselesine yönelik tutumunda önemli farklılıklar görülmeye devam etmiştir. Türkiye, İsrail'i resmi diplomatik ilişki içinde olduğu meşru bir ülke olarak tanıyor. Son on yılın diplomatik çatışmaları sırasında, ilişkilerinde belirli bir düşüş olmamıştır. Öte yandan, Türkiye-İsrail ilişkilerinin önemli bir kısmı askeri ve istihbarat işbirliğine dayanmıştır. 1996 tarihli güvenlik anlaşmasının imzalanmasından sonra resmileşen ilişki devam etmiştir. Bu işbirlikleri hala eskisi kadar güçlü devam etmekte ve İran'ı kontrol etmek, bu hassas işbirliklerinde İsrail'in en önemli hedeflerinden biri sayılır.

İran temelde İsrail'in meşruiyetini ve varlığını inkar ederken İsrail'e karşı savaş alanında küresel politikalarını diğer İslam ülkeleri ile koordine edememiştir. Her iki ülke de Hamas ve Hizbullah'ı destekliyor, ancak destekleri tamamen farklı nedenlerledir. İran, İsrail'e karşı savaşmak Amerika'yı bölgede baskı altına almak için onları destekliyor, ancak Türkiye bu iki grubun bölgenin siyasi sistemine girmesinin onları taleplerini yumuşatmaya zorlayabileceğine ve böylece bölgede barış ve istikrarın korunmasına yardımcı olacağına inanıyor (Stein & Bleek, 2012).

2010 yılında Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistinliler arasında yapılan bir ankete göre, katılımcıların yüzde 43'ü Türkiye'nin mücadelelerine en çok destek veren hükümet

olduğunu ifade etmiştir (Lamis, 2010). Al-Quds al-Arabi gazetesinin editörü gemiyi Gazze'ye gönderme meselesinden sonra Arap hükümetlerini İsrail'in karşısına çıkamadıkları için eleştirmiş, "Erdoğan Araplardan daha Arap'tır" demiştir (Memri, 2010). Türkiye'nin ana hedefi Filistin ve İsrail arasında barış tesis etmektir.

Türkiye'nin NATO'nun Füze Savunma Sisteminin Konuşlandırılması Konusundaki Anlaşması ve İran'ın Güvenliğine Yönelik Tehdit: Türkiye yıllarca, çeşitli nedenlerle ve İran'la gerginlik oluşmaması için NATO'nun füze savunma sisteminin topraklarında konuşlandırılmasına karşı çıktı. Ancak Eylül 2011'de Türk makamları, Türk topraklarına füze savunma sisteminin parçası olan bir uyarı radarı yerleştirmeyi kabul ettiklerini duyurdular. Radar, İran sınırına yaklaşık 700 kilometre uzaklıkta olan Doğu Anadolu'ya yerleştirildi. Ancak Türk makamları, bu sistemin belirli bir ülkeye karşı olmadığını defalarca dile getirdi ve NATO üyelerinden bu konuda garanti istedi. Bu sistemin kurulmasında İran'dan hiç bahsedilmese de temel amaçlarından birinin, İran'daki balistik füze kabiliyetinin gelişmesine karşı koymak olduğundan kimsenin şüphesi olmasın (Jenkins, 2012).

Analistler, yukarıdaki sistemin İsrail'in güvenliğini güçlendirmek ve İran'ın füze sistemine karşı olduğuna inanıyor (Larrabee, 2012). İran'ın Batı'ya bakışından dolayı, Türkiye topraklarında füze savunma kalkanı kurulması İran'ın ulusal güvenliğine tehdit oluşturacaktır: Birincisi, radarın kurulacağı Malatya, Tahran'a sadece 1200 km uzaklıktadır. Bu konu NATO'nun İran'ın askeri hareketlerini kolaylıkla izlemesini sağlayacaktır. İkincisi, Türkiye'de konuşlandırılacak olan radar sistemi her türlü füze saldırısını etkisiz hale getirebilecek kapasitededir. Dolayısıyla İran'ın herhangi bir saldırıya karşı tepki verme kabiliyetine zarar verebilir. Üçüncüsü, İran, İsrail'in sistemdeki rolünü ve NATO ile İsrail arasında bilgi alışverişi olasılığı konusunda endişelidir. Bu nedenle İsrail, İran'ın füze kapasitesini zayıflatarak İran'a saldırmak için daha fazla motivasyona sahip olabilir (Afrasyabi, 2011).

Arap Dünyasındaki Gelişmeler ve Taraflar Arasındaki İlişkilerde Ciddi Çatışmaların Çıkması: Arap dünyasındaki gelişmeler, tarafların bölgesel olarak üstün rol oynama rekabetlerindendir. Arap dünyasında yaşanan krizin ardından bölgede oluşan iktidar boşluğu, ilgili güçleri harekete geçirdi. Arap dünyasının kültürel, siyasi ve sosyal bağlamına göre, Batı'nın laik modeli, Suudi Arabistan'ın temsil ettiği Selefi İslam modeli, İran İslam modeli ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ılımlı ve liberal İslam modeli gibi farklı modeller önerildi.

Bu arada Batılı ülkeler Türkiye modelini güçlendirmeye çalışırken, aynı zamanda İran modelini radikal İslam, devrimci model vb. kavramlarla tanıtarak zayıflatmaya çalışmaktadır. Burada dikkat çeken nokta Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politikasında, Arap Baharı'nın tüm gelişmelerine başta çok temkinli girmesi ve fikrini belirtmesiydi. Ancak bu ülkelerin her birinde olayların yönü netleşir netleşmez, Suriye dâhil bazı ülkelerin devrimcilerinden daha devrimci hale geliyordu (Ghannusshi, 2012).

Son yıllardaki en önemli ikinci konu ise Türkiye'nin ulusal çıkarlarını elde etmek için çok kısa sürede dış politika önceliklerini değiştirmesi ve yeniden tanımlamasıydı. Suriye bu alanda açık bir örnektir. Son birkaç yılda komşu ülkelerle olan sorunlarını ortadan kaldırmanın peşinde olan Türkiye, bir anda Suriye yönetimine karşı çıkmak için elinden geleni ardına koymamış, hatta sınırlarda askeri harekâtlara bile girişmiştir. Türkler Arap dünyasındaki gelişmelerin yönünü ve perspektifini hızlı değerlendirip, bu sürece uyum sağladılar ve kendi çıkarları için kullandılar. Öyle ki Batı'nın politikaları doğrultusunda, Liberalizmin yayılması, İslami kalkınmanın başarılı bir modeli olarak kendisini tanıtmıştır. Tunus gibi ülkelerde bile Türkiye'nin İslami kalkınma modeli çok ilgi çekmiş ve popüler olmuştur.

Ancak İran İslam Cumhuriyeti, Batılı güçlerine karşı koymak için özellikle Amerika'ya karşı bölgede farklı politikalar benimsemiştir. İran, halk hareketlerini etkileyerek Batı yanlısı grupların yükselişine karşı koymaya ve İslamcı hareketleri güçlendirmeye çalışıyor. Arap İslamcılar, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin demokratik reformlarından esinlenerek, toplumlarındaki demokratik unsurları güçlendirebileceklerdir (Benli Altunicik, 2010).

İran, Arap hareketlerinin İran devrimine benzediği ve onlardan ilham aldığı yönünde iddialar vardır ancak gerçekler bambaşkadır. Tunus ve Mısır'da siyasi seçimlere müdahil olan islami partiler, İran tarzını değil, Türk tarzını övüyor. Dolayısıyla Arap Baharı iki taraf arasındaki ideolojik farklıkların altını çizdi ve Türk ideolojisi kazanmış gibi görünüyor çünkü ortadoğu'daki siyasi partiler seçimleri kazanmak için Türk modelini sunuyor ve övüyorlar (Kaya, 2011).

Darbe ve İlişkilerin Geçici Olarak İyileştirilmesi: Temmuz 2016'daki darbe girişimi ilk önce İran makamlarını endişelendirdi ve bu nedenle olaydan sadece birkaç saat sonra Tahran Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı desteklemeye başladı. Aslında İran, Türkiye'nin yasal hükümetine desteğini açıklayan ilk ülke oldu. Çünkü bu olay, Tahran'ın

önemli bir komşusunda, şiddetli bir savaş ihtimaliyle karşı karşıya getirirdi. İslami bir hükümetin düşüşü; Sünni bir rejim olsa bile Tahran açısından tehlikeli bir durumdu. Bu nedenle, bu darbe girişimi ve hızlı başarısızlığı, İran ile Türkiye arasındaki ilişkilerin güçlenmesine yardımcı oldu. Bu gelişmede çeşitli faktörler rol oynamıştır: Birincisi, Türk hükümeti darbeye giden aylarda Suriye'deki ana endişesinin Esad değil DAEŞ olması gerektiğine karar vermişti.

Türkiye'de onlarca kişinin ölümüyle sonuçlanan DAEŞ terör saldırılarının artması, bu zihniyeti ve Ankara'nın siyasi otoritelerinde korkusunu güçlendirdi (Rezai, 2014). Türkiye'nin pozisyon değişikliği, kısa bir süre için İran'la ilişkilerin düzelmesine zemin hazırladı. Suriye krizi, Esad'ın devrilmesiyle birlikte Suriye'nin parçalanmasının, asıl kazananlarının Suriye Kürtleri ve özellikle Suriye Demokrat Partisi olacağını Ankara'ya ispatlamıştır. Suriye hükümetinin Türkiye sınırındaki bölgelerdeki kontrolünü azaltarak, Suriye Demokrat Partisi, Suriye'deki Kürt bölgelerinin büyük bir bölümünü kontrol altına aldı. Ancak gerçek şu ki, herhangi bir Kürt bağımsızlığı Türkiye ve İran tarafından reddediliyor. Tahran ve Ankara'ya göre, İran nükleer anlaşmasının uygulanması ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Avrupa Birliği ve ABD'nin İran'a yönelik ekonomik yaptırımlarının kaldırılması, ticari ilişkilerini güçlendiren faktörlerdir. İran'a mali kısıtlamalar getirilerek bu iki ülke arasındaki ticaretin sınırlandığını biliyoruz; Çünkü bu kısıtlamalar, Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği enerji kaynaklarının bedelini ödemesine imkan vermemiş ve bunun sonucunda bu ülkeye petrol ve gaz akışı sınırlandırılmıştır.

Türkiye, petrolünün yaklaşık dörtte birini ve gazının beşte birini uzun süredir İran'dan ithal etmektedir (EIA, August 2015). Bu bağlamda, her iki tarafın tahminlerine göre yaptırımların kaldırılması, muhtemelen bu iki ülke arasındaki ticaret hacmini üç katına çıkaracak; yani sonraki yıllarda 30 milyar doları bulacaktır (Cetingulec, 2015). Bu faktörler iki ülke arasındaki ilişkileri daha da yakınlaştırırken, başarısız darbe girişimi bu süreci daha da hızlandırdı. Ruhani yönetimi ve Zarif'in dış politikası başarılı bir darbenin sadece Türkiye'yi istikrarsızlaştırmayacağını akıllıca kabul etti; aksine tüm bölgenin istikrarsızlığına yol açacak ve hiç şüphesiz İran'ın kendisi için çok ciddi sonuçları olacaktır. Bu durum, İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in Türk mevkidaşıyla darbe gecesi Türk hükümetine moral vermek için en az dört kez telefon görüşmesi yapmasından da anlaşılmaktadır (Haşem, 2012). Bu önem, Ankara'da gizlenmemiş; resmi müttefikleri Avrupa değil, İran ve Rusya, Türk hükümetini ve halkını en kötü zamanında destekledi. Ancak Fethullah Gülen'in ve yapılanmasının başarısız darbe girişiminin ardından güç ve nüfuz sahibi konumlardan tasfiye

edilmesinin İran açısından memnuniyet verici bir gelişme olduğunu belirtmekte fayda var. İran, Gülen'in yandaşlarının İran ve Şii karşıtı olarak bilindiğinin farkındaydı (Erdem, 2016).

3.1.2.Türkiye-İran İlişkilerinde Mevcut Durum

Türkiye ve İran uzun bir geçmişe sahip iki komşu ülke olarak, bölgede siyasi, ticari, kültürel ilişkiler konusunda çok önemli bir konuma sahiptirler. İki ülke Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (ECO) ve Avrasya gibi birliklerde üyelik ve işbirlikleri bulunmaktadır. Türkiye, İran'ın Avrupa'ya açılan kapısı, İran ise Türkiye'nin yakın ve uzak Asya'ya giriş yolu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenlerle Türkiye ve İran, son yıllarda birbirleriyle büyük askeri ve siyasi gerilimlerden kaçınmaya; ekonomik, ticari, kültürel, bilimsel ve turistik ilişkilerin genişletilmesine öncelik vermeye çalışmaktadırlar.

Bu bölümde, iki ülke arasındaki ilişkilerin mevcut durumu dört başlık altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu başlıklar;

- ✓ Türkiye – İran siyasi ilişkilerinin mevcut durumu
- ✓ Türkiye – İran ticari ilişkilerinin mevcut durumu
- ✓ Türkiye – İran kültürel ilişkilerinin mevcut durumu
- ✓ Türkiye –İran turizm ilişkilerinin mevcut durumu şeklindedir

3.1.2.1.Türkiye – İran Siyasi İlişkilerde Mevcut Durumu

Türkiye bölgedeki güvenlik ve ekonomik ilişkileri yönetmekte lider olan, dış politika da perspektif bağlamında önceliği komşu ülkelere vererek çok yönlü ilişkiler geliştirmektedir. Bu ülke son yıllarda daha bağımsız, güçlü, kendine güvenen bir cumhuriyet haline gelmiştir. Böylece zaman zaman batı politikalarından uzak bölgesel sorunlara somut çareler üretmeye çalışmıştır.

Türkiye'nin yeni ve son dış politikası, özellikle İran'a yönelik Ortadoğu'daki faaliyetlerinin ekonomik gücünü arttırmasına uygun koşullar yaratmak olarak ifade edilebilir (Kaya, 2021:110).

Türkiye bir çok anlaşmazlığın çözümünde hakem ve kolaylaştırıcı rolu oynamıştır. Bu yolda bazen sert bazen yumuşak gücünü kullanarak bölgedeki sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmıştır. Hatta son yıllarda güçlü ülkelerin bir araya gelmesine yardımcı olan (eksen ülke) rolünü üstlenmiştir.

İran'ın ise önemli dış politika amaçlarından biri bölgede işbirliği ve entegrasyon yoluyla problemleri çözmek ve böylece coğrafyasındaki ulusların güvenliğini ve ekonomik refahını sağlamak olduğu görülmektedir. Bu ülke sahip olduğu avantajları korumak ve hedeflerine ulaşmak için daha güçlü ve aktif bir diploması uygulamak zorundadır.

Türkiye- İran siyasi ilişkisilerini özetlemek istersek, (rakip işbirliği) kapsamında tesis edilmiş, dört asırlık özel bir ilişki olsada, mevcut durumda iki ülke arasında çeşitli çatışma ve anlaşmazlıklar olmasına ragmen, işbirliği alanlarının daha fazla olması bölgeselcilik ve bölgesel entegrasyon projelerinin hayata geçirilmesi noktasında ortak politika fırsatı sunmaktadırlar (Kaya, 2021:115).

3.1.2.2.Türkiye – İran Ticari İlişkilerinde Mevcut Durumu

İran, İslam Devrimi sonrasında yıllarca batılı devletlerin uyguladığı ambargolara maruz kalmıştır. "İlk ambargolar 1980 yılında başlayarak İran'da petrol alanında faaliyet gösteren şirketler üzerinden çıkarılmıştır. Yabancı uzmanların, teçhizat ve modern teknolojinin de ülkeden çıkması 4 milyon varil olan petrol ihracatını 1 milyon varilin altına düşmesine neden olmuştur" (Soleymani, 2020:6). "ABD, İran-Irak savaşının üçüncü yılında silah ambargosuyla bir kez daha yaptırımları arttırmıştır. 1984 yılında kimyasal ürünlerin ihracatı yasaklanmış, 1987 yılında tekrar askeri alanda kullanılan 150 kimyasal maddenin ihracatını yasaklanmış, 1992 yılında ise ABD balistik füze, atom bombası, kimyasal ve biyolojik silahlar edinmemesi adına birtakım girişimlerde bulunmuştur" (Farzin, 2004:7).

2004-2011 yılları arasında ise yine ambargolarda artış yaşanmıştır. 2007 yılı İran, nakliye ve hava taşımacılığı alanlarında ambargolara maruz kalmıştır. 2011 yılında İran Merkez Bankası ambargo kapsamına alınmış ve 2015 yılında bazı İranlı şirketlerin yurt dışı faaliyetleri durdurulmuştur (Soleymani, 2022:8). 14 Temmuz 2015 yılında P5+1 grubu ve İran arasında Viyana'da yapılan anlaşma ile İran üzerindeki ambargoların kalkmasına karar verilmiş ve İran pazarında yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır.

Ancak bu çok uzun sürmemiştir. 2018 yılında Amerika, İran İslam Cumhuriyeti'ne yönelik yeni yaptırım türünü resmen duyurmuştur. Yaptırımlar enerji, bankacılık, ulaşım ve gemi inşaası sektörlerini kapsamıştır (İran Dışişleri Bakanlığı, 2022). Trump yönetiminin başlamasından sonra, 168 İran kuruluşunu hedef alan 19 tür yaptırım uygulanmıştır. Bu yaptırımlar 700'den fazla kişi, kurum, uçak ve füze endüstrisi, üniversite kapsamıştır. Ancak Çin, Hindistan, İtalya, Yunanistan, Japonya, Güney Kore, Tayvan ve Türkiye Petrol ambargosundan geçici olarak muaf tutulmuş, İran, petrol satışından elde edilen parayı

yalnızca insani işlemlerde ikili olarak yaptırımlar kapsamında olmayan malların satınalınmasında kullanabilmiştir (İran Dışişleri Bakanlığı, 2022). 2020 yılında tekrarlanan ambargoların üstüne 20 şirket ve iş adamının çalışmaları ambargoya dahil olmuştur. En son kasım 2022' de Google Play, İran' a yönelik yaptırımlar doğrultusunda Snapchat, Tapsi ve İranlı Haberciler Soroush ve Yes'i kaldırmıştır.

Türkiye ve İran ilişkileri kültürel, tarihi ve dini yakınlıklarına rağmen siyasi ilişkileri gibi ticari ilişkileri de inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. İki ülkenin karşılıklı birbirlerine kazandıracak hususların önemini göz önüne aldığımızda; Türkiye, İran için Avrupaya ulaşmak için bir köprü olabileceği gibi, İran da Türkiye' yi İpek Yolu, Türki Cumhuriyetlere ve Hindistan'a bağlayan ana yollardan biridir. Türkiye ve İran, bu tür kapasitelerden yararlanarak, karşılıklı yatırımlar ve ortak üretilen ürünlerin diğer ülkelere ihracatı yoluyla aralarındaki ekonomik ilişkilerinin önünü açabilirler.

İkili ticareti kolaylaştırma anlaşması dahil olmak üzere çok sayıda anlaşma ekonomik ve ticari sözleşmelerin imzalanmasına rağmen, iki ülke arasındaki ticari etkileşimlerin hacmi istenen seviyeden uzaktır.

2018 yılının başlarında Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Tahran ziyaretinde iki ülke arasında ekonomik yol haritası çizilmiş, ancak bu yol haritasının sunulmasına rağmen iki taraf ticaret hacminde arzu ettikleri hedefe ulaşamamış ve aslında bu iki komşunun ticaret hacmi 10 milyar dolardan 5 milyar dolara düşmüştür. Bu düşüşün sebepleri arasında İran'daki kur gerilimlerini, ABD ambargo yaptırımlarını ve koronavirüs salgınını sayabiliriz (Soleymani, 2020:15).

Türkiye'nin, ABD' den İran' a yönelik yaptırımları kaldırmasını istemesine ve İran' la ticaret hacmini arttırma sözleri vermesine rağmen, bu sözler hiçbir zaman yerine getirilmemiş ve 2018'den 2020'ye kadar Tahran ve Ankara arasındaki ticari etkileşimlerin ve alışverişlerin hacmi keskin bir şekilde azalmıştır.

Ancak Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan' ın 2022 yılında tekrar İran'a yaptığı ziyarette iki taraf ticari ve ekonomik işbirliğinin genişletilmesine vurgu yapmıştır. Bu görüşmede iki taraf ticaret hacmini yılda 30 milyar dolara çıkarmayı taahhüt etmiştir. Ancak İran'daki kur gerilimi nedeniyle Türkiye'den yapılan ithalatta döviz sağlamada zorluk yaşanması Türk mallarının rekabet avantajını, yani doğru ve uygun fiyata İran pazarında kendine yer bulmasını zorlaştırmıştır (Soleymani, 2020:16).

"Bu iki komşu arasındaki ticaret hacmi, Ocak-Ekim 2021 döneminde 4,39 milyar dolar olurken, 2022'nin aynı döneminde 5,3 milyar dolara yükselmiştir. Böylece Türkiye' nin 2022 ilk 10 ayında İran'a yaptığı ihracat önceki yılın aynı dönemine göre %11 artarak 2.49 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye, Ocak-Ekim 2021 döneminde İran'a 2.23 milyar dolarlık mal ihraç etmiştir (İran Ekonomi Bakanlığı, 2022)".

İran' ın Türkiye'ye ihraç ettiği ürünlerin başında petrol ve gaz, likit gaz, polipropilen, polietilen, katot, demir, çelik, alüminyum, çinko, meyve, kuru meyve, süper fosfat, ilaç takviyesi, kağıt ve kartondur. İthal edilen ürünler ise; un, muz, el sanatları, makine, tekstil sınıfı, ilaç, ayçiçek yağı, tütün, polietilen, nükleik asitler ve liflerdir.

3.1.2.3.Türkiye – İran Kültürel İlişkilerinde Mevcut Durum

Türkiye ve İran sadece iki komşu ülke değil, kültürel ve tarihi yakınlıklara sahip iki müslüman ülkedir. Bu iki ülke geçmişte aynı imparatorlukların hakimiyet alanlarında yer almaları nedeniyle yüksek bir kültürel yakınlığa sahiptir. Ancak her ne kadar jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel yakınlıklara sahip olsalar da, siyasi rekabetler ve çıkar çatışmaları onları bu yakınlıkları fırsat haline getirmekten uzak tutmuştur.

Özelikle iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin düzeyi bu ülkelerin kültürel kapasiteleri ile çok orantılı görünmemektedir. Bu alan, düşük gerilimli yapısı nedeniyle, iki ülkenin insanlarını birbirine yaklaştırmada ve her iki tarafın mevcut ve gelecekteki kapasitelerini kullanmada önemli bir rol oynayabilecek potansiyele sahiptir.

Türkiye-İran kültürel ilişkilerini etkileyen değişkenler olarak bir çok etken vardır. Bunlardan en önemlileri; etnik bağlar, Fars Dili ve Edebiyatı, din ve ortak geleneklerdir.

Etnik Bağlar: Türkiye ve İran arasındaki kültürel ilişkileri etkileyen değişkenlerden etnik bağları sayabiliriz. İran'da milyonlarca Azeri yaşıyor, aslında ne kadar politik nedenlerle doğru istatistikleri gizlemek isteseler de İran'ın %40 Azeridir. Azerilerin konuştukları dil de sonuçta Türkçe'nin yirmi sekiz kolundan biri olarak kabul edilmektedir. Ancak sadece dil olarak değil bir etnik olarak Azeriler, Türklerle aynı bağdandır, bu nedenle birbirlerine çok yakın kültüre sahiptirler.

Her iki ülkede de var olan bir diğer ortak etnik grup Kürtlerdir. Etnik grupların siyasi birlik sınırları dışında olması önemli jeopolitik konulardan biridir. "Kürtlerin bağımsızlık ve ulusal birlik oluşturma arzusuyla Kürt sorunu, özellikle Irak ve Türkiye'de gergin bir konu

haline gelmiştir. Bu nedenle, Kürtlerle ilişkilerinde kültürel bir boyuttan daha çok bir güvenlik sorunu konumundalar (Koolaee, 2016)".

Fars Dili ve Edebiyatı: Dil, insanlar arasında bir anlaşma aracıdır. Aynı zamanda farklı ülkeler ve uluslar arasında bilimsel, kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerde önemli bir etken olarak sayılır.

Fars dili ile Türk dili arasındaki güçlü ve uzun yıllara dayanan ilişki, tarih boyunca İran ile Türkiye arasındaki ilişkilerde belirleyici rol oynamıştır. Türkiye ve İran; milliyetleri, dilleriyle, tarihin ve coğrafi konumun belirlediği ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı iplikler gibidir (Örs, 2006). Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde İran kültür, dil ve edebiyatı, Türk kültür dil ve edebiyatı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Farsça, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Osmanlı sarayının kültürel diliydi ve birçok Osmanlı padişahı Farsça şiirler yazmıştır. Ancak 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'nin siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel altyapısında büyük, devrimci değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerden biri Türk dili ile ilgilidir. Atatürk, Türklerin sadece din ilimleri, Arapça ve Farsça öğrenmekle milletler arasına gelişmiş bir pozisyona giremeyeceğine inanıyordu. Türkiye'de ve İslam dünyasının başka yerlerinde bazı insanlar onun bu fikrine karşı çıksa da o bu eyleminden vazgeçmemiş ve 1928 yılında kısa sürede alfabeyi değiştirmeyi başarmıştır. Arap alfabesini Latin harfleriyle değiştirmekle Türk dilinin gelişmesi için çok uygun bir zemin sağlamıştır.

Türkiye'de İranoloji çalışmaları, özellikle yeni ve büyük üniversitelerin kurulmasıyla, dil, edebiyat, tarih, coğrafya gibi çeşitli alanlarda çok sayıda eserin yayınlanmasıyla hız kazanmıştır. Profesörler: Moalem Rafat, Mehmed Fuad Köprülü, Ahmet Ateş, Adnan Sadık Erzi, Osman Turan isimlerini Türkiye'deki İranoloji çalışmalarının öncülerinden sayabiliriz. Ayrıca Farsca ünlü kitaplar Saadi'nin Gülistan ve Bostan'ı, Firdevsi'nin Şehname'si, Attar'ın El-Evliya Tezkire'si, Molevi'nin Mesnevi'si, Birçok kez Türk diline çevrilmiştir. Fars dili, İran ve Türkiye arasında kültürel bir bağlantı noktası olmayı başarmıştır.

Din: Türkiye-İran kültürel ilişkilerini etkileyen bir diğer konu ortak dindir. Bu iki ülkenin resmi dini İslamdır. Tek Allah'a inanmak, İslami görevleri namaz ve oruç vb. yerine getirmek iki ülke insanlarının ilişkilerinde bir buluşma noktası görevi görmektedir.

Ancak Türkiye ve İran Müslüman olmasına rağmen, İran nüfusunun çoğunluğu Şii Türkiye nüfusunun ise Sünnidir. Buradaki önemli tarihsel nokta, İslam dünyasının Şii kutbu

olarak Safevi İran'ı ile Sünni kutbu olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yıllarca süren dinsel çatışma geçmişine sahip olmasıdır. Bu nedenle Şii ve Sünni çatışmaları, bu iki ülke arasındaki ilişkilerde farklılaştırma faktörlerinden biridir. Her ne kadar son yıllarda ikili ilişkilerde dini bölünmenin belirgin görülmemesi için çaba sarf edilse de Türkiye, İran'ın Şiiler ve Aleviler üzerindeki etkisinden endişelidir.

Ortak Gelenekler: Türkiye ile İran arasındaki kültürel ilişkilerde yakınlaştıran faktörler arasında, iki ülkenin ortak adetler ve gelenekleri önemli yer tutmaktadır. Evlenme, yas, ağırlama ve misafirperverlik kültürü, yemek kültürü, Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı gibi İslami bayramlar vb… konulardaki yakınlık, iki ülke arasındaki kültürel ve dini yakınlıklarını daha da güçlendirmiştir.

İran İslam Devrimi'nin ardından iki ülke arasındaki kültürel ilişkiler daha da fazla gelişmiştir. Karşılıklı film haftaları düzenlenmesi, her yıl kültür haftaları yapılması, iki ülkenin edebiyatçılarının eserlerinin kültür bakanlıkları tarafından çevrilmesi, çok taraflı kültürel programlara katılım, iki ülkenin bu alandaki işbirliğinin bir parçası olarak sayılır.

3.1.2.4.Türkiye-İran İlişkilerinin Geleceği

Ortadoğu'da İran ve Türkiye arasındaki rekabet ve çatışma ortamı geniş ve hızlıdır. Bu nedenle Türkiye ve İran, bölgede güvenliğin sağlanması ve ikili ilişkilerin istikrarı yönündeki kapsamlı hedefine ancak ortak bir zemin ve noktada buluşarak ulaşabilir. 2011 yılından itibaren Arap dünyasında yaşanan ayaklanmalar sonrasında, her iki ülke için ilişkileri tehdit eden düzensizlik, insani sorunlar ve dış etkiler dışında hiçbir şeyin sağlanamadığını göstermiştir.

İran açısından Türkiye ile ilişkileri geliştirmek her koşulda iyidir. Ama sivil bir hükümetle istikrarlı bir Türkiye, İran'ın çıkarınadır. Türkiye de İran'ın değerinin ve öneminin farkındadır. Ancak parti meselelerine bulaşmak ve siyasi rakiplere güvenmemek, Türkiye Cumhurbaşkanı ve ekibini aceleci politikalar ve pozisyonlar almaya zorluyor ki bu da İran kamuoyunun hoşuna gitmemektedir. Türkiye'nin İran'la ilişkileri inişli çıkışlı olabilir; bununla birlikte, denge noktası bulunacaktır.

Ekonomik ilişkiler, komşuluk ilişkileri, her iki ülkenin de ECO Bölgesel İşbirliği Organizasyonu'na ve ayrıca D8 organizasyonuna üyeliği nedeniyle iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler bugünün çok ötesine geçebilmektedir. İki ülkenin liderleri, ekonomik ilişkileri geliştirme hedefini yılda 30 milyar dolar olarak belirlemiştir.

İran ile Türkiye arasındaki stratejik ilişkilerin en önemli yönü, İran'dan Türkiye'ye petrol ve gaz boru hatlarının inşa edildiği enerji alanındaki istikrardır. İran'a yönelik haksız ve tek taraflı ABD yaptırımları nedeniyle İran'dan satın alınan ham petrol miktarı azalmış olsa da, İran şu anda Türkiye'nin en önemli doğal gaz ve ham petrol tedarikçilerinden biridir. İran'a yönelik haksız yaptırımlar konusu iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinin önündeki en önemli engellerden biri olmakla birlikte, buna paralel olarak bazı altyapısal yetersizlikler de iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinde yaşanan sorunlar arasında sayılabilir.

İki ülke arasındaki turizm, ekonomik işbirliğinin en önemli alanlarından biridir. İranlı turistler vize olmaması, coğrafi yakınlık, güzel doğa ve olanaklar nedeniyle son yıllarda Türkiye'yi en önemli turizm destinasyonlarından biri olarak seçiyor ve İranlı turistler her zaman yabancı turist listesinde ilk 5 ülke arasında yer alıyor.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE-İRAN TURİZM İLİŞKİLERİ VE TURİSTLERİN DESTİNASYON SEÇİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

4.1.Türkiye –İran Turizm İlişkilerinde Mevcut Durum

Günümüzde turizm, dünyanın en büyük endüstrilerinden biri olarak bilinmekte ve gelişimi ekonomik, sosyal ve çevresel ciddi değişimlere neden olmaktadır. Bu nedenle bu konuda detaylı bir çalışma ve derinlemesine araştırma yapılması gerekmektedir.

Türkiye ve İran arasındaki turizm ilişkileri genel olarak 1960'lardan itibaren başlamıştır. Bu dönemde, iki ülke hükümetleri arasında turizm ilişkilerinin geliştirilmesi için resmi bazı anlaşmalar imzalanmıştır. Zamanla ilişkiler önemli ölçüde büyümüş ve neticede turist sayısının artması ve turizm hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi mümkün olmuştur. Bunun yanı sıra, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi her zaman turizm ilişkileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Türkiye ve İran bölgedeki birçok ülkenin aksine, kültür ve dil yakınlığına sahiptir. Dolaysıyla İranlı ve Türk turistlerin birbirlerine daha fazla ilgi duymalarına ve bu ülkeleri daha fazla ziyaret etmelerine neden olmuştur. Türkiye, bölgedeki gelişmiş ve ilerlemiş ülkelerden biri olarak, İranlı turistler için tatil ve alışveriş için tercih edilen bir destinasyondur. Giyim, ev gereçleri, çay, kahve, tatlılar vb. gibi birçok ürün İranlı turistlere karşı bu ülkeyi çekici yapmaktadır.

İran eski tarih ve kültürü ile dolu olduğundan, Türk turistler için popüler bir destinasyon sayılır. İsfahan, Şiraz, Tahran vb. gibi tarihi şehirleri ziyaret etmek önemli bir kültürel ve tarihi deneyim olarak Türk turistler için oldukça çekicidir. Türkiye ve İran arasındaki turizm ilişkilerinin güçlenmesine etki eden bazı faktörler; ticari köprülerin varlığı, direkt uçuşların artması, iletişim ağlarının mevcudiyeti ve turizm anlaşmaları, vizelerin kaldırılması sayılabilir.

Aşağıda iki ülke arasındaki turizm ilişkileri 10 yıllık zaman aralıklarıyla kısaca özetlenmiştir.

1960'lı yıllar: İran'daki monarşik dönemin sona ermesi ve iki ülkede ekonomik sistemlerin güncellenmesi sonrasında, Türk ve İranlı turistlerin sayısı gözle görülür bir şekilde artmış, ticari ilişkiler ve kültürel ziyaretler bu on yıl içinde başlamıştır (Kazemi, 2019:21).

1970'li yıllar: Ekonomik ve siyasi koşullar nedeniyle, Türk ve İranlı turist sayısı bu on yılda azalmıştır. Ayrıca, İran Devrimi ve Müslüman Kardeşler Partisi liderlerinin Türkiye'de bir araya gelememesi iki ülke ilişkilerini etkilemiştir.

"1980'li yıllar: İran-Irak Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, İranlı ve Türk turist sayısı tekrar artmıştır. Bu on yılda, her iki ülkenin turistik cazibe merkezlerine olan ilgi artmış, kültürel, ekonomik ve turistik etkileşimler büyümeye devam etmiştir (Kazemi, 2019:25)".

"1990'lı yıllar: İslam Cumhuriyeti'nin kurulması ve yeni Türk hükümeti ile birlikte, iki ülke ilişkileri modern dönemde üçüncü kez artmıştır. Her iki ülkenin turist sayısı önemli ölçüde artmış ve turizm endüstrisi de her iki ülkede büyümeye devam etmiştir (Kazemi, 2019:28)".

2000'lı yıllar: Bu on yılda, her iki ülkede turizm endüstrisinin geliştirilmesine yönelik daha fazla çaba gösterilmiştir. Örneğin, 2001 yılında Türkiye ile İran arasında ilk kez turizm konferansı iki ülkenin turizm etkileşimlerinin artırması nedeniyle Tahran'da düzenlenmiştir (Farzin, 2004:15). Ayrıca İstanbul ve Tahran arasındaki direkt uçuşların sayısı artmış ve iki ülke arasında turizm anlaşmaları imzalanmıştır.

2010'lu yıllar: Uluslararası zorluklara karşı ülkelerin politikalarındaki değişimler, siyasi ve ekonomik konularda benzer duruşlar ve turizm endüstrisinin gelişimi nedeniyle İran ve Türkiye arasındaki turizm ilişkileri daha da iyileşmiştir. 2012 yılında Türkiye, İran vatandaşlarına daha fazla turist vizesi vererek, İranlı turistleri çekmeye çalışmıştır. Ayrıca, İran ve Türkiye havayolu şirketleri arasındaki doğrudan uçuşlar artırılmıştır. "2014 yılında her iki ülke vize verme kolaylığı ve turizm endüstrisinde işbirliği geliştirme konusunda anlaşmalar imzalamış, 2015 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İran ziyareti, turizm ve ticaret gibi çeşitli alanlarda iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmesinde etkili olmuştur. Ayrıca, Suriyeli mülteciler gibi bölgedeki siyasi olaylar, daha fazla Türk turistin İran'a seyahat etmesine neden olmuştur (Samii, 2018)". 2016 yılında, Türkiye'deki terör saldırılarının meydana gelmesiyle yabancı turist sayısı azalmıştır. Ancak döviz fiyatlarının artmasıyla birlikte İranlı turistler Türkiye'de uygun fiyatlar ve turistik cazibe

merkezlerinin seyahat etmek için yine de Türkiye'yi terih etmişlerdir. 2017 yılında, İran ve Türkiye ilişkileri yeni zorluklarla karşı karşıya gelmiştir. Yılın başında, Türkiye Dışişleri Bakanının İran'a yaptığı ziyaretten sonra, iki ülke ilişkilerini daha yakınlaşmıştır. Ayrıca, Türkiye sınırında bir olay nedeniyle mahsur kalan bir grup İran ziyaretçisinin geri dönüşü, iki ülke arasında önemli bir iyileşmeye yol açmıştır. Ancak yıl sonunda, Türkiye'nin bazı bölgelerindeki protesto ve şiddet olayları ve Tahran'daki Türk Büyükelçiliğe yönelik saldırılar nedeniyle, iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Ayrıca, ABD Başkanı Donald Trump'ın seçilmesiyle birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin İran'a karşı yaptırımları artmış, bu durum bankacılık kolaylıklarının ve para transferi aracılığıyla iki ülke arasındaki ticareti engellemiştir.

2020'li yıllar: COVID-19 virüsünün yayılması nedeniyle iki ülkenin birçok sınırı kapatılmış ve turistler için seyahat kısıtlamaları uygulanmıştır. Bu nedenle, İran ve Türkiye'ye seyahat eden turist sayısı azalmıştır. Ancak 2021 ve 2022 yıllarında, iki ülkede aşılamanın yavaş yavaş başlaması ve COVID-19 virüsünün yayılmasının azalmasıyla turizm faaliyetlerinin eski haline dönme umudu artmıştır. Bu dönemde, iki ülke turizmi canlandırmak için turizm etkinlikleri ve fuarları düzenleyerek ve reklamları artırarak turistleri kendilerine çekmeye çalışmışlar. Örneğin, 2021 yılında, İsfahan şehrinde, Türkiye ve İran arasındaki turizm ilişkilerini geliştirmek için UNESCO tarafından bir turizm fuarı düzenlenmiştir. 2023 yılında da turizm ilişkileri olumlu yönde gelişmeye devam etmektedir.

4.1.1.Türkiye ve İran'da Turizm Gerçekleşmeleri

4.1.1.1.Türkiye Turizm Gerçekleşmeleri

Türkiye sahip olduğu coğrafi konum, üç taraftan denizlerle çevrelenmiş olması, ılıman kuşakta yer alması, güneşli günlerin sayısının çok olması, farklı yer şekilleri, su kaynakları, çeşitli bitki ve hayvanlar, geçmişten günümüze farklı kültürler, arkeolojik kalıntılar onu yerli ve yabancı turistler için cazip bir turizm destinasyonu haline getirmektedir. Türkiye 2023 yılında misafir ettiği yaklaşık 50 milyon ziyaretçiyle en fazla ziyaret edilen 5. ülke olmuştur (UN, 2024).

11 Mart 2020 yılında Türkiye'de ilk Covid-19 vakası tespit edilmesi ve bunun hızla yayılması diğer bütün sektörlerde de olmakla birlikte, etkisini en fazla turizm sektöründe göstermiştir. Hastalık riski, sınırların kapatılması, ulaşımda kısıtlamaların meydana gelmesi turist hareketini durma noktasına getirmiştir. Covit-19 hastalığına yönelik aşının bulunması ve uygulanan ek tedbirler salgının etkisinin kısmen ortadan kalkmasına zemin hazırlamış ve

turizm faaliyetleri yeniden aktif hale gelmeye başlamıştır. Bu gelişme Türkiye'den çıkış yapan ziyaretçi sayısına yansımış, 2021 yılında Türkiye'den çıkış yapan ziyaretçi sayısı bir önceki yıla göre %85,5 artış göstermiştir (TÜİK, 2021).

Dolayısıyla, salgın hastalık, güvenlik sorunları, komşu ülkelerde yaşanan çatışma ve terör olayları gibi istisnai durumlar hariç tutulduğunda Türkiye'de turizm sektörü halihazırda genel ekonomiye katkısı bakımından en önemli sektörlerin başında gelmekte ve gelişmeye yönelik önemli potansiyeller barındırmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye ve İran'ın turizm gerçekleşmeleri istatistik veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Türkiye'ye Giriş Yapan Turist Sayısı: Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığının verilerine göre 1975 yılında Türkiye'ye 1.5 milyon kişinin üzerinde turist giriş yapmıştır. Bu sayının 1980 yılında 1.2 milyona gerilediği, 1985 yılında ise yeniden yükselerek 2.6 milyona yükseldiği görülmektedir (Tablo 4.1). 5 milyon turist barajının aşıldığı 1990 yılından sonra, 1995 yılında 7.7 milyonun üzerine, 2000 yılında ise turist sayısı 10 milyonun üzerine çıkmıştır.

Tablo 4.1: Yıllar itibarıyle Türkiye'ye Giriş Yapan Turist Sayısı

Yıllar	**Turist Sayısı**
1975	1.540.907
1980	1.288.060
1985	2.614.924
1990	5.389.308
1995	7.726.886
2000	10.428.153
2005	21.124.886
2010	28.632.204
2015	36.244.632
2019	45.058.286
2020	12.734.213
2021	24.712.266
2022	44.564.395
2023	49.209.180

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024.

Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı sonraki yıllarda da artışına devam etmiş, 2019 yılı sonundan itibaren etkisi görülen Covid-19 Pandemisi nedeniyle 2020 yılında kesintiye uğramıştır (Şekil 4.1). 2020 yılında bir önceki yıla göre %72'lik bir azalışla toplam turist sayısı 12.7 milyon olmuştur.

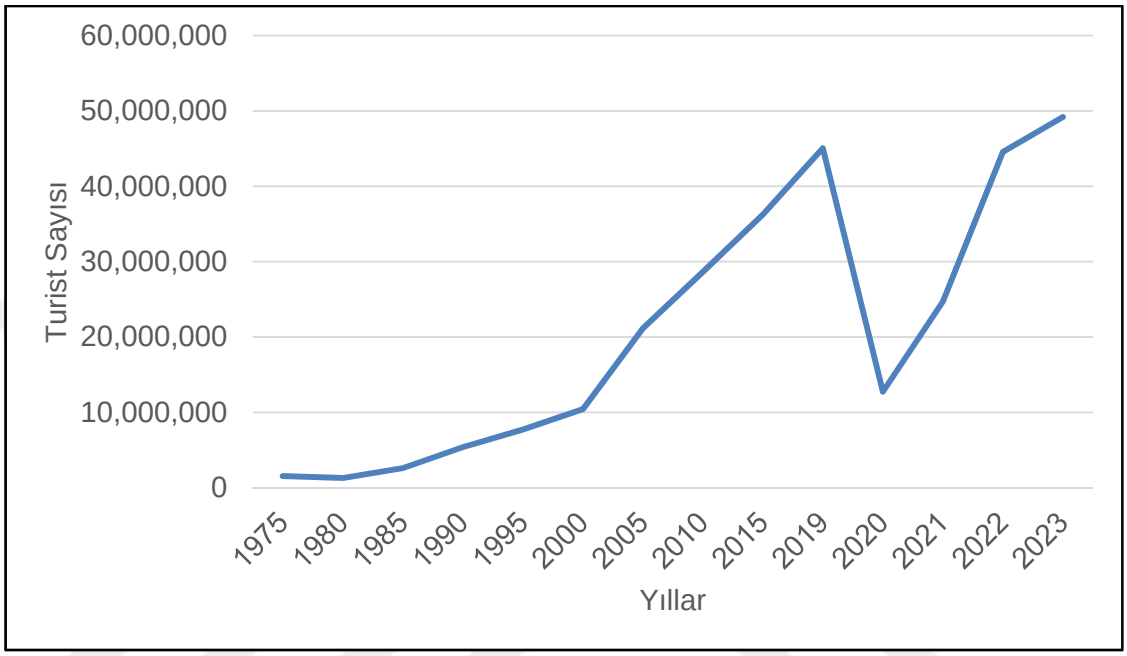

Şekil 4.1: Yıllar İtibarıyle Türkiye'ye Giriş Yapan Turist Sayısı

Pandeminin olumsuz etkilerinin azalmasıyla birlikte turist sayısında da yeniden artış trendine girildiği görülmektedir. 2021 yılında 24 milyonun üzerinde turist sayısına ulaşılmasına karşın bu sayı 2019 yılının gerisinde kalmıştır. Nitekim sözü edilen olumsuz durumun tamamen ortadan kalkmasıyla 2022 yılında, 44.5 milyon turistle 2019 yılı verileri yakalanmıştır. 2023 yılında ise Türkiye'yi ziyaret eden toplam yabancı turist sayısı 50 milyona yaklaşmıştır (T.C Kültür Turizm Bakanlığı, 2024).

Türkiye'ye En Çok Turist Gönderen Ülkeler: Türkiye'ye en fazla turist gönderen ülkelerin yıllar itibarıyle sırası değişmekle birlikte bazı ülkelerin her dönem fazla miktarda turisti Türkiye'ye gönderdiği anlaşılmaktadır. Rusya Federasyonu, Almanya, İngiltere (Birleşik Krallık) ve Bulgaristan bu ülkelerin başında gelmektedir.

2023 yılında farklı seviyelerde olmak üzere 210 ülkeden turist gelmiştir. Bunların içinde bir milyondan fazla turist gönderen ülkelerin sayısı 11 olmuştur. Bu yönüyle 2023 yılında ilk 10 ülke arasında yer alan tüm ülklerin bu barajı aştığı görülmektedir (Tablo 4.2).

Tablo 4.2: 2023 yılında Türkiye'ye En Fazla Turist Gönderen Ülkeler

Sıra	Ülkeler	Turist Sayısı (2023)	Toplamdaki Payı (%)
1	Rusya Federasyonu	6 313 675	12,8
2	Almanya	6 193 259	12,6
3	İngiltere	3 800 922	7,7
4	Bulgaristan	2 893 092	5,9
5	İran	2 504 494	5,1
6	Gürcistan	1 633 977	3,3
7	Polonya	1 539 123	3,1
8	ABD	1 334 337	2,7
9	Hollanda	1 232 220	2,5
10	Irak	1 051 721	2,1
İlk 10 Ülke Toplam		**28 496 820**	**57,9**
Diğer Ülkeler Toplam		**20712360**	**42,1**
Genel Toplam		**49 209 180**	**100,0**

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024

2022 yılında Türkiye'ye en fazla ziyaretçi gönderen ülke Rusya Federasyonu olmuştur (%12,8). Almanya %12,6'lık payla ikinci sırada yer almıştır. Burada en çarpıcı sonuçlardan biri önceki yıllarda ilk sıralarda yer alan Ukrayna'nın ilk 10 ülke listesinde yer almamasıdır. Kuşkusuz bu durum 2022 Şubat ayında başlayan Rusya-Ukrayna savaşının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan önceki yıllarda listede yer almayan ülkelerin de ilk 10'da kendine yer buldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Amerika Birleşik Devletleridir. Adı geçen devletten 2023 yılında Türkiye'ye 1.3 milyon ziyaretçi gelmiş ve toplam ziyareçilerin %2,73'ünü teşkil etmiştir. İran, turist sayısında değişim olmakla birlikte yıllar itibarıyle istikrarlı bir şekilde ilk 10 ülke arasında kalmaya devam etmiştir. 2020 yılıda 8'inci sırada yer alan İran, diğer yıllarda 5'inci sırada yer almış, 2023 yılında 2,5 milyon ziyaretçi bu ülkeden Türkiye'ye giriş yapmıştır.

4.1.1.2.İran Turizm Gerçekleşmeleri

İran turizm endüstrisi kültürel, tarihi ve doğal çeşitliliği ile turist çekmek için büyük potansiyele sahiptir. Bununla birlikte, gelişmiş turizm hizmetleri ve yenilenme eksikliği, turistik yerlerin güvenliği ve sağlık standartlarının az olması ve az bilinen bölgelerde turizm endüstrisinin geliştirilmemesi gibi zorluklar İran'ın uluslararası turistler için cazibesini azaltmaktadır.

Son yıllarda, İran hükümeti turizm sektöründeki bölümlerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesiyle yabancı ve yerli turistlerin hareketini arttırmaya çalışmaktadır. Bu amaçla, konaklama tesislerinin inşaası ve geliştirilmesi, turistik yerlerin tamiri ve yenilenmesi, turistlere daha iyi hizmetler sunulması, daha fazla vize kolaylığı ve daha fazla tanıtım gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir (Emami, 2000). Ancak, uluslararası ekonomik ve siyasi yaptırımlar ve koronavirüs salgını nedeniyle, son yıllarda turizm endüstrisi turist çekme konusunda başarısızdır.

İran'a Giriş Yapan Turist Sayısı: İran Kültür Turizm Bakanlığının verilerine göre 1970 yılında İran'a 322.622 turist giriş yapmıştır. Bu sayı 1975 yılında 588.768 kişiye ulaşmıştır. Ancak 1980 yılında 153.612'ye düşmüştür. Bu azalışın sebebi İran İslam Devrimi ve İran'ın iç şartlarının tamamen değişmesi ve turistlerin güvensizliği olmuştur (Tablo 4.3).

Tablo 4.3: Yıllar Itibariyle İran'a Giriş Yapan Turist Sayısı

Yıllar	**Turist Sayısı**
1970	322.622
1975	588.768
1980	153.612
1985	89.425
1990	161.954
1995	573.449
2000	1.341.762
2005	1.659.479
2010	2.272.575
2015	8.832.050
2020	558.039
2021	1.758.290
2022	4.256.185
2023	6.382.755

Kaynak: İran Turizm Kültür Bakanlığı, 2024.

1981 yılında İran ve Irak savaşının başlaması ile İran'a giriş yapan turist sayısı daha da azalarak 1985 yılında 89.425 kişiye düşmüştür. Savaşın bitmesiyle İran'a giriş yapan turist sayısında çok belirgin bir artış yaşanmış ve turist sayısı 1990 yılında 161.954'e ulaşmıştır. 2000 yılında turist sayısı 1,3 milyonun üzerine çıkmıştır. Ziyaret eden turist sayısı 2010 yılında da artış eğilimine devam etmiş ve toplam turist sayısı 2,2 milyona ulaşmıştır.

2010'lu yıllardan itibaren yükselmeye devam eden turist sayısı 2020 yılında kesintiye uğrayarak Covid-19 pandemisinin etkisiyle turist sayısı azalmış, toplam turist sayısı sadece 558.039 olmuştur. Pandeminin etkilerinin azalmasıyla turist sayısı yeniden artmış ve 2021 yılında 1.758.290'a ulaşmıştır. 2023 yılında İran'ı ziyaret eden turist sayısı 6,4 milyona yaklaşarak en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Şekil 4.2).

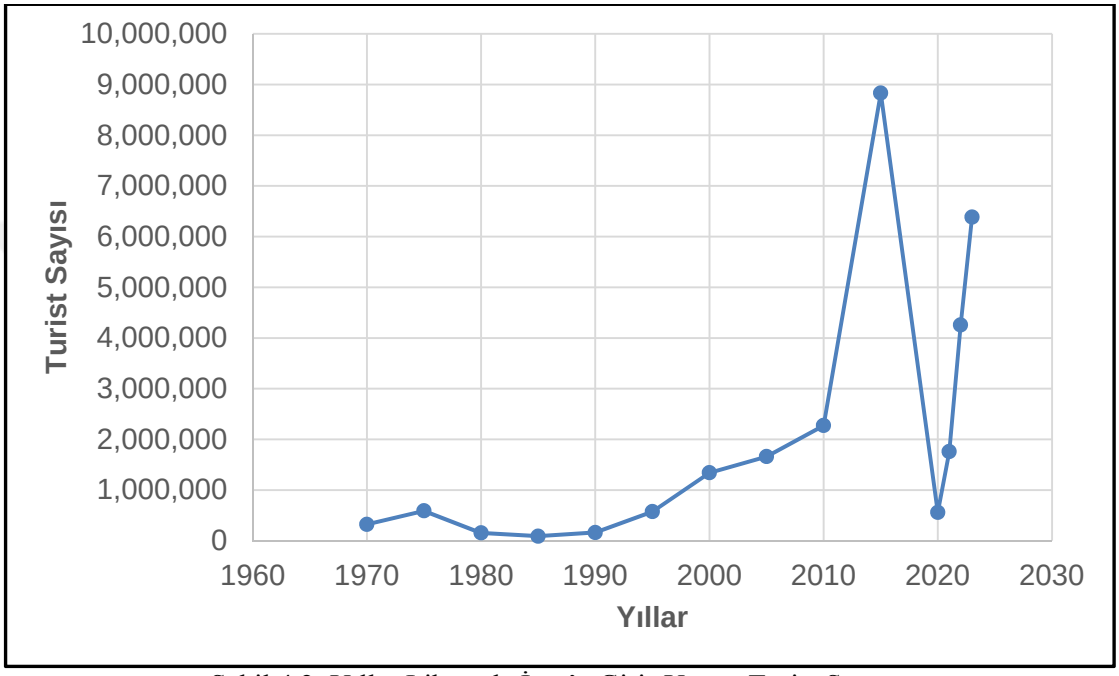

Şekil 4.2: Yıllar Itibarıyle İran'a Giriş Yapan Turist Sayısı

***İran'a En Çok Turist Gönderen Ülkeler**:* İran'a en çok turist gönderen ülkelerin yıllar itibarıyle sırası değişmekle birlikte bazı ülkelerin her dönem fazla miktarda turist gönderdiği anlaşılmaktadır. Irak, Afganistan, Türkiye bunların başında gelmektedir.

İran'a En Çok Turist Gönderen İlk 10 Ülke: 2023 yılında İran'a en fazla türist gönderen ülke Irak olmuştur (%42,4). Bu ülkeyi %20,2'lik payla Afganistan takip etmiştir. Türkiye de İran'a en fazla turist gönderen ülkeler arasında yer almaktadır. 2023 yılında Türkiye'den 600 binin üzerinde turist İran'ı ziyaret etmiştir.

İran'a en fazla turist gönderen ilk 10 ülke toplam turist sayısının %93,4'ünü oluşturmuştur. Dolayısıyla İran'a turist gönderen ülkeler genel olarak değerlendirildiğinde, bu hareketin büyük ölçüde yakın ülkelerden gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Tablo 4.4).

Yıllara Göre İran'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı: Yıllar itibarıyle İran'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı incelendiğinde 2019 yılında iki miyonun üzerinde turistin

geldiği anlaşılmaktadır. Pandeminin büyük ölçüde etkilediği 2020 yılında ise 400 bine yaklaşan bir ziyaretçi grubu Türkiye'yi ziyaret etmiştir (Tablo 4.5).

Tablo 4.4: 2023 Yılında İran'a En Fazla Turist Gönderen Ülkeler

Sıra	Ülkeler	Turist Sayısı (2023)	Toplamdaki Payı (%)
1	Irak	2.709.148	42,4
2	Afganistan	1.288.429	20,2
3	Türkiye	601.073	9,4
4	Pakistan	354.791	5,6
5	Kuveyt	308.546	4,8
6	Türkmenistan	195.799	3,1
7	Ermenistan	181.693	2,8
8	Azerbaycan	166.582	2,6
9	Bahreyn	96.056	1,5
10	Umman	56.224	0,9
İlk 10 Ülke		**5.958.341**	**93,4**
Diğer Ülkeler Toplam		**424.414**	**6,6**
Genel Toplam		**6.382.755**	**100**

Kaynak: İran Turizm Kültür Bakanlığı, 2024.

Tablo 4.5: Yıllara göre Türkiye'yi Ziyaret Eden İran'lı Turist Sayısı

Yıllar	Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı (Toplam)	İran'dan Gelen Turist Sayısı	İran'ın Payı (%)
2019	45 058 286	2 102 890	4,7
2020	12 734 213	385 762	3,0
2021	24 712 266	1 153 092	4,7
2022	44 564 395	2 331 076	5,2
2023	49 209 180	2 504 494	5,1

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024.

2019-2023 yıllları arasında İran'dan Türkiye'ye en fazla sayıda turist 2023 yılında gelirken (2 504 494 kişi), bu miktara yakın bir sayı ise 2022 yılında gerçekleşmiştir. 2020 yılı hariç tutulduğunda en az sayıda turist 2021 yılında Türkiye'ye gelmiştir (1 153 092 kişi). Buna göre Türkiye'ye gelen toplam turist sayısında İran'ın payı en fazla 2022 yılında (%5,2) en az ise 2020 yılında (%3,0) meydana gelmiştir.

Yıllara Göre İran'a Giden Türk Turist Sayısı: 2019-2023 yılları arasında İran'a gelen turist sayısında yıllar itibarıyle önemli farklılıklar olduğu gözlenmektedir. 2019 yılında 9 milyona yaklaşan toplam turist sayısı pandeminin etkisiyle 2020 yılında yaklaşık 560 bin kişiye düşmüş, 2022 yılında ise yeniden 4 milyonun üstüne çıkmıştır. 2023 yılında ise 6,3 milyona ulaşmıştır (Tablo 4.6). Belirtilen toplam ziyaretçi sayısı içinde Türk ziyaretçilerin payı da değişkenlik göstermiştir. Türkiye'den İran'a en düşük oranda 2020 yılında ziyaret gerçekleşirken (%1,1), en fazla 2023 yılında meydana gelmiştir (%9,4).

Tablo 4.6: Yıllara Göre İran'ı Ziyaret Eden Türk Turist Sayısı

Yıllar	İran'a Gelen Turist Sayısı (Toplam)	Türkiye'den Gelen Turist Sayısı	Türkiye'nin Payı (%)
2019	8.832.050	496 484	5,6
2020	558.039	99 310	1,1
2021	1.758.290	315 041	3,6
2022	4.256.185	214 368	2,4
2023	6.382.755	601.073	9,4

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024 ve İran Turizm Kültür Bakanlığı, 2024.

4.2.Turistlerin Destinasyon Seçiminde Etkili Olan Faktörler

Çalışma kapsamında hazırlanan anket formu; kişisel bilgiler, ziyaret bilgileri ve ziyaret yeri seçiminde etkili olan faktörler ana başlıkları altındaki sorulardan oluşturulmuştur. Ziyaret yeri seçiminde etkili olan faktörler başlığı altında ise fonksiyonel ve psikolojik olmak üzere iki alt başlık belirlenmiştir. Anket uygulaması genel değerlendirme sorularıyla tamamlanmıştır.

Anketin ilk bölümü kişisel bilgiler kapsamında: cinsiyet, medeni durum, yaş, meslek, eğitim durumu, gelir durumunu tespit etmeye yönelik sorulardan oluşmuştur. İkinci bölümü oluşturan ziyaret bilgileri kapsamında ise: seyahat tarzı, seyahat aracı, kalma süresi, ülkede ziyaret ettiği şehir veya bölge, bu hedefi nasıl bulduğu, bu hedefi önceden ziyaret edip etmediği, eğer ettiyse kaçıncı kez ziyaret ettiği şeklindeki sorulara cevap aranmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölüm ziyaretçilerin yer seçiminde etkili olan faktörleri içermektedir. Bu kapsamda 5'li Likert yöntemiyle 8 fonksiyonel ve 8 psikolojik soru sorulmuştur. Son bölümü teşkil eden değerlendirme bölümü; seyahat hedefinizi seçtiğiniz için memnun musunuz?, hedefinizin beklentilerinizi karşıladığına inanıyor musunuz?, hedef seçimiyle

ilgili başka etkili faktörler ve kişisel deneyimleriniz bulunuyorsa, lütfen bizimle paylaşır mısınız? şeklinde 3 sorudan oluşturulmuştur.

Anket uygulaması için farklı lokasyonların seçimine dikkat edilmiş, bu kapsamda 4 ayrı lokasyonda bu faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Buna göre toplam 500 anketin 44'ü Bezirgan Sınır Kapısında, 154'ü İstanbul Havalimanında, 203'ü Tebriz Havalimanında ve 99'u İstanbul'daki Tur Şirketlerinde gerçekleştirilmiştir.

4.2.1.Kişisel Bilgiler

Anketin bu bölümünde katılımcıların; cinsiyet, medeni durum, yaş, meslek, eğitim durumu, gelir durumu tespit edilmiştir. Buna göre toplam 500 katılımcının 278'i (%56) erkeklerden, 222'si (%44) kadınlardan oluşmuştur (Tablo 4.7). Cinsiyet açısından İran'dan Türkiye'ye gelen ziyaretçiler eşit sayıda olurken, Türkiye'den İran'a gidenlerde ise erkekler daha fazla oranda (%61) temsil edilmiştir.

Tablo 4.7: Katılımcıların Cinsiyet Durumu

Cinsiyet	**Türkiye'den İran'a Giden**		**İran'dan Türkiye'ye Gelen**	
	Ziyaretçi Sayısı	**Payı (%)**	**Ziyaretçi Sayısı**	**Payı (%)**
Erkek	153	61	125	50
Kadın	97	39	125	50
Toplam	**250**	**100**	**250**	**100**

Ankete katılanların 242'si evli, 258'i ise bekar ziyaretçilerden oluşmuştur. Bu yönüyle medeni durum açısından bir dengenin sağlandığı ifade edilebilir (Tablo 4.8). Türkiye'den İran'a giden ziyaretçiler yaklaşık bir sayı gösterirken, İran'dan Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin %53'ü bekar kişilerden oluşmuştur.

Tablo 4.8: Katılımcıların Medeni Hali

Medeni Durum	**Türkiye'den İran'a Giden**		**İran'dan Türkiye'ye Gelen**	
	Ziyaretçi Sayısı	**Payı (%)**	**Ziyaretçi Sayısı**	**Payı (%)**
Evli	124	50	118	47
Bekâr	126	50	132	53
Toplam	**250**	**100**	**250**	**100**

Anket uygulanan katılımcılar farklı yaş gruplarından oluşmuştur. Her iki yönde en fazla sayıda seyahat gerçekleştiren yaş grubu 26-35 yaş grubu olmuştur. Bu yönüyle katılımcıların önemli ölçüde genç nüfustan oluştuğu söylenebilir. Türkiye'den İran'a giden ziyaretçilerin %41'i belirtilen yaş grubunda olurken, tersi yönde ise bu oran %38 şeklinde gerçekleşmiştir (Tablo 4.9 ve Şekil 4.3).

Tablo 4.9: Katılımcıların Yaş Grupları

Yaş Aralığı	Türkiye'den İran'a Giden		İran'dan Türkiye'ye Gelen	
	Ziyaretçi Sayısı	Payı (%)	Ziyaretçi Sayısı	Payı (%)
18-25	34	14	54	22
26-35	102	41	95	38
36-45	62	25	64	26
46-55	26	10	14	6
56+	26	10	20	8
Toplam	**250**	**100**	**250**	**100**

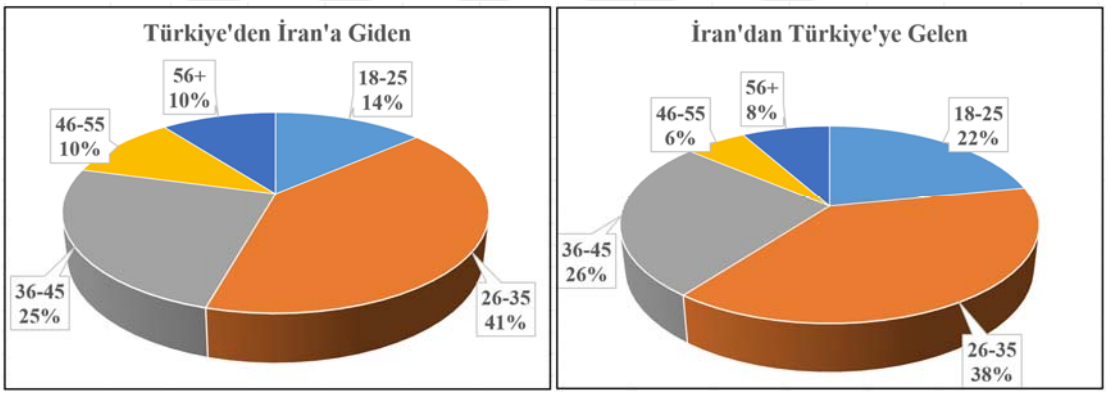

Şekil 4.3: Katılımcıların Yaş Grupları

Anket uygulanan katılımcıların çok çeşitli meslek gruplarına mensup oldukları görülmektedir. Türkiye'den İran'a giden 43, İran'dan Türkiye'ye gelen 51 farklı meslekten katılımcının olması bu çeşitliliği teyid eder niteliktedir. İran'a giden ziyaretçiler içinde ticaretle uğraşanlar ilk sırada yer alırken (%18), tersi yönde ise öğrencilerin en büyük payı aldığı görülmektedir (%15). Diğer taraftan İran'a giden ziyaretçiler ticaret erbabı, herhangi bir işte çalışmadığını beyan eden, öğrenci, evhanımı ve emekliler üzerinde yoğunlaşırken, Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin meslekler açısından daha dengeli bir dağılım gösterdiği gözlenmektedir (Tablo 4.10 ve Şekil 4.4).

Tablo 4.10: Katılımcıların Meslek Türleri

Meslek	Türkiye'den İran'a Giden		Meslek	İran'dan Türkiye'ye Gelen	
	Ziyaretçi Sayısı	Payı (%)		Ziyaretçi Sayısı	Payı (%)
Ticaret Erbabı	46	18	Öğrenci	37	15
Çalışmayan	30	12	Emekli	17	7
Öğrenci	27	11	Memur	16	6
Ev hanımı	14	6	Mühendis	15	6
Emekli	11	4	Ticaret Erbabı	13	5
Öğretmen	9	4	Doktor	10	4
Pazarlamacı	7	3	Ev Hanımı	10	4
Piskolog	7	3	Öğretmen	10	4
Diş hekimi	6	2	Çalışmayan	9	4
Diğer	93	37	Diğer	113	45
Toplam	**250**	**100**	**Toplam**	**250**	**100**

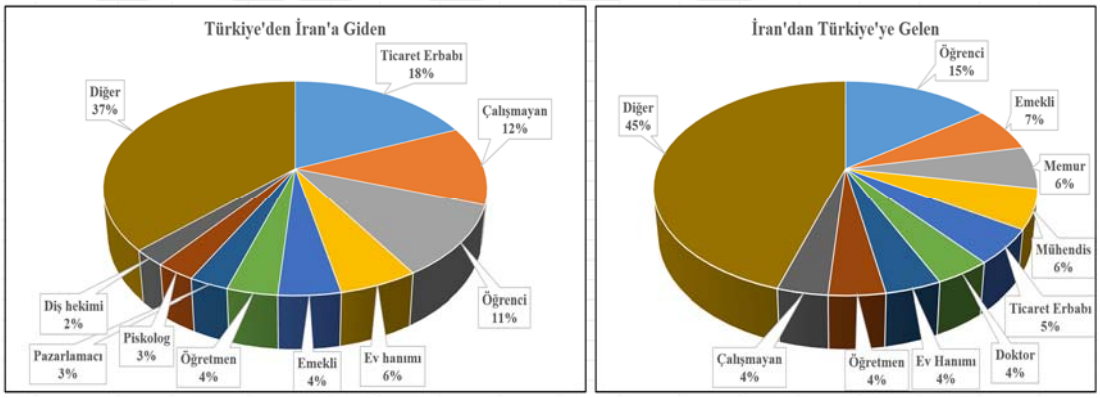

Şekil 4.4: Katılımcıların Meslek Türleri

Anket uygulanan katılımcıların eğitim düzeyine bakıldığında, her iki yönde de ilk okul hariç bütün eğitim düzeylerinde katılımcıların yer aldığı görülmektedir. Türkiye'den İran'a seyahat edenlerin büyük çoğunluğunu lise mezunları oluştururken (%41), İran'dan Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin ise büyük oranda lisans mezunları oldukları (%58) öğrenilmektedir (Tablo 4.11 ve Şekil 4.5). Her iki yönde toplam katılımcılar eğitim düzeylerine göre değerlendirildiğinde ise lisans mezunlarının ilk (%42), lise mezunlarının ise ikinci sırada yer aldığı (%31) anlaşılmaktadır.

Tablo 4.11: Katılımcıların Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	Türkiye'den İran'a Giden		İran'dan Türkiye'ye Gelen	
	Ziyaretçi Sayısı	Payı (%)	Ziyaretçi Sayısı	Payı (%)
Ortaokul	51	20	0	0
Lise	103	41	50	20
Lisans	65	26	144	58
Yüksek lisans	14	6	36	14
Doktora	17	7	20	8
Toplam	**250**	**100**	**250**	**100**

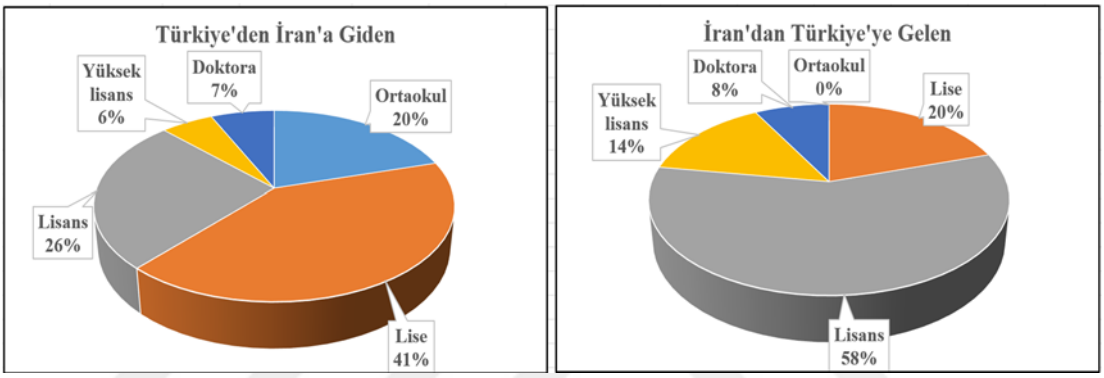

Şekil 4.5: Katılımcıların Eğitim Düzeyi

Kuşkusuz turizm faaliyetleri isteğe bağlı olan faaliyetler olması dolayısıyla gelir durumu bu hareketin boyutunu ve yönünü belirleyen bir faktör olmaktadır. Bu yönüyle katılımcıların beyanına bağlı olarak, Türkiye-İran turizm ilişkilerinde gelir düzeyi bakımından karma bir yapının mevcut olduğu ifade edilebilir. Bu kapsamda anket uygulanan katılımcılar gelir düzeyleri bakımından incelendiğinde orta gelir grubunun yoğunluğu dikkat çekmektedir. Türkiye'den İran'a giden orta gelirli ziyaretçilerin oranı %42'yi bulurken, İran'dan Türkiye'ye gelenler için bu oran daha da yüksek olmuştur (%65). Diğer taraftan düşük gelir düzeyinde İran'dan Türkiye'ye gelenler en az oranda yer alırken (%9), tersi yönde nispeten daha yüksek bir oran yaşandığı anlaşılmaktadır (Tablo 4.12 ve Şekil 4.6).

4.2.2.Ziyaret Bilgileri

Anket uygulamasının bu bölümü katılımcıların ziyaret bilgilerini içermiştir. Bu çerçevede; seyahat şekli, seyahat aracı, kalma süresi, ülkede ziyaret ettiği şehir veya bölge, bu hedefi nasıl bulduğu, bu hedefi önceden ziyaret edip etmediği, eğer ettiyse kaç kez ziyaret ettiği şeklindeki sorulara cevap aranmıştır.

Turistlerin nasıl bir seyahat tarzı tercih ettikleri destinasyon seçiminde belirleyici olabilmektedir. Bu yönüyle bireysel bir hareket şeklinde gerçekleştirilebileceği gibi, aile fertleri veya arkadaşlarıyla birlikte de uygulanabilmektedir. Belirtilen amaca yönelik olarak katılımcılara sorular sorulmuş, her iki yönde iş seyahati cevabını veren 97 kişi ile Türkiye'den İran'a giden ve sağlık cevabını veren 36 katılımcı değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sorunun amacına uygun cevap verenler içinde Türkiye'den İran'a gidenler içinde arkadaşlarıyla seyahat etmeyi tercih edenler toplam sayının yarısından fazlasını oluştururken (%55), en az oranda ise tek başına seyahat edenler teşkil etmiştir (%13). İran'dan gelenler arasında ise nispeten birbirine daha yakın değerler ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Buna karşın arkadaşlarıyla seyahat edenler en yüksek oranı oluşturmuştur (Tablo 4.13 ve Şekil 4.7).

Tablo 4.12: Katılımcıların Gelir Düzeyi

Gelir Düzeyi	**Türkiye'den İran'a Giden**		**İran'dan Türkiye'ye Gelen**	
	Ziyaretçi Sayısı	**Payı (%)**	**Ziyaretçi Sayısı**	**Payı (%)**
Düşük	81	33	22	9
Orta	106	42	162	65
Yüksek	63	25	66	26
Toplam	**250**	**100**	**250**	**100**

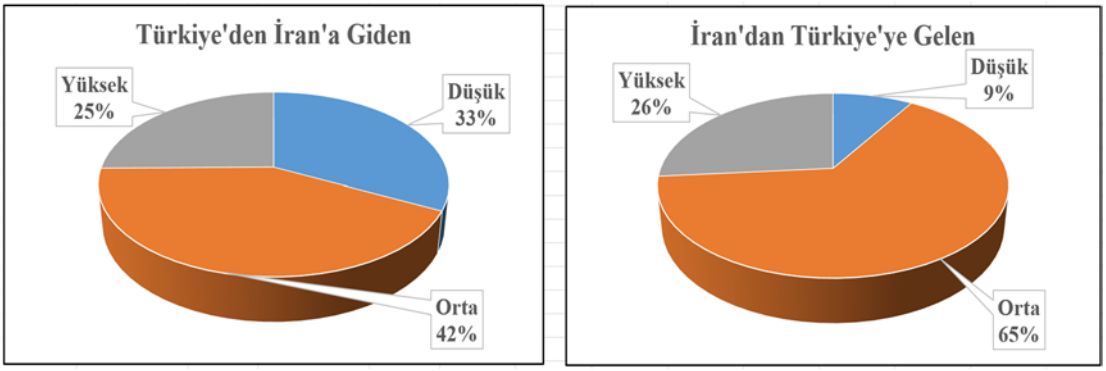

Şekil 4.6: Katılımcıların Gelir Düzeyi

Tablo 4.13: Katılımcıların Seyahat Şekli

Seyahat Şekli	**Türkiye'den İran'a Giden**		**İran'dan Türkiye'ye Gelen**	
	Ziyaretçi Sayısı	**Payı (%)**	**Ziyaretçi Sayısı**	**Payı (%)**
Ailesiyle	48	32	84	39
Arkadaşıyla	84	55	88	41
Tek Başına	20	13	43	20
Toplam	**152**	**100**	**215**	100

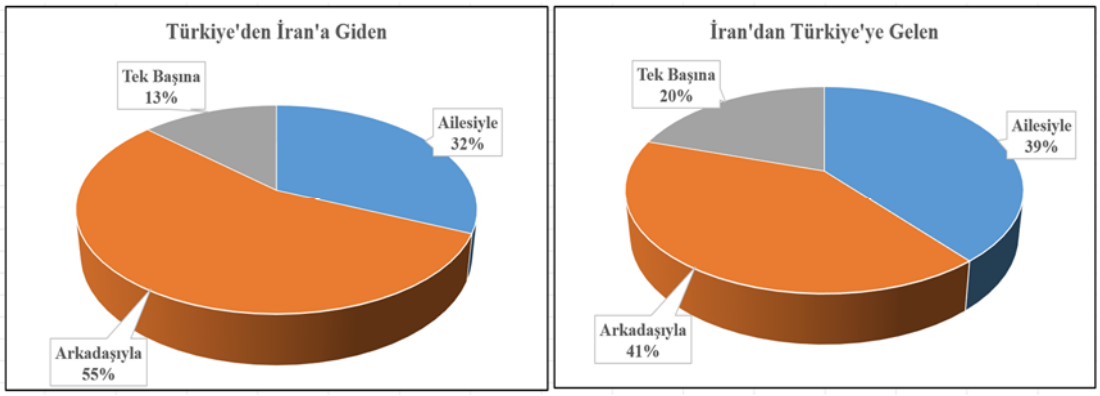

Şekil 4.7 Katılımcıların Seyahat Şekli

Anket uygulanan katılımcıların seyahatleri sırasında kullandıkları ulaşım araçları bakımında öne çıkan sistem havayolu ulaşımı olmuştur. İran'dan gelen ziyaretçilerin tümü havayolu ulaşımını kullanırken, Türkiye'den İran'a giden ziyaretçilerin %86'sı havayolu ve %14'ü karayolu (otobüs) ulaşım sistemini kullanmıştır. Dolayısıyla erişim özellikleri itibariyle havayolu ulaşımı yaygın bir şekilde tercih ediliyor olsa da, özellikle sınıra yakın şehirlere karayolu ulaşımına da sıkça başvurulduğu bilinmektedir.

Turizm amacıyla seyahat edenlerin beklentileri kalma sürelerini belirleyen bir faktördür. Bu yönüyle katılımcıların ziyaretleri sırasında kalma sürelerinin her iki yönde benzer özellikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Kalma süresiyle ilgili soruya birkaç gün cevabını verenlerin oranı %67 olmuştur. Benzer şekilde bir hafta cevabının oranı da her iki yönde aynı olmuştur (%32). Katılımcılar arasında daha uzun süreli ziyarette bulunanlar olmakla birlikte bunların oldukça düşük düzeyde kaldığı anlaşılmaktadır (Tablo 4.14 ve Şekil 4.8).

Turizmde destinasyon seçimi, ziyaret edilen yerin çekiciliği kadar ziyaretçilerin beklentileriyle ilgilidir. Bu kapsamda katılımcılara seyahatleri boyunca ziyaret ettikleri yerler sorulmuştur. Ziyaret edilen yerlerin sayısı bakımından Türkiye'den İran'a gidenlerin daha fazla yeri ziyaret ettikleri anlaşılmaktadır (Tablo 4.15). İran'dan Türkiye'ye gelen turistlerin tercihinin büyük ölçüde İstanbul olduğu görülmektedir (%79). Ziyaret edilen diğer yerlerin ise Antalya ve Ankara eksenli olarak gerçekleştiği izlenmektedir. Türkiye'den İran'a gidenler için ise öncelikli tercih Tebriz ve Tahran olmakla birlikte (%64), bu şehirlerle bağlantılı olarak çok farklı yerleşmelerin de ziyarete konu olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde İran'a giden turistlerin daha fazla kültür turizmi eksenli bir ziyaret planladığı, Türkiye'ye gelenlerin ise büyük şehir yaşantısı veya deniz turizmi yönünde hedef belirlediği ifade edilebilir.

Tablo 4.14: Katılımcıların Kalma Süresi

Kalma Süresi	Türkiye'den İran'a Giden		İran'dan Türkiye'ye Gelen	
	Ziyaretçi Sayısı	Payı (%)	Ziyaretçi Sayısı	Payı (%)
Birkaç gün	168	67	167	67
Bir hafta	79	32	79	32
Bir ay	3	1	3	1
Bir aydan fazla	0	0	1	0
Toplam	**250**	**100**	**250**	**100**

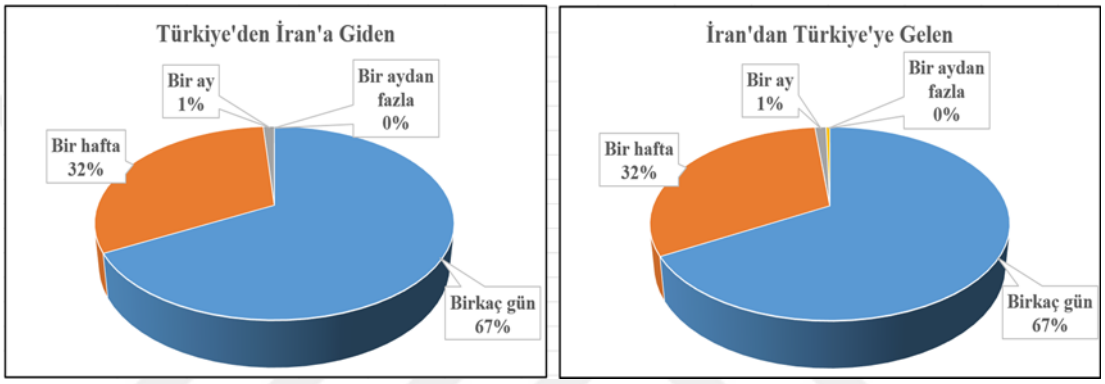

Şekil 4.8: Katılımcıların Kalma Süresi

Tablo 4.15: Katılımcıların Ziyaret Ettiği Yerler

Ziyaret Edilen Yer	Türkiye'den İran'a Giden		Ziyaret Edilen Yer	İran'dan Türkiye'ye Gelen	
	Ziyaretçi Sayısı	Payı (%)		Ziyaretçi Sayısı	Payı (%)
Tebriz	91	36	İstanbul	196	79
Tahran	69	28	İstanbul-Antalya	30	12
Tebriz-Tahran	43	17	Ankara	11	4
Urumiye	12	5	Antalya	7	3
Maku	11	5	İstanbul-Ankara	6	2
Tahran-İsfahan	8	3	-	-	-
Tebriz –Şiraz	5	2	-	-	-
Tebriz-Meşhed	4	2	-	-	-
Tahran-Şiraz	2	1	-	-	-
Tahran-Meşhed-Küm	2	1	-	-	-
Tahran-Kaşan	1	0	-	-	-
Tahran-Küm	1	0	-	-	-
Tebriz-İsfahan-Şiraz	1	0	-	-	-
Toplam	**250**	**100**	**Toplam**	**250**	**100**

Turistler destinasyon seçiminde çevrelerinde daha önce bu deneyimi yaşamış olanlardan faydalandığı gibi, farklı iletişim araçlarıyla da destinasyonların özelliklerinden haberdar olabilmektedir. Bu bakımdan İran'dan Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin önemli ölçüde İnternet kaynakları vasıtasıyla destinasyon seçimini belirledikleri, İran'dan Türkiye'ye gelenlerin ise seyahat acenteleri yardımıyla kararlarını netleştirdikleri öğrenilmektedir (Tablo 4.16 ve Şekil 4.9). Diğer taraftan Türkiye'den İran'a gidenlerin seçimlerinde aile ve arkadaşlarının etkisi bariz bir şekilde görülürken, tersi yönde bu faktörlerin daha düşük düzeyde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.16: Katılımcıların Hedef Seçiminde Etkili Olan Faktörler

Hedef Seçimi	**Türkiye'den İran'a Giden**		**Hedef Seçimi**	**İran'dan Türkiye'ye Gelen**	
	Ziyaretçi Sayısı	**Payı (%)**		**Ziyaretçi Sayısı**	**Payı (%)**
Aile	40	16	Aile	22	9
Arkadaş	58	23	Arkadaş	21	8
İnternet	107	43	İnternet	94	38
Seyahat acentesi	45	18	Seyahat acentesi	112	45
-	-	-	Reklam tanıtımı	1	0
Toplam	**250**	**100**	**Toplam**	**250**	**100**

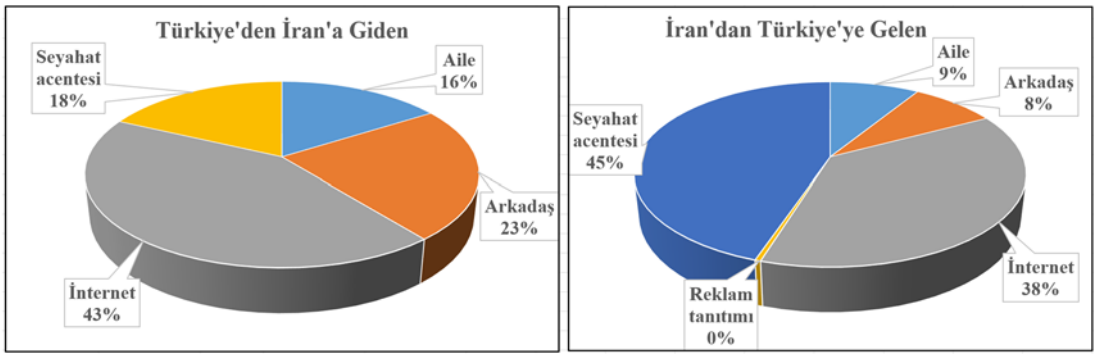

Şekil 4.9: Katılımcıların Hedef Seçiminde Etkili Olan Faktörler

Katılımcıların seçtikleri destinasyonları daha önce ziyaret edip etmediklerine yönelik soruya farklı oranlarda cevaplar alınmıştır. Türkiye'den İran'a gidenlerin %28'i daha önce İran'a ziyarette bulunduğunu belirtirken, %72'si ilk kez ziyaret ettiğini ifade etmiştir. Konu İran'dan Türkiye'ye gelenler açısından değerlendirildiğinde ise tersi bir görünümün ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yönüyle İran'dan gelen ziyaretçilerin %68'i daha önce Türkiye'yi ziyaret ettiğini beyan etmiştir. Dolayısıyla ankete katılan toplan 500 kişinden %48'i ziyaret

deneyimini daha önce yaşamış olanlardan oluşmuştur. Daha önce ziyaret edenlerin ziyaret sayılarıda oldukça farklı düzeyler göstermektedir. Türkiye'den İran'a gidenler 4 farklı düzeyde seyahat gerçekleştirirken, bunlardan en fazla oranda olanı 2 kez yapılan ziyaretlerdir. İran'dan gelen ziyaretçilerin ziyaret sayısı daha fazla çeşitlilik göstermiştir. Bu yönde harekete konu olan ziyaretçilerin 8 farklı sayıda ziyaret gerçekleştirdikleri, dolayısıyla bu seyahatlerin tesadüfü değil planlı bir şekilde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu yönde hareket en fazla 2 kez olan seyahat sayısında yoğunlaşmıştır (Tablo 4.17)

Tablo 4.17: Katılımcıların Ziyaret Sayıları

Ziyaret Sayısı	**Türkiye'den İran'a Giden**		**Ziyaret Sayısı**	**İran'dan Türkiye'ye Gelen**	
	Ziyaretçi Sayısı	**Payı (%)**		**Ziyaretçi Sayısı**	**Payı (%)**
1 Kez	16	6	1 Kez	41	16
2 Kez	28	11	2 Kez	91	36
3 Kez	22	9	3 Kez	26	11
5 Kez	4	2	4 Kez	5	2
-	-	-	5 Kez	5	2
-	-	-	6 Kez	1	0
-	-	-	8 Kez	1	0
-	-	-	10 Kez	1	0
Gitmedi	180	72	Gitmedi	79	32
Toplam	**250**	**100**	**Toplam**	**250**	**100**

4.2.3.Ziyaret Yeri seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel

Üçüncü bölüm ziyaretçilerin yer seçiminde etkili olan faktörler kapsamında fonksiyonel faktörleri içermiştir. Bu kapsamda 5'li Likert yöntemiyle 8 soru sorulmuştur (Tablo 4.18 ve Şekil 4.10).

Türkiye'den İran'a giden ziyaretçiler açısından bu sorular değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

Seyahat bütçesine uygun olmasının hedef seçiminde çok fazla etkili olduğunu beyan eden katılımcıların oranı %64,4'tür. Fazlasıyla etkili olduğunu ifade edenler ise %34,4'lük bir paya sahip olmuştur. Bu bakımdan detinasyon seçiminde bütçe uygunluğu öne çıkmış görünmektedir.

Erişilebilirlik turizmin hayati önem taşıyan bir yönüdür. Dolayısıyla katılımcıların hedef seçiminde ulaşılabilirlik faktörünün önem düzeyini sorduğumuzda, aldığımız cevap büyük ölçüde çok fazla etkili olduğu (%55,2) yönünde olmuştur. Bu cevaba %43,2'lik

fazlasıyla etkili oldu cevabı da eklendiğinde, erişilebilirlik olgusunun destinasyon seçiminde anahtar bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4.18: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel

Ziyaret Yeri seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel	Türkiye'den İran'a Giden											
	1=Çok az etkili		2=Az etkili		3=Orta derece etkili		4=Fazlasıyla etkili		5=Çok fazla etkili			
		%		%		%		%		%		%
Seyahat Bütçeme uygun olması hedef seçimimde etkili oldu	0	0	0	0	3	1,2	86	34,4	161	64,4		
Hedefi seçerken ulaşılabilirlik faktörü önemli bir rol oynadı.	0	0	0	0	4	1,6	108	43,2	138	55,2		
Konaklama imkânları ve seçenekleri hedef seçimimde etkili oldu.	0	0	27	10,8	57	22,8	75	30	91	36,4		
Yerel kültür ve tarih ile etkileşim kurma fırsatı hedef seçimimde önemliydi.	0	0	28	11,1	67	26,8	97	38,8	58	23,2		
Hedefin doğal güzelliklere sahip olması benim için önemliydi.	0	0	4	1,6	55	22	110	44	81	32,4		
Alışveriş olanakları ve çeşitliliği hedef seçimimde etkili oldu.	0	0	0	0	36	14,4	109	43,6	105	42		
Yerel mutfağı ve gastronomik deneyimleri keşfetmek hedef seçimimde etkili oldu.	0	0	1	0,4	50	20	125	50	74	29,6		
Güvenlik ve huzur ortamının sağlanması hedef seçimimde etkili oldu.	0	0	0	0	30	12	98	39,2	122	48,8		

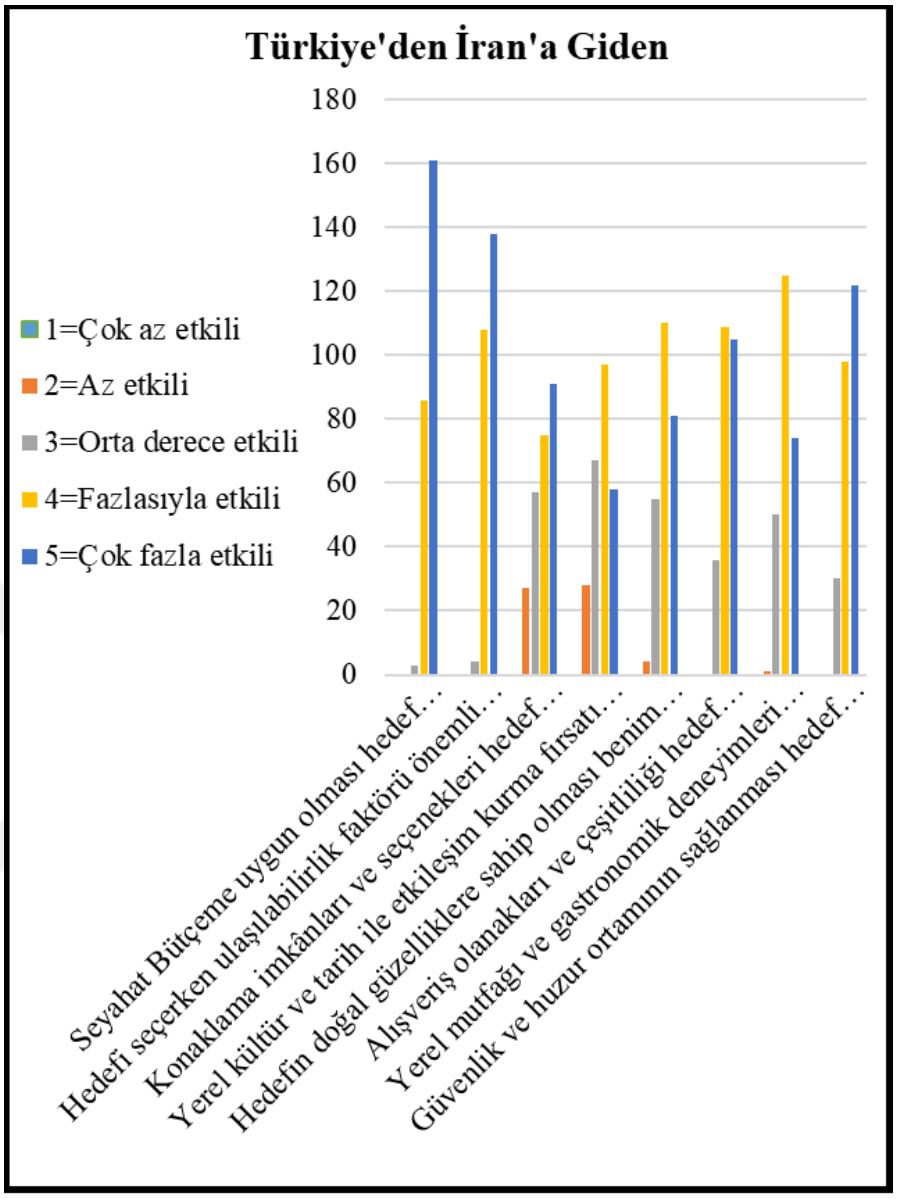

Şekil 4.10: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel

Konaklama imkânlarının destinasyon seçiminde etkisi önceki iki sorudan kısmen farklı sonuçlar karşımıza çıkarmıştır. Burada her ne kadar en yüksek oranda çok fazla etkili olduğu cevabı alınmış olsa da oransal değerin önemli ölçüde düştüğü (%36,4) ve fazlasıyla etkili oldu (%30), orta derece etkili oldu (22,8), az etkili oldu (%10,8) gibi diğer seçenekler arasında nispeten dengeli bir dağılış ortaya çıktığı izlenmektedir.

Son yıllarda yerel kültürü tanımak ve yerinde deneyimlemek turistler için oldukça cazip bir hal almış görünmektedir. Bunun çalışmamızdaki etkisini görmek amacıyla "yerel kültür ve tarih ile etkileşim kurma fırsatının hedef seçimimdeki öneminin" sorgulandığı seçenekte etki düzeyinin daha da gerilediği görülmektedir. Buna rağmen fazlasıyla etkili

oldu seçeneği ilk sırada yer almış (%38,8), bu cevabı %26,8'lik payla orta derece etkili oldu, %23,2'lik payla çok fazla etkili oldu ve az etkili oldu (%11,1) cevapları takip etmiştir.

Doğal çekiciliklerin çok önemli turizm unsurları olduğu bilinmekle birlikte ziyaretçilerin bu olgulara ilgisi, turizme konu olma seviyelerini belirlemektedir. Çalışma kapsamında katılımcıların ziyaret yeri seçiminde doğal güzelliklerin payı sorgulandığında ağırlıklı olarak (%44) hedefin doğal güzelliklere sahip olmasının fazlasıyla etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bulguya çok fazla etkili olduğunu beyan edenler (%32,4) eklendiğinde destinasyon seçiminde belirgin bir etki yarattığı görülmektedir. Burada sorularda fazlaca karşılaşılmayan "az etkili oldu" beyanında bulunan 4 kişi bir farklı yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Kuşkusuz alışveriş yapmak turizm faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası durumundadır. Zaman zaman sadece alışveriş yapmak için yurt dışına çıkışların olduğu bilinen bir gerçektir. Bu noktadan hareketle katılımcılara alışveriş olanakları ve çeşitliliğinin hedef seçiminde ne ölçüde etkili olduğu sorulmuştur. Alınan sonuçlar Türkiye'den İran'a seyahat eden katılımcılar için oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede katılımcıların %43,6'sı fazlasıyla etkili olduğunu ifade ederken, %42'si çok fazla etkili olduğunu beyan etmiştir. Bu soruya verilen %14,4'lük orta derece etkili oldu cevabı, destinasyon seçiminde alışveriş olanaklarından önce başka önceliklerin baskın olduğuna işaret etmektedir.

Temel gıda ihtiyacının ötesinde yabancı olunan yerel mutfakları deneyimlemek birçok turist için temel seçim kriterlerinden biri olabilmektedir. Özellikle deneyenlerin çokça sosyal medya ve diğer yayın organlarında paylaşım yapması, gidecek olan ziyaretçilerde de büyük merak uyandırmaktadır. Bu durum gastronominin turizmin temel parametrelerinden biri olmasını beraberinde getirmektedir. Bu beklenti seviyesini ölçmeye yönelik yöneltilen yerel mutfağı ve gastronomik deneyimleri keşfetmenin hedef seçiminde etkili olup olmadığı sorusuna katılımcıların yarısı fazlasıyla etkili olduğu cevabını vermiştir. Buna %29,6'lık çok fazla etkili oldu cevabı da eklendiğinde, yerel mutfak deneyiminin başat faktörlerden biri olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşı orta derece ve az etkili oldu cevaplarının varlığı (%20,4), cevapların güvenirliği açısından önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Hiç kuşku yok ki, isteğe bağlı yapılan ve güzel zaman geçirmeyi hedefleyen turizm faaliyetlerinin güvenli ve huzurlu bir ortamda gerçekleştirilmesi en temel zorunluluklardan biridir. En küçük güvenlik endişesinin ortaya çıktığı durumlarda turizm hareketliliğinin durma noktasına gelmesi bu durumu teyid eder niteliktedir. Bu yönde net bir gerçeklik

olmakla birlikte çalışmada katılımcılara güvenlik ve huzur ortamının sağlanmasının destinasyon seçimindeki etki düzeyi sorulmuştur. Bu soruya %12'lik orta derece etkili oldu cevabına karşın, %88'lik, fazlasıyla veya çok fazla etkili oldu cevapları, bu beklentinin önemini tekrar açık bir şekilde göstermiştir.

Ziyaret yeri seçiminde etkili olan fonksiyonel faktörler Türkiye'den İran'a giden katılımcılar açısından genel olarak değerlendirildiğinde hiçbir soruya "çok az etkili oldu" cevabının verilmemiş olması dikkat çekmektedir. Bu durum ziyaretçilerin yerseçiminde büyük ölçüde net oldukları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan oranları değişmekle birlikte konaklama imkânları, yerel kültür, alışveriş olanakları yerel mutfak ve gastronomi sorularına "az etkili oldu" cevaplarına rastlanmaktadır. Olumlu cevapların ise büyük oranlar teşkil ettiği gözlenmektedir. Buna göre seyahat bütçesi, ulaşılabilirlik ve konaklama gibi temel faktörlerin çok fazla etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yerel kültür, doğal güzellikler, alışveriş olanakları ve yerel mutfak konularında ise yüksek oranların "fazlasıyla etkili" seçeneğinde ortaya çıktığı tespit edilmiş bulunmaktadır.

Ziyaret yeri seçiminde etkili olan fonksiyonel faktörler, İran'dan Türkiye'ye gelen ziyaretçiler açısından değerlendirildiğinde ise benzer yaklaşımlar ortaya çıkmış olmakla birlikte oransal değerlerin farklılık gösterdiği gözlenmiştir (Tablo 4.19 ve Şekil 4.11).

İran'dan Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin hedef tercihlerinde bütçe uygunluğunun "çok fazla etkili" olduğu (%59,2) sonucuna ulaşılmıştır. Bu oransal görünüme %37,2'lik fazlaca etkili oldu seçeneği de eklendiğinde (%96,4) tercihlerde doğal olarak bütçenin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç Türkiye'den İran'a gidenlerle karşılaştırıldığında (%98,8) nispeten daha düşük bir oran teşkil ettiği görülmektedir.

Hedef seçiminde ulaşılabilirlik faktörünün önemi ortadadır. Bu yönüyle Türkiye'ye gelen ziyaretçiler tarafından hedef seçiminde "çok fazla etkili" (%45,2) ve "fazlaca etkili" (%49,2) olduğu beyan edilmiştir. Belirtilen parametrelerde İran'a giden ziyaretçilerle benzerlik ortaya çıkmakla birlikte oransal bir farklılaşma "orta derecede etkili oldu" seçeneğinde karşımıza çıkmaktadır. İran'dan Türkiye'ye gelenlerde bu oran %5,6 iken, tersi yönde %1,6 olmuştur.

Konaklama imkânları ve konaklama seçeneklerindeki çeşitlilik konusunda iki yön arasında belirgin farklılıklar çıkmaktadır. İran'dan Türkiye'ye gelenlerde çok fazla etkili oldu (%44) ve fazlaca etkili oldu (%42,8) seçenekleri toplamda %86,8 olurken, Türkiye'den İran'a gidenlerde bu oran %66,4 şeklinde gerçekleşmiştir. Her iki grupta çok az etkili

olduğuna dair bir beyanda bulunulmazken, az etkili oldu cevabı verenlerin oranı Türkiye'ye gelenlerde %2,4, İran'a gidenlerde %10,8 olmuştur. Keza orta derece etkili olduğunu ifade edenlerde de bu farkı görmek mümkündür.

Tablo 4.19: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel

Ziyaret Yeri seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel	İran'dan Türkiye'ye Gelen											
	1=Çok az etkili		2=Az etkili		3=Orta derece etkili		4=Fazlasıyla etkili		5=Çok fazla etkili			
		%		%		%		%		%		%
Seyahat Bütçeme uygun olması hedef seçimimde etkili oldu	0	0	0	0	9	3,6	93	37,2	148	59,2		
Hedefi seçerken ulaşılabilirlik faktörü önemli bir rol oynadı.	0	0	0	0	14	5,6	123	49,2	113	45,2		
Konaklama imkânları ve seçenekleri hedef seçimimde etkili oldu.	0	0	6	2,4	27	10,8	107	42,8	110	44		
Yerel kültür ve tarih ile etkileşim kurma fırsatı hedef seçimimde önemliydi.	0	0	22	8,8	51	20,4	96	38,4	81	32,4		
Hedefin doğal güzelliklere sahip olması benim için önemliydi.	0	0	12	4,8	39	15,6	96	38,4	103	41,2		
Alışveriş olanakları ve çeşitliliği hedef seçimimde etkili oldu.	0	0	2	0,8	14	5,6	66	26,4	168	67,2		
Yerel mutfağı ve gastronomik deneyimleri keşfetmek hedef seçimimde etkili oldu.	0	0	3	1,2	43	17,2	115	46	89	35,6		
Güvenlik ve huzur ortamının sağlanması hedef seçimimde etkili oldu.	0	0	1	0,4	33	13,2	99	39,6	117	46,8		

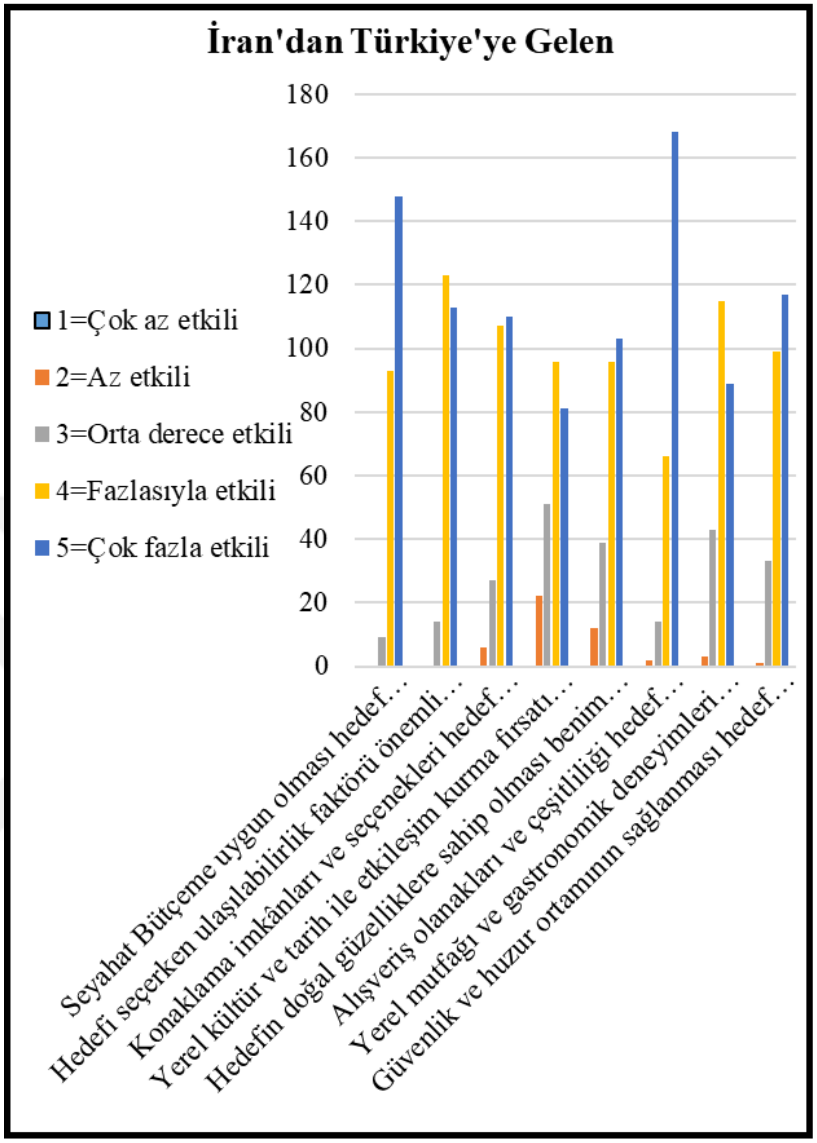

Şekil 4.11: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Fonksiyonel

Her iki yönde ziyarette bulunan turistlerin yerel kültür ve tarih ile olan ilgileri fazlaca bir etkiye sahip olmakla birlikte "çok fazla etkili oldu" diyenlerin oranı İran'dan Türkiye'ye gelenlerde (%32,4) Türkiye'den İran'a gidenlerden (%23,2) daha yüksek seyretmiştir. Orta derece etkili oldu cevabı verenlerin oranı ise İran'a gidenler lehine %6,2'lik bir fark oluşturmuştur.

Doğal güzellik odaklı tercihlerin etkisi İran'dan gelen ziyaretçilerde daha yüksek bir oran teşkil etmiştir. Bu yönüyle fazlaca ve çok fazla etkili oldu cevabı veren katılımcıların toplam oranı %79,6 iken, İran'a giden turistlerde ise bu oran 76,4 olmuştur. Burada İran'dan gelen katılımcılardan az etkili oldu beyanında bulunanların oranının yüksekliği dikkati

çekmektedir. Adı geçen grup doğal güzelliklerin etki düzeyini %4,8 oranında az etkili olarak değerlendirmiştir. Bu oran Türkiye'den İran'a gidenlerde %1,6 şeklinde gerçekleşmiştir.

Bütün destinasyon seçiminde etkili olan fonksiyonel sorular içinde etki seviyesi bakımından en bariz fark alışveriş olanakları ve çeşitliliği faktöründe ortaya çıkmıştır. İran'dan Türkiye'ye gelenler için bu faktörün çok fazla etkili olduğu cevabı %67,2 ile bütün cevaplar içinde en yüksek seviyede gerçekleşirken, aynı cevap için Türkiye'den İran'a gidenlerde bu pay %42 olmuştur. Fazlasıyla etkili oldu seçeneği de eklendiğinde Türkiye'ye gelenler grubu için belirtilen oran %93,6'ya yükselmektedir.

Yerel mutfağın ve gastronomik deneyimlerin hedef seçimimdeki etkisine verilen cevapların daha dengeli bir dağılım gösterdiği görülmektedir. Bu soruya verilen cevaplar içinde en yüksek oran Türkiye'den İran'a ziyarette bulunanların ifade ettiği fazlasıyla etkili oldu seçeneğidir (%50). İran'dan gelenler için ise bu oran %46 olmuştur. Burada dikkati çeken ve diğer sorulardan belirli ölçüde ayrılan seçenek ise yerel mutfak ve gastronomiye yönelik verilen orta derecede etkili oldu cevabıdır. Bu oran İran'dan gelenler için %17,2, İran'a gidenler için ise %20 şeklinde gerçekleşmiştir.

İran'dan Türkiye gelen ziyaretçiler için değerlendireceğimiz son faktör güvenlik ve huzur ortamının sağlanmasının etki düzeyi olacaktır. Her iki tarafta bu faktörün çok etkili olduğu ifade edilmekle birlikte, oransal olarak bir birine yakın değerlerin çıkması, her iki yönde hareket eden grupların bu beklentilerinin benzer şekilde algılandığını göstermektedir.

4.2.4.Ziyaret Yeri seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik

Dördüncü bölüm ziyaretçilerin yer seçiminde etkili olan psikolojik faktörleri içermektedir. Bu kapsamda 5'li Likert yöntemiyle 7 soru sorulmuştur.

Türkiye'den İran'a giden ziyaretçiler açısından psikolojik sorular değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

Hedefin kendisine yeni deneyimler ve keşifler sunacağına olan inanca yönelik değerlendirmede cevapların; katılmıyorum (%50,4) ile kesinlikle katılıyorum (%48,8) arasında paylaşıldığı görülmektedir (Tablo 4.20 ve Şekil 4.12). Buna yönelik beklentinin grup için oldukça farklı algılandığı anlaşılmaktadır.

Seyahat hedefini seçmenin, rutin hayattan kaçmak ve stresi azaltmak için bir fırsat olduğuna yönelik soruda, cevapların önceki faktörden oldukça farklı bir sonuç ortaya

koyduğu görülmektedir. Bu çerçevede; katılıyorum (%47,2) ve kesinlikle katılıyorum (%48,8) seçenekleri toplam cevaplarını büyük bir bölümünü teşkil etmiştir.

Tablo 4.20: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik

Ziyaret Yeri seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik	Türkiye'den İran'a Giden									
	1=Kesinlikle Katılmıyorum	%	2=Katılmıyorum	%	3=Fikrim yok	%	4=Katılıyorum	%	5=Kesinlikle Katılıyorum	%
Hedefin bana yeni deneyimler ve keşifler sunacağına inanıyorum.	0	0	126	50,4	2	0,8	0	0	122	48,8
Seyahat hedefini seçmek, rutin hayattan kaçmak ve stresi azaltmak için bir fırsattı.	0	0	0	0	10	4	118	47,2	122	48,8
Benzersiz deneyimler yaşamak ve özgün bir tatil geçirmek önemliydi.	0	0	1	0,4	19	7,6	137	54,8	93	37,2
Seyahatle eğlenmek ve keyifli zaman geçirmek istedim.	0	0	0	0	2	0,8	103	41,2	145	58
Seyahat hedefini seçmek benim için öğrenme ve kendini geliştirme fırsatıydı.	0	0	0	0	13	5,2	125	50	112	44,8
Yeni bir ortama adım atmak, kendimi canlı ve enerjik hissetmemi sağladı.	0	0	0	0	19	7,6	126	50,4	105	42
Seyahat etmek benim için ruhsal olarak yenilenme ve dinlenme sağladı.	0	0	0	0	6	2,4	80	32	164	65,6

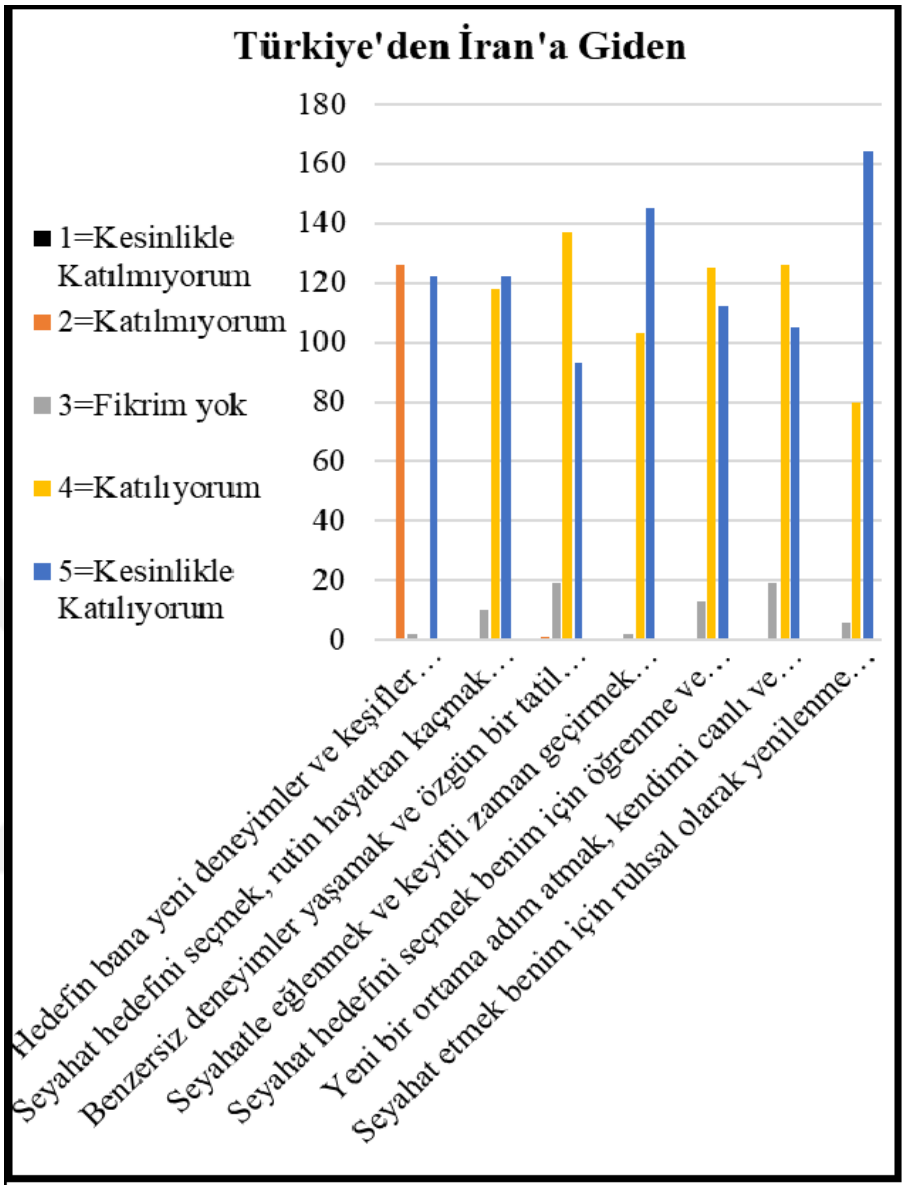

Şekil 4.12: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik

Benzersiz deneyimler yaşamayı ve özgün bir tatil geçirmeyi önemseyenlerin oranı önceki seçenekten bir bölümüyle farklılık göstermiştir. Burada en yüksek pay "katılıyorum" (%54,8) yönünde olurken, fikrim yok diyenlerin oranı da (%7,6) dikkat çekmektedir.

Seyahatinde eğlenmeyi ve keyifli zaman geçirmeyi hedefleyenlerin oranı, turizmin tanımına da uyan bir şekilde, kesinlikle katılıyorum (%58) ve katılıyorum (%41,2) birlikte değerlendirildiğinde %99,2'ye ulaşmaktadır.

Seyahati kültürel birikimini arttırmak ve kendini geliştirmek için bir fırsat olarak görenlerin tercihi ağırlıklı olarak katılıyorum cevabı (%50) olmuştur. Burada fikrim yok cevabını verenlerin de kaydadeğer bir oran (%5,2) teşkil ettiğini belirtmek gerekmektedir.

Farklı mekânlarda bulunmanın kendini daha canlı ve enerjik hissetmesine yardımcı olanların tercihi yine ağırlıklı olarak "katılıyorum" yönünde (%50,4) olmakla birlikte, "kesinlikte katılıyorum" şeklinde cevap verenlerin de büyük bir oran (%42) teşkil ettiğini ifade etmek gerekmektedir.

Seyahat tercihinin ruh sağlığına katkısını ölçme yönünde oluşturulan seçenekte kesinlikte katılıyorum seçeneği tüm sorular içinde en yüksek oransal seviyeye ulaşmıştır (%65,6). Buna katılıyorum seçeneği de eklendiğinde (%32) ziyaretçilerin gerçekleştirdikleri seyahatle ruh sağlıklarına yönelik yüksek bir beklenti içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Ziyaret yeri seçiminde etkili olan psikolojik faktörler İran'dan Türkiye'ye gelen ziyaretçiler açısından değerlendirildiğinde sorulan sorulara büyük ölçüde katılındığına yönelik cevaplar alınmış olmakla birlikte İran'a seyahat eden ziyaretçilerden farklı olarak "fikrim yok" cevabını verenlerin oransal olarak daha fazla olmasıyla kısmen farklılaşmaktadır (Tablo 4.21 ve Şekil 4.13). İran'dan gelen turistlerin bütün seçeneklere %45'in üzerinde kesinlikle katılıyorum cevabı vermesi, karalılıklarının ve seçimlerinde memnuniyetlerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Diğer taraftan belirlenen faktörler tek tek ele alındığında hedefin yeni deneyimler kazandıracağına olan inanç %50'nin üzerinde "kesinlikle katılınan" ve %41,6 ise "katılınan" bir sonuç ortaya koymuştur.

Oransal ağırlıkları yer değiştirmiş olmakla birlikte rutin hayattan bir süre uzaklaşmak ve stresi azalmanın bir aracı olarak görmenin de yüksek bir kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Yeni bir deneyim yaşamak ve özgün bir tatil geçirmeyi hedefleyen grup bu amacına büyük ölçüde ulaşmış görünmektedir. Bu kapsamda katılan veya kesinlikle katılanların oranı %40'ın üzerinde seyrederken, %9,6'lık fikri olmadığını beyan edenlerin oranı dikkat çekmektedir.

Benzer şekilde seyahati sırasında eğlenmek ve keyifli seyahat geçirmek hedefinde olanların yine yüksek düzeyde katılım sağlandığı nokta olurken, katılımcıların %7,6'sının bu konuda bir fikri olmadığını beyan etmesi şaşırtıcı bir sonuç olmuştur.

Seyahatin öğrenme ve kendisini geliştirmenin bir aracı olarak görülmesi genel olarak yüksek oranda katılım sağlanan bir durum olmakla birlikte (katılıyorum %37,2 ve kesinlikle

katılıyorum %52,8) katılmadığını ifade eden bir kişi olmasına rağmen değerli bir veri olarak kabul edilmiştir.

Tablo 4.21: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik

Ziyaret Yeri seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik	İran'dan Türkiye'ye Gelen									
	1=Kesinlikle Katılmıyorum	%	2=Katılmıyorum	%	3=Fikrim yok	%	4=Katılıyorum	%	5=Kesinlikle Katılıyorum	%
Hedefin bana yeni deneyimler ve keşifler sunacağına inanıyorum.	0	0	0	0	11	4,4	104	41,6	135	54
Seyahat hedefini seçmek, rutin hayattan kaçmak ve stresi azaltmak için bir fırsattı.	0	0	0	0	10	4	124	49,6	116	46,4
Benzersiz deneyimler yaşamak ve özgün bir tatil geçirmek önemliydi.	0	0	0	0	24	9,6	110	44	116	46,4
Seyahatle eğlenmek ve keyifli zaman geçirmek istedim.	0	0	0	0	19	7,6	109	43,6	122	48,8
Seyahat hedefini seçmek benim için öğrenme ve kendini geliştirme fırsatıydı.	0	0	1	0,4	24	9,6	93	37,2	132	52,8
Yeni bir ortama adım atmak, kendimi canlı ve enerjik hissetmemi sağladı.	0	0	1	0,4	25	10	110	44	114	45,6
Seyahat etmek benim için ruhsal olarak yenilenme ve dinlenme sağladı.	0	0	2	0,8	27	10,8	103	41,2	118	47,2

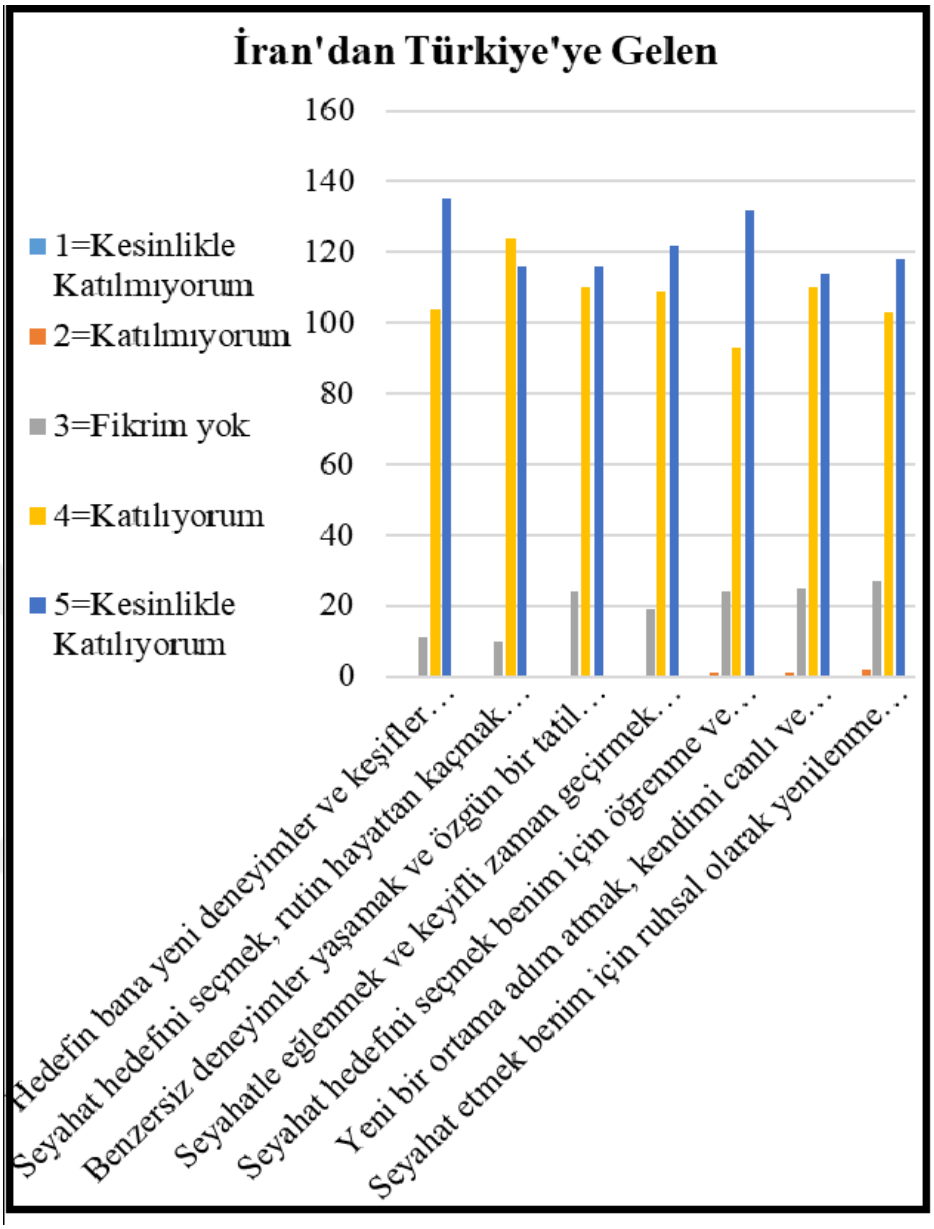

Şekil 4.13: Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Psikolojik

Beden sağlığına olumlu katkı yapmasını bekleyen katılımcıların bu yönde de %44 ve üzerin bir oranda katıldıkları anlaşılmaktadır. Bir önceki faktörde olduğu gibi bir kişinin bu fikre katılmaması, 25 kişinin ise fikri olmadığını ifade etmesi bu tür bir beklentinin geneli temsil etmediğine işaret etmektedir.

Moral ve ruh sağlığı açısından turistik ziyareti bir imkan olarak görenlerin oranı katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevapları birlikte değerlendirildiğinde toplamda %88,4'ü bulurken, bu katılımcı grubu içinde fikrim yok diyenlerin oranı ilk kez %10'un üzerine çıkmıştır (%10,8). Bu bölüm genel olarak değerlendirildiğinde, her iki yönde de

katılımcıların büyük ölçüde beklentileriyle buluşabildiği ve destinasyon seçimlerinden memnun oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır.

4.2.5.Genel Değerlendirme

Anket uygulamasının son bölümü olan değerlendirme bölümü; seyahat hedefinizi seçtiğiniz için memnun musunuz? hedefinizin beklentilerinizi karşıladığına inanıyor musunuz? hedef seçimiyle ilgili başka etkili faktörler ve kişisel deneyimleriniz bulunuyorsa, lütfen bizimle paylaşır mısınız? şeklinde 3 sorudan oluşturulmuştur.

Belirtilen sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde her iki yönde harekete konu olan tüm katılımcıların seçtiği seyahat hedefinden memnun olduğu, aynı şekilde bu hedefin beklentilerini tümüyle karşıladığı sonucu çıkmıştır. Diğer taraftan cevabı aranan sorulara yönelik verilen seçeneklerin dışında başka etkileyen bir faktör olup olmadığına ve kişisel deneyimlerinin paylaşılmasına yönelik soruya ise hiçbir katılımcı cevap vermemiştir.

4.3.Türkiye-İran Turizm İlişkilerinin Geleceği

Türkiye ve İran, tarihsel, kültürel ve coğrafi bağları nedeniyle uzun süredir yakın ilişkiler içinde olan iki komşu ülkedir. Doğal güzellikleri, zengin kültürel mirasları ve güçlü ulaşım altyapısı ile turizm ilişkilerinin daha da gelişmesi için büyük bir potansiyele sahiptirler. Turizm, bu iki ülke arasındaki bağları güçlendiren önemli bir alan olarak dikkat çekmektedir.

Bu iki ülkenin gelecekteki turizm ilişkileri, birçok faktöre bağlı olarak şekillenecektir. Bu faktörler arasında bölgesel güvenlik ve stratejileri, ekonomik işbirliği, politik gelişmeler, uluslararası ilişkiler, sosyal ve iç politikalar, kültürel bağlar ve halklar arası ilişkiler, altyapı ve ulaşımın gelişmesi, kültürel tanıtım, sağlık ve güvenlik yer almaktadır.

4.3.1.Bölgesel Güvenlik ve Stratejileri

Türkiye ve İran, Ortadoğu'nun en önemli iki gücü olup, bölgesel güvenlik dinamiklerinde önemli role sahiptirler. İki ülke de Suriye, Irak ve Azerbaycan gibi bölgelerde farklı çıkarlar ve etki alanları peşindedir. Suriye'deki iç savaş ve Irak' taki terörle mücadele gibi konularda her iki ülkenin tutumları zaman zaman paralel, bazen ise çelişkili olmuştur. Gelecekte bu tür bölgesel çatışmalarda işbirliği veya rekabet şekillenecektir.

Özellikle Azerbaycan, Karabağ bölgesi ve Orta Asya'daki stratejik ilişkiler, bu ülkeler arasındaki ilişkilere dolayısıyla turizm akışına yön verebilir.

4.3.2.Ekonomik İlişkiler ve Ticaret

Türkiye ve İran, tarihsel olarak önemli ticaret ortaklarıdır. 2020'lerin başında, her iki ülke arasında ticaret hacminin artması, enerji, inşaat ve tarım gibi sektörlerde işbirlikleri güçlenmiştir. Bununla birlikte, Batı ambargoları ve ekonomik zorluklar, İran'ın ekonomik büyümesini engellemiştir. Bu sebeple Türkiye, İran için önemli bir ticaret partneri olmuştur. Türkiye'nin de uluslararası ekonomik ilişkilerindeki konumu, bu ikili ilişkilerin nasıl gelişeceğini etkileyebilir. Bu ticari ilişkilerin yakın ve koruyucu şekilde devam etmesi turizm sektörünün gelişmesini etkiliyebilir.

4.3.3.Diplomatik İlişkiler ve Uluslararası Durum

İran'ın nükleer programı, Türkiye'nin Batı ile olan ilişkileri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikası, İran-Türkiye ilişkilerini etkileyebilir. Türkiye, NATO üyesi bir ülke olarak Batı ile ilişkilerinde dengeleri gözetiyor, ancak İran ile de stratejik işbirliğine devam etmeye çalışıyor. İran'ın nükleer silah geliştirme konusunda uluslararası toplumla yaşadığı gerginlikler, Türkiye'nin diplomatik denklemlerini etkileyebilir. Gelecekte, iki ülkenin bu tür jeopolitik sorumlulukları nasıl dengeleyeceği iki ülke ilişkileri ve paralel olarak turizm ilişkilerinde önemli etki yaratabilir.

4.3.4.Sosyal ve İç Politika

Her iki ülkede de iç politikadaki değişiklikler, dış ilişkileri doğrudan etkileyebilir. Türkiye'deki siyasi ortam, özellikle Cumhurbaşkanlığı sistemi ve dış politikadaki değişimler, İran ile olan ilişkileri şekillendirebilir. İran'daki yönetim değişiklikleri ve iç reform talepleri de dış politika üzerinde etkili olabilir. İran'daki İslamcı hükümet ile Türkiye'deki seküler ve İslamcı kesimlerin farklı vizyonları, zaman zaman iki ülke arasındaki ilişkilerde farklılıklar yaratabilir. Dolayısıyla sosyal ve iç politikaları sıcak ve soğuk mevsim geçirdikçe turizm sektörünüde etkileyebiliyor.

4.3.5.Kültürel Bağlar ve Halklar Arası İlişkiler

Türk' ler ve İran' lılar arasındaki kültürel bağlar, uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Bu bağlar, dil, sanat, tarih ve din gibi alanlarda ortak bir mirasa dayanmaktadır. Bu kültürel yakınlık, halklar arasında dostane ilişkiler kurulmasını teşvik edebilir. Ancak, bu tür ilişkiler

bazen siyasi gerilimler ve dış baskılarla sınırlanabilir. Gelecekte, kültürel etkileşimlerin artması, özellikle turizm, eğitim ve sosyal medya alanlarında işbirliklerinin güçlenmesi mümkün olabilir.

4.3.6.Altyapı ve Ulaşımın Gelişmesi

Turistik ilişkilerin gelişmesi için ulaşım ve konaklama imkanlarının arttırılması gerekmektedir. Havayollarında uygun maliyetli, düzenli, direkt uçuş ve ulaşım hatlarının iki ülke arasında arttırılması önemlidir. Kara ve demiryolu bağlantılarının iyileştirilmesi lazımdır. Örnek olarak Kara yollarında sınır geçişlerinde yaşanan zorlukları gidermek, Tahran-Van tren hattı gibi projelerin geliştirilmesini hızlandırmak gerekmektedir.

Konaklama altyapısının geliştirilmesi, her iki ülkenin turistlere uygun maliyetli, güvenli otel, tatil köyü ve pansiyon gibi konaklama seçeneklerinin arttırılrması gerekmektedir.

Özellikle İran'da turizm altyapısının (oteller, ulaşım, rehberlik hizmetleri vb.) yeterli olmaması, Türk turistlerin ülkeyi ziyaret etme oranını düşürebilir. Türkiye'de İran' lı turistlerin dil ve kültürel bariyerlerle karşılaşması turizm deneyimini olumsuz etkileyebilir.

4.3.7.Kültürel Tanıtım

İki ülke arasındaki kültürel ortaklıklar ve turistik tanıtımlar, ilişkilerin güçlenmesini sağlayabilir. Bu yönde ortak kültürel festivaller ve etkinlikler örnek olarak **tarihi ve dini günlerin (Nevruz)** kutlanması yapılabilir. Sanat ve Edebiyat üzerine çalışmalar, karşılıklı çeviriler ve yayınlar, Şiir ve Edebiyat günleri, sanat sergileri yapılabilir. Diğer kültürel tanıtımlardan ortak mutfak kültürü tanıtımı mesela ortak yemek atölyeleri gerçekleştirilebilir. Ortak film ve dizi projeleri, iki ülkenin kültürel öğelerini anlatan filmler veya diziler hazırlanabilir.

Türk ve İran sineması, uluslararası çapta tanınan birer sektör haline geldi. Bu sinemaların örneklerini tanıtacak karşılıklı film festivalleri düzenlenebilir.

El Sanatları örnek olarak İran halısı, seramik işleri, Türk çinisi, bakır ve gümüş işlemeler gibi geleneksel ürünlerin tanıtımı için el sanatları fuarları düzenlenebilir.

İki ülkenin Kültür Bakanlıkları arasında daha fazla işbirliği anlaşması imzalanabilir. Örnek olarak Kardeş şehir projeleri kapsamında Türkiye ve İran şehirleri arasında kardeş şehir ilişkileri kurulabilir (örneğin, İstanbul-Tahran veya Konya-Şiraz gibi).

4.3.8.Sağlık ve Güvenlik

Sağlık ve güvenlik, Türkiye-İran turizm ilişkilerinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu iki faktör, turistlerin seyahat kararlarını doğrudan etkileyen en önemli unsurlar arasındadır.

Sağlık faktörleri olan, hijyen ve sağlik standartlari, acil sağlık hizmetleri, pandemi kriz yönetimi gelişmesinin her iki ülkede artırılması gerekiyor.

Her iki ülkede de turistlerin güvenliği için gerekli düzenlemelerin yapılması şarttır. Örnek olarak: Turistik bölgelerde polis varlığı, kamera ve izleme sistemleri, hızlı müdahale ekipleri, turist rehberleri, bilgilendirme merkezlerinin çoğatılması bu güveni sağlamakta etkili olabilir.

4.3.9.Karşılıklı Fırsatlar ve Öneriler

- ✓ Ortak Turizm Projeleri
- ✓ Ortak Tur Paketleri
- ✓ Trans-Ülke Turları
- ✓ Kültür ve Sanat
- ✓ Vizesiz Seyahat Anlaşması
- ✓ Döviz Kurlarının Dengelenmesi
- ✓ Elektronik Vize (E-Vize) Sistemleri
- ✓ Kültürel Tanıtım ve Pazarlama
- ✓ Sosyal Medya Reklamları
- ✓ Sağlık Turizmini Geliştirme
- ✓ Eğitim İş Birlikleri
- ✓ Alış Veriş Turizmi

SONUÇ

Sonuç olarak, Türkiye ve İran, turizm alanında benzer hedeflere sahip olmalarına rağmen, stratejileri ve uygulamaları açısından farklılık göstermektedir. Türkiye, geniş bir turizm yelpazesi ve güçlü altyapısı ile uluslararası pazarda kendine sağlam bir yer edinirken, İran kültürel zenginliklerini ön plana çıkararak daha fazla turist çekmeyi hedeflemektedir. Gelecekte, her iki ülkenin de turizm alanındaki stratejilerini geliştirmesi ve daha fazla işbirliği yapması, bölgedeki turizm potansiyelini artırma açısından önemli olacaktır.

Türkiye ve İran arasındaki turizm ilişkileri, her iki ülkenin ekonomik ve kültürel gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Gelecek yıllarda, her iki ülkenin de karşılıklı olarak turist akışını artırmak için stratejilerini güçlendirmesi ve işbirliklerini geliştirmesi beklenmektedir. Türkiye'nin turizm politikaları, ulaşım altyapısının güçlendirilmesi, dijital pazarlama stratejileri ve sürdürülebilir turizm uygulamalarıyla şekillenmektedir. İstanbul Havalimanı gibi büyük yatırımlar, Türkiye'nin uluslararası turizmde önemli bir merkez olmasını sağlamakta, bu da turistlerin destinasyon seçimlerini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin sunduğu çeşitli konaklama seçenekleri ve fiyatlandırma politikaları, özellikle bütçe dostu seyahat arayan turistler için cazip hale gelmektedir.

Öte yandan, İran'ın turizm politikaları daha çok kültürel zenginlikler üzerine odaklanmaktadır. Ülkenin sahip olduğu tarihi alanlar ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan yerler, İran'ın turizm potansiyelini artıran unsurlar arasında yer almaktadır. Ancak, İran'ın turizm sektörü, Türkiye ile kıyaslandığında daha az gelişmiş bir altyapıya ve pazarlama stratejilerine sahiptir. Güvenlik algısı ve uluslararası ilişkiler, İran'ın turizm gelirlerini etkileyen önemli faktörlerdir. Bu nedenle, İran'ın daha fazla uluslararası turist çekebilmesi için güvenlik algısını iyileştirmesi ve turizm altyapısını geliştirmesi gerekmektedir**.**

KAYNAKÇA

AFRASİABİ, K.L., 2011 — **"Turkey Gains A Radar, Loses Neighborly Trust"**, Asia Times, September 13.

AGANABATİ, S. A., 2000 — **"Zamin Şenasi İran, İran Jeoloji"**, Azman Yayınevi, Tebriz.

AHMADİ, H., 2011 — **"İran'ın Komşu Ülkelerle Kültürel İlişkileri".** Farhang Kültür Yayınevi. Tahran

AKENGİN, H. ve SONAKALAN, S., 2020 — "İran'da Turizm Faaliyetleri". **Doğu Coğrafya Dergisi** 25 (44), 269-284

AKOĞLAN KOZAK, M. EVREN, Ş., ve ÇAKIR, O,. 2013 — "Tarihsel Süreç İçinde Turizm Paradigması". **Anatolia. Turizm Araştırmaları Dergisi** Cilt 24, sayı1, Bahar: 7-22.2013

AKOVA, İ., 2018 — **"Coğrafya ve Turizm",** Türkiye Turizm Coğrafyası (Ed Özlem Sertkaya Doğan, Erol Duran).165-196. Paradigma Akademi Yayınları. Çanakkale

AKOVA, İ., 2021 — **"Turizm Coğrafyası".** Beşeri ve Ekonomik Coğrafya (Ed. Mesut Doğan, Özlem Sertkaya Doğan). Pegem Akademi Yayınevi. Ankara

AKTEPE, M., 1970 — **"Osmanlı İran Münasebetleri 1720-1725",** İstanbul: Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.

ALİAKBARİ, E., 2019 — **"İran Turizm Coğrafyası"**, Samt yayınevi, Tahran.

ALİCANİ, B., 2010 — **"İran İklimi".** Payamnur Universite Yayınevi. Tahran

ALTUNGÖK, A., 2007 — **"IV. ve VIII. Yüzyıllar Arası Sasaniler Dönemi Türk-Fars İlişkileri".** Elazığ: Fırat Üniversitesi.

BADİİ, R., 1998 — **"Coğrafya Mofasal İran"**. İran Genel Coğrafya Araştırması. Egbal Yayınevi. Tahran

BARZEGAR, K., 2010 — "Roles at Odds: The Roots of Increased Iran-US Tension in the Post-9/11 Middle East", **Iranian Review of International Affairs (IRFA), Center for Strategic Research (CSR),** Vol. 1, No. 3.

BAŞAK, E. ve KARAGÜLLE, Z., 1991 — **"Maden Suları Sınıflandırılması".** Ulusal Balneologi ve Tıbbi ve Biyometeoroloji Kongresi. İstanbul

BAYKAL, F., 2019	**"Türkiye Turizm Coğrafyası",** Türkiye Beşeri ve İktisadi Coğrafyası. (Ed. Nuran Taşlıgil, Güven Şahin). Nobel Akademi Yayınları. Ankara
BEERLİ, A., MENESES,, G.D., and Gil, S.M., (2007).	"Self Congruity And Destination Choice". **Annals of Turism Research**. 34 (3),547-587
BENLİ ALTUNIŞIK, M., 2008	"The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East". **Insight Turkey,** 10 (2), 41–54.
BENLİ ATUNİSİK, M., 2010	**"Turkey: Arab Perspectives,"** Foreign Policy Analysis Series: Tesev Publications, No. 11.
BLANKE, J. and SİRAKAYA, E., 2013	**"The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013",** In The World Economic Forum 2013.
BÖLÜKBAŞI, S., 2003	**"Nation-Building in Azerbaijan During and After the Soviet Era"**. London: I.B.Tauris.
BOSWORTH, C.E., 1990	**"İslam Devletleri Tarihi"** (E. Merçil ve M. İspirli, Çev.). İstanbul: Oğuz Yayınları.
BOYLE, J.A., 1975	"İran'ın Milli Bir Devlet Olarak Gelişmesi". **TTK Belleten,** XXXIX, 645-658.
BREWER, J. G., 1978	**"The Literature of Geography. A Guide to Its Organisation and Use".** Linnet Books. London
BUHALİS, D., 2000	"Marketing the competitive destination of the future", **Tourism Management.** 21 (1), 97-116
BULUT, İ., 2012	**"Türkiye'nin Yüzen Adaları".** Atatürk Üniversitesi Yayınları. 1005. Erzurum
CAFARİSAMİMİ, A., 2003	"Turizmin İranda Yaşayan İnsanlarin Hayatındaki Etkisi", B**arnamerizi ve Toseye Gardeigari Dergisi**, İkinci Yıl,7, s 11-14
CAFEROĞLU, A., 1983	**"Türk Kavimleri".** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 52.
CANPOLAT, E., 2018	**"Türkiye Turizminin Doğal Kaynakları"**, Türkiye Turizm Coğrafyası (ed. Özlem Sertkaya Doğan, Erol Duran) 217-254. Paradigma Akademi. Çanakkale
CETİNGULEC, M., 2015	**"How Will Turkey Benefit From Lifting of Iran Sanctions?**" Al-Monitor, April 10,
ÇETİNSAYA, G., 2006	**"Tarihsel Perspektifte Türkiye-İran İlişkileri ve**

Nükleer Sorun”, SETA Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmalar Vakfi, Rapor No ST2-706.Ankara.

ÇETİNSAYA, G., 2007 **“Turkish – Iranian Relations since the Revolution",** Turkish Middle East Studies, Vol. 26.

CHENA, C,F., and PHOU, S., 2013 “A Closer Look at Destination. Image, Personality, Realtionship and Loyalty”. **Tourism Management,** 36, 269-278.

CILASUN, A. ve BAYRAM, G., 2016 “Kentsel Mirası Aydınlatma ile Görünür Kılmak: Tarihi İzmir Kadifekale Sarnıç Örneği”. **Megaron,** 11 (2): 1-10.

COĞRAFYA DÜNYASI, 2022 **“İç Anadolu Bolgesi”.** Eliçalışkan. M, https:coğrafya.gen.tr/egitim/bolgeler/iç-anadolu.htm Son Erişim Tarihi: 08.07.2022

DARVİŞZADEH, A., 2011 **“İran Jeolojisi ve Coğrafya”.** Payamnoor Yayınevi. Tahran

DOĞANAY, H. ve ZAMAN, S., 2013 **“Türkiye Turizm Coğrafyası”,** Pegem Akademi yayınları Ankara

DOĞANER, S., 2001 **“Türkiye Turizm Coğrafyası”.** Çantay Kitabevi. İstanbul.

DONYA-E-EQTESAD, 2020 **“İran ve Türkiye’de Turizm”**. www.donya-e-eqtesad .com / عیار-توریسم-در-ایران–ترکیه-48/3672020- son erişim 05.10.2021

EHTEMADİ, A and HİNNEBUSCH, R., 1997 **“Syria and Iran”.** Middle Powers in aPenetrated Regional System, NewYork, ss.5-7.

EIA, 2015 **“Turkey International Energy Data and Analysis”,** https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=TUR.

ELİK, S., 2014 “Türkiye-İran İlişkileri Tahlillerine Kuramsal ve Yöntemsel Bir Yaklaşım”. **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. Bilge Strateji,** Cilt 6, Sayı 11, Güz 2014, ss.15-28.

EMAMİ, M., 2000 **“İran Turizmi Nereye Gidiyor”,** Tebriz Üniversitesi, İnkilap Yayınevi, Tebriz.

EMRULLAH, U., 2009 **"Turkey-Iran Relations: A Trade Partnership or a**

Gateway for Iran to Escape International Sanctions", Eurasia Daily Monitor, March 3.

ERDEM, E., 2016 **"Why are Gulenists hostile toward Iran?** Al-Monitor, August 5,

ERTİN, G., 2013 **"Türkiye'de Turizm"**. Nadir kitap. İstanbul.

FARZİN, M., 2004 "Dış İlişkiler Turizmde Etkisi", **Bazaryabi Dergisi**, Sayı:17. 2004. ss:9-15.

GARTHWAİTE, G. R., 2018 **"İran Tarihi, Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze"**. İstanbul: İnkilap Kitapevi.

GHANNUSHİ, R., 2012 **[Has Reformist Islam Realized Its Goals?]"** Al-Jazeera.net, (retrieved June 10, 2012 from at: http://www.aljazeera.net/pointofview/pages/e811d820-90e2-4f98-b9a3-7d7ccl8a8939.

GÖKDEMİR, A. DEMİREL, C. ve KURT, Ç., 2014 "Tarihi Kütahya Evleri Mimarisinin ve Yapısal Bozulma Etkenlerinin İncelenmesi", **BAÜ Fen Bil. Enst. Dergi** Cilt 16(2) 39-50(2014)

GÖNENÇ GÜLER, E., 2008 **"Marmara Bölgesi Bursa ve Edirne",** Türkiye Turizm Coğrafyası (Ed. Gürkan Aktaş). 43-60. Detay Yayıncılık. Ankara

GRUEN, E.G., 2004 **"Turkey's Strategic Mideast Regional Initiatives"**, American Foreign Policy Interests, No. 26.

GUNDOGAN, U., 2003 "Islamist Iran And Turkey, 1979-1989: State Pragmatism and Ideological Influences", **Middle East Review of International Affairs,** Vol. 7, No. 1.

GUNTER, M., 1999 **"The Kurdish Predicament in Iraq political Analysis".** Newyork: St.Martin's Press,1999.

GUZANSKY, Y. and LİNDENSTRAUSS, G., 2011 "Turkey and Iran: The Politics of Strange Bedfellows", **Strategic Assessment,** Vol. 14, No. 1.

HAFEZNİYA, M., 2003 **"Mogadamei Bar Raveş Tahgig Turizm",** Turizm Tahlil Yontemleri, Samt Yayınevi,Tahran

HAFEZNİYA, M., 1982 **"İran Türkiye İlişkilerine Farklı Bakış".** Semt Yayınevi. Tahran.

HASHEM, A., 2016 **"Why Iran Stood with Erdogan",** Al-Monitor, July 19, http://www.al-

monitor.com/pulse/originals/2016/07/iran-reactions-turkey-coup-attempt-zarif-erdogan.html.

HAYDARİ ÇİYANE, R., 1999 **"Mabani Barnamerizi Gardeşgari",** Turizm Planlamasının Temeleri. Samt Yayınevi, Tahran

HAYDERİ ÇİYANE, R., 2015 "İran Türkiye Turizm Kıyaslaması 2004- 2013 Arası", **İktisat Dergisi** 1,2. s.5-22

İÇÖZ, O., ve KOZAK, M., 1998 **"Turizm Ekonomisi",** Turhan Kitapevi.

İRAN DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI, 2022 **"Yaptırım Yılları".** http://mfa.gov.ir/تحریمات erişim tarihi: 10.03.2023.

İRAN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, 2022 **"Yıllık Turizm Raporları Araştırmalar"** https://mfa.gov.ir/portal/NewsAgencyShow/گردشگری/توریسم erişim tarihi: 10.03.2023.

İRAN EKONOMİ BAKANLIĞI, 2019-2021 **"İhracat Raporları".** https://dotic.ir/cat/127/rapor/آمار/صادرات. Erişim tarihi: 15.03.2023.

İRAN TURİZM BAKANLIĞI, 2021 **"Turizm Giriş Yolları"**. https://www.mcth.ir/ میراث فرهنگیerişim tarihi: 10.04.2023.

İRAN TURİZM BAKANLIĞI, 2023 **"Iran'a Giriş Yapan Turizm Sayıları",** https://www.mcth.ir/ توریسم/ ایران/ گردشگری/. erişim tarihi: 07.04.2023.

İRİB NEWS AGENCY, 2017 **"İran ve Türkiye Turizm Endüstrisinin Karşılaştırılması".** www.iribnews.ir/fa/news/2057894/ترکیه گردشگری ,ایران, مقایسه ,تطبیقی . son erişim 05.10.2021

JENKİNS, G., 2012 **"Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations with Iran",** The Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program–A Joint Transatlantic Research and Policy Center, at: www.silkroadstudies.org.

KADERİ, İ., 2011 **"İran Turizm Coğrafyası".** Sazman Sant yayınevi. İran.

KADERİ, S., 2019 **"İran Türkiye Turizm Ayarları",** Mahkame yayınevi, Tahran.

KADERİ, İ., 2007 **"Coğrafyaye Cahangaedi Iran, İranda Turizm**

Coğrafyası”, Mahkame Yayınevi, Tahran

KAYA, F., 2021 — **“Türkiye İran İlişkileri”.** Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

KAYA, K., 2011 — **"Turkey-Iran Relation after the Arab Spring",** FMSO, at:http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/Turkey-Iran.pdf.

KAZEMİ, A., 2019 — “**Turizm Etkisi İran ve Türkiye Ekonomisi Üzerine”,** Yazd Üniversitesi.

KIRZIOĞLU, M. F., 1976 — **“Osmanlılar’ın Kafkas-elleri’ni fethi:(1451-1590)”.** Ankara: Türk Tarih Kurumu.

KOOLAEE, E. HARİRİ, R. And ASADİKİA, B., 2015 — “The Kurdishissue in Iran-Turkey Relations”. **Geopolitics Quarterly,** 12 (3), 1-27.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, 2021 — **“Turizm İstatistikleri”.** https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html son erişim 27.06.2021

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, 2021 — **“Sınır İstatistikleri”.** https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249702/sinir-istatistikleri.html Son erişim 10.10.2021.

LAMİS, A., 2010 — **"Erdogan 'is no Gamal Abdel Nasser",** Aljazeera.net, June 20, at:http:/focus/2010/06/201062093027892694.html.

LARRABEE, F., 2012 — **"The Turkish-Iranian Alliance That Wasn't"**, at:http://www.foreignaffairs.com/articles/137773/f-stephen-larrabee/the-turkishiranian- alliance- that-wasnt?page=show.

LİTVİN, S.W, GOLDSMİTH, R.E and PAN, B., 2008 — “Elektronic Word-of-Mouth in Hospitality and Tourism Management”, **Tourism Management,** 29 (3).458-468.

MALEKİ, H., 1985 — **“İran Yirmi Yılık Tarihi”**. Naşr Yayınevi, Tahran.

MEHREGAN, N., ve KORDBACHEH, H., 2012 — **“Foreign Tourism And Human İn Iran”.** International Proceeding of Economics Development &Research. 50.15-18.

MEMRİ, 2010 — **"Attitude of the Arab World to Turkey after the Flotilla",** at:http://www.memri.org.il/cgiwebaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345_memri&d

bid=articles&act=show3&dataid=2425.

MOZAYANİ, M., 2009 **"Sınır Pazarların Değeri",** Gonave Yayınevi. Tahran

ÖKÇEN DÜNDAR, Ş., 2014 **"Nitelikli Yapılaşma Geleceğin İzmir'inde Mekânın Kültürel Niteliği".** TMMOB İzmir Kent Sempozyumu, 467-481.

OLSUN & ACAR, R.K., 2005 **"Türkiye-İran ilişkileri:1979-2004 Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik".** Babil Yayıncılık. Ankara.

OMİDİ, A., 2001 **"İran Diploması".** http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/1913522.

ÖRS, D., 2006 "The Role of Persian Language in Turkey-Iran Relations and the Future of Persian Language and Literature in Turkey". **Sokhan-eEshgh Magazine** (No. 31), 79-85.

ÖZAYDIN, A., 2002 **"Türklerin İslâmiyeti Kabulü",** Yeni Türkiye Yayınları. ss. 239-258.Ankara

ÖZCAN, C.C., 2017 **"İran ve Türkiye Turizm İlişkileri".** İran Araştırmaları Merkezi. Ankara

ÖZGÜÇ, N., 2007 **"Turizm Coğrafyası- Özellikler, Bölgeler".** Çantay Kitabevi. İstanbul

ÖZGÜÇ, N., 2015 **"Ekonomik Coğrafya Giriş"**. Çantay Kitapevi. İstanbul

ÖZGÜÇ, N., 2015 **"Turizm Coğrafyası: Özellikler ve Bölgeler".** Çantay Kitabevi. İstanbul.

ÖZGÜDENLİ, G.O., 2015 "İran Selçuklu ya Neler Borçlu?". **Derin Tarih,** sa.42, ss.1-6,

ÖZTÜRK, O. M., 2006 **"Kaosa Doğru İran",** Fark Yayınları, İstanbul.

PERTHES, V., 2010 "Turkey's Role in the Middle East: An Outsider's Perspective", **Insight Turkey**, Vol. 12, No. 4.

RAHNEMAİ, M., 2015 **"İran Çevre Güçleri"**, Danayi Tavanai Yayınevi, Tahran.

RAMAZANİ, R., 1966 **"The Foreign Policy of Iran 1500 1941"**, first published, University of Virginia Press.

RAZİ, A., 1987	**"İran Genel Tarihi".** Çaharom Yayınevi, Tahran.
REAİİ, M., 2014	**"Cabecai Rahbordi Dar Khavarmiyane",** http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/1962767/
REZVANİ, A., 2019	**"Coğrafya ve Turizm".** Daneşgah Payamnur Yayınevi. İran.
SADRİ, M., 2014	"İran Genel Turizm Araştırması", **İktisad Dergisi**. 25 ve 26. S. 8-14
SAMİİ, A,, 2018	"Turizm Insan Gelişmesi", **Turizm Gelişimi Dergisi,** Cilt 7. ss 11-24.
SARAY, M., 1990	**"Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü".** Ankara: Türk Tarih Kurumu.
SARIKAYA, S., 1993	"Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri. **Türk Kültürü Dergisi,** (363), 36-37.
ŞENOL, F., 2016	**"Türkiye Turizm Coğrafyası ve Dünya Kültürel Mirası".** 5.Baskı. Detay Yayıncılık. Ankara
SEPİDAR NEWS, 2021	**"Dünya Turizminin Tarihi".** www.p-sepidar.ir /yaddasht/130311- تاریخچه ـگردشگری – در ـجهان .html. son erişim 05.10.2021
SERTKAYA DOĞAN, Ö., 2018	"**Türkiye Turizminin Beşeri Kaynakları".** Paradigma Yayınevi. İstanbul
SİNKAYA, B., 2012	"Rationalization of Turkey-Iran Relations: Prospects and Limits", **Insight Turkey**, Vol. 14, No. 2.
SOĞUKKUYU, B. ve TUNÇ, A., 2013	"Kent Kültürüne ve Toplumsal Yapıya Bağlı Olarak Kentte Tipografinin Kullanımı İzmir ve Milano Örnekleri". **Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi** 13 (12): 153-170
SOLEYMANİ, A., 2020	"Türkiye ve İran Turizm kıyaslaması". **Raşt Üniversitesi, Modiriyet Dergisi**, Cilt:19. Sayı:137. ss:6-8-15-16.
SOLHMİRZAYİ, K.H., 2002	**"İran Türkiye İlişkilerile Belgeler",** Sazman Asnad Melli İran, sanad 240003015
SOYKAN, F., 1999	"Doğal Çevre ve Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm", **Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi,** Yıl: 10, Mart-Haziran. s.67-75

STEİN, A. and BLEEK, P., 2012	"Turkish-Iranian Relations: From Friends with Benefits to It's Complicated", **Insight Turkey**, Vol. 14, No. 44
SÜMER, F., 1992	**"Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Yörüklei'nin Rolü**". Ankara: Türk Tarih Kurumu.
SWARBROOKE, J., 1997	**"Culture, Tourism and the Sustainability of Rural Areas in Europe",** Managing Cultural Resources for the Tourism.
T.C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI, 2016	**"Türkiye İklim Değişikliği Ulusal Bildirimi",** T.C.Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü.
T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, 2023	**"Turizm İstatistikleri".** https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html erişim tarihi: 5.04.2023.
T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, 2022	**"Karabük İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü"**, http://Karabuk.ktb.gov.tr/. Son Erişim Tarihi:08.08.2022
T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, 2023	**"Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri".** https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html son erişim. 22.10.2023
T.C.AĞRI VALİLİĞİ, 2017	**"Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'n Gemisi Sempozyumu",** www.agri.gov.tr/iv-ulusalarasi-agri-dagi-ve-nuhun-gemisi. Son Erişim Tarihi:20.06.2022
T.C.KÜLTÜR TURİZM BAKANLIĞI, 2017	**"Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü",** https:// konyakultur.gov.tr/index.phproute=pages/id=15 Son Erişim Tarihi:25.07.2022
T.C.KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, 2018	**"Kış Sporları Turizm Merkezleri",** http:yigm.kultur turizm. gov. tr/ TR-10177,Son Erişim Tarihi: 08.07.2022
T.C.KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, 2022	**"Mardin İl Kültür ve Turizm Genel Bilgi",** http://mardin.ktb.gov.tr/TR-56480/genel-bilgiler.html son erişim tarihi:26.07.2022
T.C.KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, 2022	**"Tokat İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü"** https://tokat. Ktb. Gov. tr/ son erişim tarihi:06.07.2022
T.C.VAN VALİLİĞİ, 2022	**"Van Tarih ve Tarihçesi"** http://van.gov.tr/tarihce. son erişim tarihi:15.07.2022

TEKİNDAĞ, M.Ş., 1967 "Yeni kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi". **Tarih Dergisi**, (22), 50-58.

TOSKAY, T., 1983 **"Turizm Olayında Genel Yaklaşım".** Dergi Yayınları. İstanbul

TÜİK, 2019 **"Turizm İstatistikleri 2019"**. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-I.-Ceyrek:-Ocak---Mart,-2019-30600. Son Erişim Tarihi: 28.06.2022

TÜİK, 2021 "**Turizm İstatikleri 2021"**. http://www.data.tuik.gov.tr/kategori/Egitim,-kultur,-Turizm-105. Son Erişim Tarihi: 28.06.2022.

TÜİK, 2021 "**Yıllara Göre Turizm Harcaması"**, https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=TUR%C4%B0ZM&dil=1 erişim tarihi: 06.04.2023.

TÜİK, 2023 "**Harcama Türleri Yıllara Göre"**, https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=TUR%C4%B0ZM&dil=1 erişim tarihi: 6.04.2023.

TÜRSAB, 2020 **"COVID-19 Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi"**, https://tursab.org.tr/apps//Files/Content/6ad52b35-1dd2-41c2-9f1c-c24cc19e7a63.pdf son erişim tarihi:05.09.2022

TÜRSAB, 2021 "**Türkiye Turist Gönderen Ülkeler".** https://tursab.org.tr/assets/assets/uploads/ülkeler-ziyaret/2021/tursab/ erişim tarihi:06.04.2023.

ÜNAL, Ç., 2016 "Turizm Coğrafyasında Yeni Bir Kavram. Yavaş Şehirler". **Doğu Coğrafya Dergisi** 36, s.13-28

UNESCO, 2021 **"İran Ulusal Komisyonu, UNESCO Dünya Mirası Listesi",** http://www.irunesco.org. Son Erişim Tarihi: 07.09.2022

UNWTO, 2016 **"Tourism Highlights 2016".** Edition. http:www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18.18111/9789284418145 son erişim tarihi: 10.09.2022

UNWTO, 2017 **"Tourism Highlights: 2017".** Edition. World Tourism

Organization (UNWTO). 1 July 2017. doi:10.18111/9789284419029. ISBN 978-92-844-1902-9.

UNWTO, 2022 **"Tourism Highlights 2018".** edition (world tourism organization)2018 http:www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18.18111/9789284419876 son erişim tarihi: 15.09.2022

YILDIZ, T., 2017 "Mezhep Çatışmasına Bir Etnik Grup Ve Yerel Bağlam Üzerinden Bakmak: Irak Türkmenleri ve Telafer Örneği". **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, 4(2), 41-74.

YILMAZ, A., 2016 **"Turizm Coğrafyası",** Anadolu Üniversitesi Yayın no 3330 Eskişehir

ZAVANİ, A.A., 1981 **"Coğrafya ve Sanaat Turizm",** Daneşgah Payamnur Yayınevi, tahran.

ZİAİİ, M., 2008 **"Turizm Coğrafyası".** Payamnoor Yayınevi. Tahran

EKLER

Ek: ZİYARETÇİ ANKET FORMU

A- Kişisel Bilgiler:

	Cinsiyetiniz	Kadın ( )	Erkek ( )	
	Medeni Durumunuz	Bekâr ( )	Evli ( )	
	Yaşınız	-18 ( ) 18-25 ( ) 26-35 ( ) 36-45 ( ) 46-55 ( ) 56+ (		
	Mesleğiniz			
	Eğitim Düzeyiniz	Lise ve Altı ( )	Lisans ( )	Yüksek Lisans ( )	Doktora ( )	
	Gelir Durumunuz	Düşük ( )	Orta ( )	Yüksek ( )	

B- Ziyaret Bilgileri:

	Geldiğiniz Yer	Türkiye ( )		İran ( )		
	Seyahat tarzınız	Tek Başına ( )	Arkadaşıyla ( )	Ailesiyle ( )	İş Seyahati ( )	Diğer (Belirtiniz) ----------
	Seyahat Aracınız	Uçak ( )	Tren ( )	Otobüs ( )	Araba ( )	Diğer (Belirtiniz ----------
	Kalma Süreniz	Birkaç gün ( )	Bir Hafta ( )	İki Hafta ( )	Bir Ay ( )	Bir Aydan Fazla ( )
	Ülkede Ziyaret Ettiği Bölge (ler) / Şehir (l Hangileridir?					
	Bu Hedefi Nasıl Buldu	Seyahat Acentesi ( )	İnternet ( )	Reklam Tanıtım ( )	Arkadaş veya Aile Önerisi ( )	Diğer (Belirtiniz ----------
	Bu Hedefi Daha Ön Ziyaret Ettiniz mi?	Evet ( )	Hayır ( )			
	Hedefi kaç kez Ziya Ettiniz?	Bir Kez ( )	İki Kez ( )	Üç Kez ( )	Dört Kez ( )	Beş ve Daha Fazl ( )

C-Ziyaret Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler
Fonksiyonel

	Lütfen aşağıdaki her faktör için seyahat hedefinizi etkileme derecesini 1 ile 5 arasında bir ölçekte belirtiniz.				
	1=Çok az etkili	2=Az etkili	=Orta derece etk	=Fazlasıyla etki	5=Çok fazla etkili
	Seyahat Bütçeme uygun olması hedef seçimimde etkili oldu				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Hedefi seçerken ulaşılabilirlik faktörü önemli bir rol oynadı.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Konaklama imkânları ve seçenekleri hedef seçimimde etkili oldu.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Yerel kültür ve tarih ile etkileşim kurma fırsatı hedef seçimimde önemliydi.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Hedefin doğal güzelliklere sahip olması benim için önemliydi.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Alışveriş olanakları ve çeşitliliği hedef seçimimde etkili oldu.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Yerel mutfağı ve gastronomik deneyimleri keşfetmek hedef seçimimde etkili oldu.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Güvenlik ve huzur ortamının sağlanması hedef seçimimde etkili oldu.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

Psikolojik

	Lütfen aşağıdaki her faktör için seyahat hedefinizi etkileme derecesini 1 ile 5 arasında ölçekte belirtiniz.				
	1=Kesinlikle Katılmıyorum	2=Katılmıyorum	3=Fikrim yok	4=Katılıyorum	5=Kesinlikle Katılıyorum
	Hedefin bana yeni deneyimler ve keşifler sunacağına inanıyorum.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Seyahat hedefini seçmek, rutin hayattan kaçmak ve stresi azaltmak için bir fırsattı.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Benzersiz deneyimler yaşamak ve özgün bir tatil geçirmek önemliydi.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Seyahatle eğlenmek ve keyifli zaman geçirmek istedim.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Seyahat hedefini seçmek benim için öğrenme ve kendini geliştirme fırsatıydı.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Yeni bir ortama adım atmak, kendimi canlı ve enerjik hissetmemi sağladı.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Seyahat etmek benim için ruhsal olarak yenilenme ve dinlenme sağladı.				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

Değerlendirme

	Seyahat hedefimi seçtiğim için memnunum.	Evet ( )	Hayır ( )
	Hedefimin beklentilerimi karşılayacağına inanıyorum.	Evet ( )	Hayır ( )
	Hedef seçimiyle ilgili başka etkili faktörler ve kişisel deneyimleriniz bulunuyorsa, lütfen bizim ile paylaşır mısınız?		

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Soudabeh Azizirendi

ÖğrenimDurumu

Lisans

Üniversite	Tebriz Üniversitesi / Ziraat Mühendisliği

Yüksek Lisans

Üniversite	Erdebil Üniversitesi / Tıbbi Coğrafya
Tez konusu	Farklı Coğrafya ve İklime Sahip (nemli ve sıcak, kuru ve soğuk) İki Bölge (Astara, Khalkhal) İnsanların Piskoloğik Etkilerini Kıyaslamak.

Doktora

Üniversite	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Coğrafya Anabilim Dalı
Tez konusu	Türkiye - İran Turizm İlişkileri ve Turistlerin Destinasyon Seçiminde Etkili Olan Faktörlerin Analizi

Yayınlanmış makale ve kitap bölümü	
Kitap bölümü	Türkiye - İran Turizm İlişkileri ve Turistlerin Destinasyon Seçiminde Etkili Olan Faktörlerin Analizi